

Joseph Roth

folel 2

Cripta
Habsburgilor

Coperta de Coja Maria

Joseph Roth

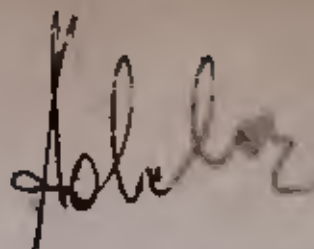
DIE KAPUZINERGRUFT

Roman

Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co., KG,
München, 1967

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate
Editurii *Unlvers*

JOSEPH ROTH

CRIPTA HABSBURGILOR

Roman

În românește
de HERTHA PEREZ și MIHAI URSACHI

București. ● 1973

Editura UNIVERS

Alcibi

I

NE NUMIM TROTTA. Neamul nostru se trage din Sipolje, Slovenia. Zic : neamul ; căci nu sîntem o singură familie. Sipolje nu mai există de multă vreme, de tare multă vreme. Împreună cu alte cîteva comune învecinate alcătuiește azi o localitate mai mare. Așa este voia acestor timpuri, precum se știe. Oamenii nu pot rămîne singuri. Se adună unii cu alții în grupări absurde, și satele, la rîndul lor, nu pot nici ele rămîne singure. Așa se nasc structuri absurde. Pe țărani îi atrage orașul, și satele țin cu tot dinadinsul să devină orașe.

Am cunoscut satul Sipolje încă de pe cînd eram un băiețel. Tata m-a luat odată cu el cînd s-a dus acolo ; era de 17 august, ajunul acelei zile în care pînă și în cele mai mici colțuri ale monarhiei se sărbătorea ziua de naștere a împăratului Franz Joseph I. În Austria de azi și în fostele țări ale coroanei nu mai există probabil decît puțini oameni cărora numele pe care-l port să le mai spună ceva. În analele pierdute ale vechii armate austro-ungare însă, numele nostru este consemnat și mărturisesc că sînt mîndru de acest lucru, tocmai pentru că amintitele anale au dispărut. Nu sînt un fiu al aces-

tor vremuri și îmi vine chiar greu să nu mă declar de-a dreptul dușmanul lor. Nu că nu le-aș înțelege, cum afirm adeseori. Acesta nu e decît un fel de a vorbi. Din pură comoditate nu vreau să devin agresiv sau ostil, și de aceea zic că nu înțeleg ceea ce, de fapt, ar trebui să spun că urăsc sau disprețuiesc. Am un auz foarte fin, dar mă prefac că-s tare de ureche. Socot mai nobil să simulez o infirmitate, decît să recunosc că aud zgomote vulgare.

Fratele bunicului meu a fost acel simplu sublocotenent de infanterie care a salvat viața împăratului Franz Joseph în lupta de la Solferino¹. Sublocotenentul a fost înnobilit și o bună bucată de vreme a fost numit în armată și în cărțile de citire din monarhia chezaro-crăiască: eroul de la Solferino, pînă ce, după propria-i voință, s-a așternut peste el vâlul uitării. Și-a dat demisia. E îngropat la Hietzing. Pe piatra funerară sînt scrise tainicele și mîndrele cuvinte: „Aici odihnește eroul de la Solferino“.

Favoarea împăratului s-a mai revărsat încă asupra fiului său, care a devenit prefect, și asupra nepotului, care a căzut, ca sublocotenent de vînători, în toamna lui 1914, în lupta de la Krasne-Busk². Nu l-am văzut niciodată, așa cum nu l-am văzut pe nici unul dintre reprezentanții ramurii înnobilate a neamului nostru. Aceștia deveniseră slujitori devotați pînă la cvlavie ai lui Franz Joseph. Tatăl meu însă era un rebel.

¹ Oraș în Lombardia, unde, în 1859, s-au dat lupte între francezi și saizi, de o parte, și austriecci, de alta.

² Localitate în Galiția.

Tatăl meu era un rebel și un patriot totodată — un soi de oameni care au existat numai în vechea Austro-Ungarie. A vrut să reformeze imperiul și să-i salveze pe Habsburgi. A pătruns prea bine sensul monarhiei austriece. A devenit, ca atare, suspect și a trebuit să fugă. A plecat, tânăr fiind, în America. Era de profesie chimist. Fabricile de coloranți din New York și Chicago, în plină dezvoltare, aveau nevoie pe atunci de oameni ca el. Cât timp fusese sărac suferise probabil numai de dorul rachiului de secară de acasă. Când în cele din urmă s-a îmbogățit, a început să-l încerce dorul de Austria. S-a înapoiat. S-a stabilit la Viena. Avea bani și poliția austriacă îi iubea pe oamenii care aveau bani. Așa că nu numai că nu-l supăra nimeni, dar s-a apucat chiar să întemeieze un nou partid sloven și a cumpărat două ziare la Agram¹.

Și-a câștigat prieteni influenți din anturajul imediat apropiat moștenitorului tronului, arhiducele Franz Ferdinand. Tatăl meu visa un regat slav sub domnia Habsburgilor. Visa o monarhie formată din austrieci, unguri și slavi. Și mie, care sînt fiul lui, fie-mi îngăduit să spun în acest loc că-mi închipui că tata ar fi putut, cine știe, schimba mersul istoriei, dacă ar fi trăit. Dar a murit, cu vreun an și jumătate înaintea asasinării lui Franz Ferdinand². Eu sînt singurul lui copil. M-a lăsat, prin testament, moștenitor al ideilor sale. Nu degeaba a cerut să fiu bote-

¹ Denumirea germană a orașului Zagreb.

² Asasinarea lui Franz Ferdinand (1863—1914), la Sarajevo, a fost pretextul declanșării primului război mondial.

zat cu numele Franz Ferdinand. Dar pe atunci eram
tînăr și naiv, ca să nu spun ușuratic. Nechibzuit am
fost în orice caz. Trăiam, pe atunci, fără să-mi pese
de nimic, de pe o zi pe alta, cum s-ar zice. Nu ! Nu
e bine spus așa ; trăiam de pe o noapte pe alta ; de
pe o zi pe alta dormeam.

II

ÎNTR-O DIMINEAȚĂ ÎNSĂ — era în aprilie 1914 — toropit încă de somn, căci mă întorsesem acasă abia de două ceasuri, mi se anunță vizita unui văr, a unui domn Trotta.

Am ieșit în hol în halat și papuci. Ferestrele erau larg-deschise. Mierle matinale cântau de zor în grădină. Soarele proaspăt scâldea voios camera. Deoarece n-o văzusem încă niciodată așa devreme, servitoarea mi se păru străină în șorțul ei albastru — nu o cunoșteam decît ca pe o făptură tînă ră compusă din blond, negru și alb, ceva ca un soi de steag ; pentru prima oară o vedeam într-un veșmînt albastru-închis asemănător cu cel purtat de mecanici și de instalatorii de gaze, în mîină cu un pămătuf de praf de culoare purpurie — și vederea ei, chiar numai ea ar fi fost de ajuns ca să-mi dea o imagine cu totul nouă, neobișnuită a vieții. Pentru întâia dată, de mai mulți ani, am văzut dimineata în casa mea și am constatat că era frumoasă. Servitoarea îmi plăcea. Ferestrele deschise îmi plăceau. Soarele îmi plăcea. Cîntecul mierlelor îmi plăcea. Era auriu ca soarele de dimineată. Chiar și fata în albastru era aurie, ca soarele. De atîta aur, la început nu l-am văzut deloc pe mu-

safirul care mă aștepta. L-am înregistrat abia câteva clipe — sau poate au fost câteva minute? — mai târziu. Ședea, oacheș, uscățiv și mut, pe singurul scaun ce se afla în hol — și n-a făcut nici o mișcare când am intrat. Și, cu toate că părul și mustățile îi erau atât de negre, iar tenul atât de brun, era totuși ca o părticică de soare în aurul dimineții, ce se revărsa în hol — o părticică, e drept, din îndepărtatul soare al sudului. Mi-a adus aminte, din prima clipă, de răposatul meu tată. Și el fusese tot atât de ciolănos și de oacheș, un adevărat copil al soarelui, nu ca noi, blonzii, care nu sîntem decît copii vitregi ai soarelui. Vorbesc limba slovenă, am deprins-o de la tata. L-am salutat pe vărul meu Trotta în slovenă. Nu părea cîtuși de puțin mirat de acest lucru. Se înțelegea de la sine. Nu s-a ridicat de pe scaun. Mi-a întins mîna. A zîmbit. Sub mustața neagră cu reflexe albastrii selipeau dinții mari și puternici. Mi-a spus de la început „tu“. Simțeam că nu-e frate, nu văr!

Adresa mea o avea de la notar.

— Tatăl tău, începu el, mi-a lăsat două mii de guldeni și am venit să-mi iau banii. Am trecut pe la tine ca să-ți mulțumesc. Mîinc vreau să mă întorc la țară. Mai am o soră pe care tocmai vreau s-o mărit. Cu cinci sute de guldeni zestre, o ia cel mai înstărit gospodar din Sipolje.

— Și restul? am întrebat.

— Restul îl păstrez, zise plin de voioșie.

A prins a zîmbi și se părea că lumina soarelui se revarsă și mai năvalnic în hol.

— Ce vrei să faci cu banii? l-am întrebat.

III

TREBUIE SĂ FI FOST cam ora șapte dimineată când am ajuns la Cafeneaua Magerl. Tocmai apăreau primii ucenici albi ca neaua, mirosind a brutărie și aducând chifle cu lapte rumenite, cozonac cu mac, împletit și cornuri lungi cu sare. Prima cafea, proaspăt prăjită, pură și aromată, adia ca o a doua dimineată. Vărul Joseph Branco ședea lângă mine, oacheș și meridional, voios, plin de viață și sănătos, iar mie îmi era rușine de fața mea palid-bălaie și de obosala mea de om nedormit. Eram și puțin încurcat. Ce puteam să-i spun? Am fost și mai încurcat când a zis :

— Nu beau cafea dimineata. Vreau supă.

Într-adevăr ! La Sipolje țărani mincau dimineata supă de cartofi.

Am comandat deci o porție de supă de cartofi. A durat destul de mult, și mi-a fost rușine să moi întie timp cornul în cafea. În cele din urmă a sosit și supa, o farfurie plină, aburindă. Vărul meu Joseph Branco părea să nu bage deloc în seamă lingura. A dus farfuria, din care ieșeau aburi, la gură cu mâinile sale smede și acoperite cu păr negru. În timp ce sorbea astfel supa, părea să fi uitat de prezența mea. Preo-

cupat cu totul de farfuria aburindă, pe care o ținea în sus strîns cu degetele lui puternice, dar nu butucănoase, oferea priveliștea unui om a cărui poftă de mîncare e de fapt o pornire nobilă și care nu se atinge de lingură doar pentru că i se pare mai frumos să mănînce direct din farfurie. Ba, pe cînd îl priveam cum soarbe așa supa, mi-a părut aproape de neînțeles că oamenii inventaseră aceste unelte ridicele care sînt lingurile. Vărul meu a pus jos farfuria și am văzut că era curată, goală și strălucitoare, ca și cum abia ar fi spălat-o cineva.

— Azi după-amiază, spuse, ma duc să-l luăm.

L-am întrebat ce fel de negoț e acela și mi-a răspuns de gînd să-l extindă.

— A. zise, e mic de tot, dar e în interesul tuturor nească un om peste iarnă.

Și astfel am aflat că vărul meu Joseph Branco era primăvara, vara și toamna un plugar, care-și vedea cu grijă de ogorul său, iarna însă vindea castane coapte. Avea o șubă, un catîr, un carucior, o sorbiță, cinci saci cu castane. Cu astea trecea în fiecare an, la începutul lui noiembrie, prin cîteva țări ale coroanci. Dacă însă îi plăcea în chip deosebit un loc anume, rămînea acolo și toată iarna, pînă soseau costîrcii. Lega atunci sacii goi pe grumazul catîrului și se ducea la cea mai apropiată gară. Suia animalul în tren, pleca spre casă și se făcea iarăși plugar.

L-am întrebat în ce fel se poate mări o neurtorie atît de restrînsă și mi-a dat a înțelege că se pot afla tot fel de fel de îmbunătățiri. S-ar putea, de pildă, să vină pe lîngă castane coapte, mere coapte și carucior. În ce privește catîrul, cam îmbătrînise și trebuia să-l înlocuiască. Între timp din vlagă, ar fi deci nimerit să-și cumpere

altul. Oricum avea puse de-o parte două sute de coroane.

Purta un surtuc lucios de satin, o vestă înflorată din pluș, cu nasturi de sticlă multicolori, și, în jurul gâtului, un lanț greu de ceas din aur, cu o lucrătură aleasă. Iar eu, care fusesem crescut de tata în dragostea pentru slavii din imperiul nostru și, ca atare, înclinam să iau drept simbol orice imitație proastă de folclor, m-am îndrăgostit pe dată de acest lanț. Îl voiam pentru mine. L-am întrebat pe vărul meu cât costă.

— Nu știu, spuse el. Îl am de la taică-meu și el îl avea de la tatăl său — așa ceva nu se cumpără. Dar, fiindcă îmi ești văr, ție ți-l vînd cu plăcere.

— Cît ceri? l-am întrebat din nou. Și doar credeam în sinea mea, amintindu-mi de învățăturile tatei, că un țaran sloven e mult prea generos pentru a se sinchisi de bani sau de cele ce valorează bani. Vărul Joseph Branco stătu mult pe gînduri pînă să spună :

— Douăzeci și trei de coroane.

De ce se oprise tocmai la această sumă, nu îndrăzneam să întreb. L-am dat douăzeci și cinci. A numărat cu atenție, n-a făcut nici o încercare de a-mi înapoia restul de două coroane, a scos o batistă mare, roșie cu carouri albastre și a legat banii în ea. Abia după ce a făcut două noduri la batistă, a luat lanțul de la gît, a scos ceasul din buzunarul vestei și a pus pe masă lanțul cu ceas cu tot. Era un ceasornic greu, demodat, de argint, care se întorcea cu o cheiță. Vărul meu șovăi să-l desprindă de lanț, îl privi un timp afectuos, aproape dragăstos și spuse în cele din urmă :

— Numai pentru că ești vărul meu! Dacă-mi dai încă trei coroane îți vînd și ceasul!

L-am întins o pîesă de cinci coroane. Nici de data asta nu s-a ostenit cu restul. A scos încă o dată bastista, a desfăcut încet nodul dublu, a pus moneda lîngă celelalte, a vîrît totul în buzunarul de la pantaloni și apoi m-a privit drept în ochi.

— Și vesta ta îmi place, am spus după cîteva clipe. Aș vrea s-o cumpăr și pe ea.

— Pentru că îmi ești văr, răspunse, pot să-ți vînd și vesta. Și fără a șovăi un moment, și-a dat jos surtucul, a scos vesta și mi-a întins-o peste masă. E o stofă bună, a spus Joseph Branco, și nasturii sînt frumoși. Și pentru că e vorba de tine, costă numai două coroane și cincizeci.

L-am dat trei coroane și am văzut clar în ochii lui dezamăgirea că nu-i dădusem din nou cinci. Părea indispus, nu mai zîmbea, totuși ascunse în cele din urmă și acești bani tot atît de grijuliu și ceremonios ca și monedele dinainte.

Posedam acum, după părerea mea, tot ce era mai important pentru un sloven autentic: un lanț vechi, o vestă multicoloră, un ceas foarte greu de purtat cu cheiță. N-am mai zăbovit nici o clipă. Am lăsat pe masă tîrziat toate trei obiectele la mine, am plătit și am trimis după o birjă. L-am însoțit pe vărul meu la hotel, locuia la „Cornul verde al vînătorului”. L-am rugat să mă aștepte seara, căci voi veni să-l iau. Aveam intenția să-l prezint prietenilor mei.

IV

MAI MULT DE FORMĂ, ca să am o scuză și ca s-o liniștesc pe mama, mă înscriisesem la drept. De fapt însă nu-mi păsa de studii. În fața mea se întindea viața nesfârșită, cîmpie multicoloră abia mărginită de un orizont îndepărtat, foarte îndepărtat. Trăiam într-o societate veselă, ba chiar nebunatică de tineri aristocrați, acel mediu pe care, alături de cel al artiștilor, îl îndrăgeam cel mai mult în vechiul imperiu. Împărțeam cu ei frivolitatea sceptică, îndrăzneala melancolică, neglijența păcătoasă, morga arogantă, toate semne ale amurgului pe care noi atunci nu-l vedeam încă venind. Deasupra paharelor din care beam cu neastîmpăr, moartea invizibilă își și încrucișa mîinile ciolănoase. Înjuram din bună dispoziție, bîrfeam fără să ne facem probleme. Singuratic și bătrîn, îndepărtat și oarecum încremenit, apropiat totuși de noi și omniprezent, în marce și pestrițul imperiu, trăia și guverna bătrînul împărat Franz Joseph. Poate că în adîncul ascuns al sufleteilor noastre dormitau acele certitudini pe care le numim presimțiri, mai ales certitudinea că bătrînul împărat murea cu fiecare zi pe care o mai avea de trăit și, împreună cu el, monarhia, nu atît patria

noastră, cît împărăția noastră, ceva mai mare, mai larg, mai grandios decît o patrie. Din inima noastră împovărată izvorau glumele ușoare, din sentimentul că sîntem hărăziți morții, o poftă nebună de a face apel la orice confirmare a vieții : baluri, chefuri, fete, mese prelungite, plimbări, nebunii de tot felul, escapade lipsite de sens, ironii autodistrugătoare, critică neînfrînată, Praterul cu roata sa uriașă, teatrul de marionete, carnavali, balet, jocuri amoroase ușuraticke în lojile discrete ale Operei, manevre pe care nimeni nu le lua în seamă, pînă și acele boli cu care ne căptușește uneori dragostea.

O să înțelegeți că apariția neașteptată a vărului meu a fost binevenită pentru mine. Nici unul dintre ușuraticii mei amici nu avea un astfel de văr, o asemenea vestă, un asemenea lanț de ceas și o legătură atît de apropiată cu pămîntul original al miticului Sipolje sloven, patria eroului de la Solferino, pe atunci încă neuitat și totuși intrat în legendă.

Seara m-am dus să-l iau pe vărul meu. Surtucul său lucios din satin a făcut asupra tuturor prietenilor mei o impresie puternică. Bolborosea o vorbă de neînțeles, a rîs mult cu dinții săi sclipitori și puternici, ne-a lăsat să-i plătim consumația, a făcut să cumpere din Slovenia alte vestă și lanț de ceas pentru prietenii mei și a acceptat cu plăcere avînsuri bănești. Căci toți mă invidiau pentru vestă, lanț, ceas. Cu toții ar fi fost foarte bucuroși să-mi cumpere vărul în întregime, toate rubedeniile mele și întregul Sipolje.

Varu-meu promise că la toamnă va veni din nou. I-am însoțit cu toții la gară. I-am procurat un bilet de clasa a doua. L-a luat, s-a dus la ghișeu și a reușit să-l schimbe pentru unul de clasa a treia.

Din vagon ne-a mai făcut semn cu mâna. Noua tuturor ni s-a frânt inima când trenul a plecat din gară, căci iubeam melancolia cu aceeași ușurătate ca și plăcerea.

V

AM MAI VORBIT CÎTEVA zile în grupul nostru vesel despre văru-meu Joseph Branco. Apoi l-am uitat din nou — adică : l-am pus deocamdată oarecum deoparte. Căci nehibzuințele din viața noastră actuală se cereau comentate și onorate cum se cuvine.

Abia către sfîrșitul verii, pe la 20 august, am primit de la Joseph Branco o scrisoare în limba slovenă, pe care am tradus-o prietenilor mei chiar în aceeași scară. Descria serbarea de la Sipolje cu ocazia zilei de naștere a împăratului, serbarea Asociației veteranilor. Cît îl privea, era un rezervist încă prea tînăr ca să aparțină veteranilor. Cu toate acestea mărșăluise cu ei pînă la pajiștea din pădure unde organizau neabătut în ziua de 18 august o serbare populară ; îl luau cu ei pur și simplu pentru că nici unul dintre bătrîni nu mai era destul de putîm ca să poată căra toba cea mare. Fanfara avea cinci gorniști și trei clarinetiști. Dar ce este o fanfară în marș fără tobă ?

— Ciudat, spuse tînărul Festetics, cu slovenii ăsta ! Ungurii îi priveaza de drepturile naționale elementare, ei se apără, uneori chiar se revoltă sau dau

el puțin impresia că se revoltă, dar sărbătorește ziua de naștere a regelui.

— În această monarhie, răspunse contele Chojnicki — el era cel mai vîrstnic dintre noi — nimic nu e ciudat. Fără tîmpiții noștri din guvern (îi plăceau expresiile tari) sînt absolut sigur că nici ca aspect exterior nimic n-ar fi ciudat. Vreau să spun cu asta că așa-zisa ciudățenie e ceva obișnuit pentru Austro-Ungaria. Vreau totodată să spun cu asta că numai smintitei de Europa, cu statele ei naționale și cu naționalismele ei, lucrurile ce se înțeleg de la sine î se par bizare. E drept că slovenii, galițienii polonezi și ruteni, evreii cu caftan din Boryslaw, geam-bașii din Bacska, musulmanii din Sarajevo, vînzătorii de castane din Mostar sînt cei ce cîntă *Gott erhalte*¹. Dar studenții austriecci din Brünn și Eger, dentiștii, farmaciștii, ucenicii de frizer, fotografii-artiști din Linz, Graz, Knittelfeld, gușații din văile Alpilor, ei toți cîntă *Wacht am Rhein*². Austria va pieri din cauza acestei fidelități nibelungice, domnu mei ! Esența Austriei nu e centrul, ci periferia. Austria nu o poți găsi în Alpi, acolo găsești capre de munte și floarea reginei și gentiană, dar aproape deloc noțiunea despre vulturul dublu³. Substanța austriacă este nutrită și mereu reîmprospătată de către țările coroanei.

Baronul Kovacs, aristocrație militară de dată recentă, naționalitate maghiară, își fixă monoclul cum obișnuia întotdeauna cînd i se părea că are de ex-

¹ *Doamne apără-l* (germ.). Imnul de stat al monarhiei austro-ungare.

² *De straja la Rin* (germ.) Cîntec naționalist german.

³ Aluzie la stema Austriei.

primat ceva deosebit de interesant. Vorbea germana aspră și cîntată a ungarilor, nu atît din necesitate cît din cochetărie și protest. În acest timp fața sa scofîl-cită, care aducea aminte de pîinea necoaptă, prea puțin dospită, roșea violent și nefiresc.

— Cei care suferă cel mai mult dintre toți în această dublă monarhie sînt ungurii, spuse el.

Era profesiunea sa de credință, cuvintele din această frază erau de neclintit. Ne plictisea pe toți, iar pe Chojnicki, cel mai plin de temperament, deși cel mai în vîrstă dintre noi, de-a dreptul îl înfuria. Veșnicul răspuns al lui Chojnicki nu putea să lipsească. Ca de obicei, repetă :

— Ungurii, dragă Kovacs, asupresc nu mai puțin decît următoarele popoare : pe slovaci, români, croați, sîrbi, ruteni, bosniaci, pe șvabii din Bacșka și pe sașii din Transilvania.

Înnumără popoarele pe degetele rășchirate ale mîinilor sale frumoase, subțiri și puternice.

Kovacs puse monoclul pe masă. Cuvintele lui Chojnicki păreau să nici nu ajungă pînă la urechea lui „Știu cu ce știu“, gîndi el, ca întotdeauna. Uneori și spunea.

În rest era un tînăr inofensiv, cîteodată chiar bun. Eu nu-l puteam suferi, totuși mă străduiam din rasputeri să-mi impun simțămintele amicale față de el. Ba chiar mă chinuia faptul că nu-l put am să-mi spună asta avea o explicație anume : eram îndrăgostit de sora lui Kovacs ; se numea Elisabeth și avea sprezece ani.

Am luptat multă vreme zadarnic împotriva acestei iubiri, nu atît pentru că mă socoteam în primejdie, cît pentru că mă temeam de zeflemeaua liniștită a

prietenilor mei atît de sceptici. Domnea pe atunci, puțin înaintea marelui război, o arogantă batjocortoare, o vanitoasă adeziune la așa-zisa „decadență” la o oboseală pe jumătate jucată și exagerată și un plictis nemotivat. În această atmosferă mi-am trăit cei mai buni ani ai mei. În această atmosferă, sentimentele abia dacă-și aveau loc, pasiunile erau chialuate în deridere. Prietenii mei aveau nuci și neînsemnate „liaisons”¹, femei de care te puteai lepăda ba uneori le împrumutai ca pe un palton : femei pe care le uitai ca pe niște umbrele sau le lăsaai intenționat undeva, ca pe niște pachete stînjenitoare, după care te uiți în urmă de frică să nu ți le aducă cineva înapoi. În cercul pe care-l frecventam, dragostea era considerată o rătăcire, o logodnă era ceva ca o apoplexie, iar căsnicia o boală de lungă durată. Framtineri. La căsătorie ne gîndeam, e drept, ca la o consecință inevitabilă a vieții, dar așa cum te gîndești la o scleroză, care se va ivi probabil în chip fatal, în douăzeci sau treizeci de ani. Aș fi găsit multe ocazii să fiu singur cu fata, deși pe atunci nu era încă socotit firesc ca doamne tinere să-și petreacă mai mult de o oră în compania unor domni tineri, fără un pretext potrivit, ba chiar legitim. Eu am profitat doar de cîteva puține prilejuri de acest fel. Să le folosesc pe toate îmi era, cum am zis, rușine de amicii mei. Mă străduiam chiar să nu se observe nimic din sentimentul meu și adesea mă temeam ca na cumva unul sau altul din cercul nostru să fi și aflat ceva, ca nu cumva să mă fi trădat cu însumi în vreun fel. Cînd mă întâlneam uneori pe neașteptate

¹ Legături (franc.).

cu vreunul dintre prietenii mei, credeam că pot deduce din tăcerea sa subită că se discutase tocmai înainte de sosirea mea despre faptul că o iubeam pe Elisabeth Kovacs și deveneam posomorît de parca fusesem prins asupra unei fapte urîte, de parca s-ar fi descoperit la mine o slăbiciune secretă și detestabilă. În puținele ore însă în care eram singur cu Elisabeth, credeam că simt cât de lipsită de sens, ba chiar nelegiuită era ironia amicilor mei, scepticismul și „decadența” lor înfumurată. În același timp simțeam însă un soi de muștrare de cuget, de parcă aș fi avut a-mi reproșa o trădare a principiilor sacre ale prietenilor mei. Duceam deci, într-un anume sens, o viață dublă și nu mi-era deloc la îndemână din această pricină.

Elisabeth era pe atunci frumoasă, blîndă și tandră și avea, fără îndoială, o înclinație pentru mine. Cea mai neînsemnată acțiune, cel mai mărunț gest al ei mă emoționa profund, căci găseam că fiecare mișcare a mîinii sale, fiecare semn din cap, fiecare balansare a piciorului, felul cum își netezea fusta, o ușoară ridicare a voalului, chipul în care sorbea din ceașca de cafea, o floare neașteptată la rochie, scoaterea mînușii trădau o legătură clară și nemijlocită cu mine — și numai cu mine. Ba din unele semne, care în acea vreme puteau fi socolite ca făcînd parte din categoria așa-numitelor „avansuri îndrăznețe”, credeam că pot presupune cu oarecare dreptate că tandrețea cu care mă privea, atîrnarea involuntară și pur întîmplătoare a mîinii sale a cîrmei mele erau promisiuni ce legau, promisiuni de o mîngîieri îndelungi și încîntătoare ce mă făceau numai să vreau, ajunuri ale unor sărbători...

ror certitudine calendaristică nu te mai puteai deloc îndoi. Avea o voce adîncă și melodioasă. (Nu pot suferi vocile feminine subțiri și înalte.) Modul ei de a vorbi îmi amintea de un fel de gîngurit domol, potolit, cast și totuși plin de tensiune, de un murmur de izvoare subterane, de uruitul îndepărtat al unor trenuri pe care le auzi uneori în nopți de insomnie și fiecare dintre cuvintele ei cele mai banale căpăta pentru mine, datorită acestei intonații adînci cu care era rostit, forța plină de semnificație, saturată, a unei limbi primitive, îndepărtate, dispărute, auzită poate cîndva vag în vis, e drept nu perfect inteligibilă și totuși pe care o puteai presupune cu claritate.

Cînd nu eram cu Elisabeth, cînd mă întorceam în societatea amicilor mei, mă simțeam tentat în primul moment să le povestesc despre ea, ba chiar să vorbesc cu însuflețire. Dar privindu-le fețele obosite, lipsite de vlagă și batjocoritoare, simțind ironia lor fățișă, chiar insistentă, a cărei victimă nu numai că mă temeam să devin, ci chiar doream s-o împărtășesc cu aceleași drepturi ca și ei, cădeam imediat într-o pudoare stupidă, lipsită de cuvinte, și doar oțeva minute mai tîrziu în acea „decadență” arogantă ai cărei fu pierduți și mîndri eram noi toți.

Într-o astfel de contradicție neroadă mă zbăteau și nu știam cu nici un chip la cine să-mi găsesc refugiu. Uneori mă gîndeam să mă destăinui mamei. Dar o consideram pe atunci, cînd eram încă tînăr și pentru că eram atît de tînăr, incapabilă să-mi înțeleagă grițile. Relațiile mele cu mama nu erau nici ele autentice și firești, ci doar încercarea jalnică de a imita atitudinea tinerilor față de mamele lor. Căci în ochii lor ele nu erau mame adevărate, ci un soi de cloaci-

toare cărora le datorau maturitatea și viața, sau, în cel mai bun caz, ceva ca niște peisaje ale patriei în care întâmplător te-ai născut și cărora nu le dăruiești nimic altceva decât un gând și o afecțiune. Eu însă am simțit toată viața un fel de stînghereală aproape sfîntă în fața mamei; numai că îmi înăbușeam acest sentiment. Luam doar prînzul acasă. Ședeam în liniște unul în fața celuilalt la masa mare din sufrageria spațioasă, locul tatălui mort, în capul mesei, rămînea liber și zilnic se punea, conform dispozițiilor mamei, o farfurie goală și un tacîm pentru cel pe veci dispărut. Se poate spune că mama ședea la dreapta celui răposat, eu la stînga. Ea bea un muscat auriu, eu o jumătate de sticlă de vin de Vöslau¹. Nu-mi plăcea, aș fi preferat vin de Burgundia, dar mama hotărîse astfel. Bătrînul nostru servitor Jacques servea, cu mîinile sale tremurînde de moșneag, în mănuși albe ca neaua. Părul său des era aproape la fel de alb. Mama mîncea puțin, repede, dar cu demnitate. Ori de cîte ori îmi ridicam privirea spre ea, își cobora ochii în farfurie — și doar cu o clipă înainte îmi simțisem odihnindu-se asupra mea. Ah, știam bine atunci că avea să-mi pună multe întrebări, că-și înăbușea întrebările acestea doar pentru a se feri de rușinea de a fi mințită de copilul ei, de singurul ei copil. Își împăturea cu grijă șervetul. Acestea erau singurele momente cînd îi puteam privi nestîngherit și atent fața lată, puțin cam buhăită de vîrstă, obrații lăsați și pleoapele grele ridate. Mă uitam la pîntecul pe care împătura.

¹ Localitate în Austria Inferioară, renumită pentru vinurile roșii pe care le produce.

—ul și mă gîndeam cu evlavie, dar cu reproș, totodată, că acolo era originea vieții mele, în pîntecul mamei, cea mai maternă parte a mamei mele, și mă miram că pot să stau atît de tăcut față în față cu ea, atît de îndărătnic, ba chiar atît de abrutizat, și că nici ea, mama mea, nu găsește nici un cuvînt pentru mine și că îi era vădit tot atîta rușine de fiul ei adult, devenit prea repede adult, ca lui de ea, de femeia îmbătrînită, cea prea repede îmbătrînită, care îi dăruie viață. Cu cîtă plăcere i-aș fi vorbit despre contradicția din sufletul meu, despre viața mea dublă, despre Elisabeth, despre prietenii mei ! Dar ea, evident, nu voia să audă nimic din ce bănuia, ca să nu fie nevoită să-și exprime cu glas tare dezaprobarea pentru ceea ce disprețuia în sinea ei. Poate că se și acomodase legii veșnice și crude a firii care-i silește pe fii să-și uite curînd obîrșia : să-și privească mamele ca pe niște doamne vîrstnice, să nu-și mai amintească de sînii care le-au dat prima hrană, lege eternă ce le silește și pe mame să vadă roadele trupului lor devenind tot mai mari și mai străine, la început cu durere, apoi cu amărăciune și în cele din urmă cu resemnare. Simțeam că mama vorbește atît de puțin cu mine fiindcă nu voia să mă lase să spun lucruri pentru care ar fi trebuit să-mi poarte rachiună. Dar dacă aș fi avut libertatea să vorbesc cu ea despre Elisabeth și despre dragostea mea pentru această fată, aș fi dezonorat-o ca să spun așa, probabil pe ea, pe mama mea, și totodată pe mine însumi. Uneori voiam într-adevăr să încep să-i vorbesc despre dragostea mea. Dar mă gîndeam la prietenii mei. Și la relațiile acestora cu mamele lor. Aveam sentimentul copilăresc că m-aș fi trădat printr-o

mărturisire. Ca și cum într-adevăr ar fi fost o trădare față de tine însuși să tănuiești ceva mamei tale și, pe deasupra, o trădare față de ea. Când prietenii mei vorbeau despre mamele lor, mă simțeam de trei ori rușinat : și anume mi-era rușine de prietenii mei, de mama mea și de mine însumi. Vorbeau despre mamele lor aproape ca de niște „*liaisons*” părăsite sau abandonate, ca de niște metrese prea repede îmbătrânite și, mai rau chiar, ca și cum mamele ar fi fost prea puțin demne de fiii lor.

Prietenii mei, deci, erau cei ce mă împiedicau să ascult de glasul firii și al rațiunii și să-mi exteriorizez sentimentele pentru draga mea Elisabeth, tot atât de liber ca dragostea mea de copil pentru mama.

Dar avea să se vădească nu mult după aceea că aceste păcate cu care ne-am împovărat atât ea cât și prietenii mei, nu erau păcatele noastre pe sonale, ci doar slabele semne anticipative ale disrupției viitoare despre care voi povesti îndată.

VI

ÎNAINTEA ACESTEI MARI distrugerii mi-a mai fost hărăzită întâlnirea cu evreul Manes Reisiger, despre care va fi vorba și mai târziu.

Era originar din Zlotogrod, în Galiția. Scurt timp mai încolo am cunoscut acest Zlotogrod și-l pot, ca atare, descrie aici. Mi se pare important tocmai fiindcă nu mai există, tot așa cum nu mai exista Sipolje. Și anume a fost distrus în război. A fost odinioară un orășel, un orășel mărunț, dar oricum un orășel. Azi e o pajiște mare și întinsă. Vara acolo crește trifoiul, greierii cîntă în iarba înaltă, rîmele sînt acolo grase și încovrigate și ciocîrliile se lasă brusc în jos ca să le mănînce.

Evreul Manes Reisiger a venit la mine într-o zi de octombrie, la o oră tot atît de matinală ca înainte cu cîteva luni prietenul său, vărul meu Branco. Și a venit la recomandarea vărului Joseph Branco.

— Domnișorule, a spus Jacques, un evreu dorește să vă vorbească.

Cunoșteam pe atunci cîteva evrei, e drept evrei vienezi. Nu-i uram deloc, și anume tocmai pentru că în acel timp antisemitismul declarat al nobilimii, al cercurilor pe care le frecventam devenise o modă a

intendenților, a micilor burghezi, a hornarilor și tapițerilor. Această schimbare era într-un totu analogă cu cea a modei care făcea ca fiica unui aprod de la primărie să-și împodobească pălăria de duminică cu exact aceeași pană de struț pe care o purtase cu trei ani în urmă, într-o miercuri, o Trautmannsdorff¹ sau o Szechenyi². Și tot atât de puțin cum putea azi o Szechenyi să-și pună la pălărie o pană de struț ca să împodobească pălăria fiicei unui aprod de la primărie, tot atât de puțin buna societate din care făceam parte putea să disprețuiască un evreu — tocmai pentru că o făcea intendentul.

M-am dus în vestibul și eram pregătit să văd pe unul dintre acei evrei pe care-i cunoșteam și a căror profesiune părea să fi impregnat ba chiar să fi format aspectul lor corporal. Cunoșteam zarafi, vinzători ambulanți, negustori de haine și pianiști din bordeluri. Când am intrat în vestibul am văzut un bărbat care nu numai că nu corespundea deloc imaginii mele obișnuite despre un evreu, ci părea chiar să fie în stare a o distruge pe de-a-ntregul. Era ceva înfricoșător de negru și înfricoșător de colosal. Nu s-ar fi putut spune că barba, care-i — negru — obrazul, barba sa netedă, de un negru — tr — încadra fața oacheșă, dură, osoasă. Nu — ce — tea de-a dreptul din această barbă, — ar fi existat înaintea feței și ar fi ar — i de zile ca s-o încadreze și s-o acoper — cu tot — Omul era puternic și mare. În mână ținea — ap — negru ripsată, cu cozoare și pe cap avea o — lă — tun —

¹ Veche familie nobiliară din Stiria (Austria).

² Familie nobiliară maghiară.

... certifica, așa cum poartă unele fețele bisericesti, se deschidea astfel la ușă dur, uriaș, sumbru, ca o forță impunătoare, mâinile roșii strânse pumn atârnavă ca două ciocane din minciunile negre ale castanului său. A scos din marginea interioară de piele a șepcii ripate scrisoarea în slovenă, îngust împăturită, a vărului meu Joseph Branco. L-am invitat să ia loc, dar el a schițat cu mâinile un gest sfios de refuz, și refuzul acesta mi s-a părut cu atât mai sfios, cu cât fusesse făcut cu aceste mâini care, luate în parte, ar fi fost în stare să ne zdrobească, pe mine, fereastra, măsuța de marmură, cuierul și, în genere, tot ce se afla în vestibul. Am citit scrisoarea. Am aflat din ea că omul care stătea aici în fața mea, era Manes Reisinger din Zlotogrod, birjar de felul lui, prieten al vărului Joseph Branco, care cu prilejul călătoriei sale anuale prin țările monarhiei, unde își vindea castanle, avea casă și masă gratuită la el, aducătorul scrisorii, și că în numele rudeniei și prieteniei noastre aveam obligația să-l ajut pe Manes Reisinger — în tot ce avea să-mi ceară.

Și anume ce dorea Manes Reisinger din Zlotogrod?

Nimic altceva decât un loc gratuit la Conservator pentru extrem de talentatul său fiu Efraim. Acesta nu trebuia să devină birjar și nici să piară în estul îndepărtat al monarhiei. După părerea tatălui său, Efraim era un muzician genial. Am promis totul. Am pornit spre prietenul meu, contele Chojnicki, care dintre toți amicii mei era, în primul rînd, singurul galițian și, în al doilea, singurul în stare să fiină străvechea, tradițională și eficața forță de rezistență a vechilor funcționari austrieci: prin amenințare, folosire de forță, violență și perfidie, armele

unei vechi și de mult apuse civilizații: tocmai a lumii noastre.

Seara l-am întâlnit pe contele Chojnicki la Cafe-neaua noastră Wingerl.

Știam bine că nu i se putea prilejui o plăcere mai mare decît dacă îl rugai să obțină hatîruri pentru un concetățean. Nu numai că nu avea nici o profesie, dar n-avea nici măcar o ocupație. El, care ar fi putut să facă în armată, în administrație, în diplomatie, ceea ce se numește o „*brillante carrière*”¹ și de-a dreptul renunțase la ea din dispreț pentru tîmpiții, prostănacii, neghiobii, pentru toți cei ce administrau statul și pe care îi plăcea să-i numească „creiere de găluști”, își procura o plăcere delicată din a constrînge pe niște consilieri de curte să-i simtă puterea, adevărata putere pe care o conferă tocmai o demnitate neoficială. Și el care era atît de prietenos, atît de indulgent, ba chiar prevenitor, cînd era vorba de chelneri, birjari, oameni de serviciu și poștași, care nu uita niciodată să-și scoată pălăria cînd cerea o oarecare informație banală unui sergent de stradă sau unui portar, arbora o față greu de recunoscut cînd întreprindea vreun demers pentru un protejat la Ministerul de Externe din Viena, la palatul guvernatorului, la Ministerul Cultelor și Învățămîntului: o aroganță glacială se așternea ca o vizieră suavezie peste trasăturile sale. Dacă jos, în fața portarului în livrea, ce păzea portalul, mai era oarecum condescendent, uneori chiar binevoitor, rezistența sa împotriva funcționării creștea vizibil, cu fiecare treaptă urcată, și în momentul cînd ajungea la ultimul etaj,

¹ Carieră strălucită (franc.).

lădă impresia unui om care venise acolo pentru o răfuială cumplită. La câteva oficii se și făcuse cunoscut. Și când, cu o voce periculos de înceată, spunea în coridor omului de serviciu: „Anunță-mă domnului consilier de curte!” doar rar era întrebat de numele său și când totuși i se întâmpla, repeta și mai încet, dacă era posibil: „Anunță-mă imediat, te rog”. Cuvintele „te rog”, e drept, erau rostite firește mai tare.

Pe deasupra îi plăcea muzica și tocmai de aceea mi se părea potrivit să-i solicit sprijinul pentru tînărul Reisiger. A făgăduit imediat să încerce totul chiar a doua zi. Dorința sa de a ajuta era atît de promptă, că am și început să-mi simt conștiința încărcată și l-am întrebat dacă nu vrea mai bine să aibă o probă a talentului tînărului Reisiger înainte de a interveni pentru el. Asta l-a înfuriat.

— Îi cunoașteți poate pe slovenii dumneavoastră, a spus, dar eu îmi cunosc evreii galițieni. Pe tată îl cheamă Manes și e birjar, după cum tocmai mi-ați spus. Fiul se numește Efraim, și asta îmi ajunge pe deplin. Sînt convins de talentul băiatului. Știu asta datorită unui al șaselea simț pe care-l am. Evreii mei galițieni pot totul. Cu zece ani în urmă nu-i iubeam încă. Acum îmi sînt dragi, pentru că aceste creiere de găluști au început să fie antisemiți. Trebuie doar să întreb ce domni se află în locurile competente și mai ales care dintre ei e antisemit. Căci vreau să-i necăjesc cu micul Efraim și mă voi duce la ei împreună cu bătrînul. Sper că arată ca un adevărat evreu.

— Poartă un castan lunguț, am spus.

— Bine, bine, a exclamat contele Chojnicki, e omul meu ! Știți, nu sînt patriot, dar îmi iubesc compatrioții. O țară întreagă, o patrie chiar, e ceva abstract. Dar un compatriot e ceva concret. Nu pot ubi toate cîmpurile de grîu și seară, toate pădurile de brazi, toate mlaștinile, pe toți domnii și pe toate doamnele poloneze. Dar un anumit cîmp, o pădurice, o mlaștină, un om : *à la bonne heure* !¹ Așa văd, pipăi, e ceva ce-mi vorbește în limba care ni-e familiară, tocmai pentru că e individualizat, e sintesenta familiarului. Și în rest există și oameni pe care îi numesc compatrioți, chiar dacă s-au născut în China, Persia, Africa. Unii îmi sînt apropiați de la prima privire. Cel ce e un adevărat „compatriot“ îți pică în brațe ca un semn al harului ceresc. Dacă, pe deasupra, mai e și născut pe pămîntul meu : *à la bonne heure*. Dar al doilea lucru e o întîmplare, primul un destin. A ridicat paharul și a strigat : Trăiască deci compatrioții, compatrioții mei din toate părțile lumii !

Două zile mai tîrziu i l-am adus pe birjarul Manes Reisiger la Hotelul Kremser. Manes sedea foarte aproape de marginea scaunului, nemișcat o ființă neagră colosală. Arăta de parcă nu s-ar fi așezat el însuși, de parcă l-ar fi așezat altcineva, din întîmplare, la margine, și de parcă singur nu ar fi fost în stare să ocupe tot locul. În afara celor două propozițiuni pe care le repeta din timp în timp și fără nici o legătură — și anume : „Vă rog, domnilor !“ și : „Mulțumesc frumos, domnilor !“ — nu spunea nimic și părea să și înțeleagă destul de puțin. Chojnicki a fost

¹ Perfect ! (Franc.)

el care povădit lijarului Manes din Zlotogrod
era a Zlotogrodul: căci Chojnicki cunoștea
toate regiunile Galiției.

— Deci mâine, la ora unsprezece, mergem să rezolvăm problema, a spus contele.

— Mulțumesc frumos, domnilor! a zis Manes.

A fîlșit cu o mîină șapca ripsată și cu cealaltă
chiuța. S-a mai înclinat încă o dată la ușa ce i-o
ținea deschisă portarul, căruia i-a zîmbit recunos-
cător și fericit.

Într adevăr cîteva săptămîni mai tîrziu, tînă-
r! Efraim Reisiger era înscris la Conservator. Bă-
iatul a venit la Chojnicki ca să-i mulțumească. Și
eu eram pe atunci la hotelul lui Chojnicki. Efraim
Reisiger arăta aproape întunecat pe cînd îi mul-
țumea și părea un tînăr care are de făcut o imputare
Vortea poloneza, eu înțelegeam, datorită slovenei
mele, doar fiecare al treilea cuvînt. Sesizam însă din
mîna și privirile contelui Chojnicki, că afitudinea
plină de reproș și de fapt arogantă a băiatului îi
plăcea.

— Asta e ceva! a spus după ce băiatul a plecat.
La noi la țară oamenii nu spun mulțumesc, ci mai
degrabă contrariul. Sînt oameni mîndri, evreii ga-
lițieni, evreii mei galițieni! Trăiesc cu impresia că
orice poziție privilegiată li se cuvine pur și simplu.
Cu impasibilitatea măreață cu care reacționează cînd
se aruncă în ei cu pietre și sînt ocăriți, acceptă și
favorurile și privilegiile. Toți ceilalți se revoltă cînd
sînt înjurați, se pleacă atunci cînd le faci un bine.
Numai pe evreii mei polonezi nu-i atinge nici ocară,
nici vreo favoare. În felul lor, sînt niște aristocrați.

Căci semnul distinctiv al aristocratului e înainte de toate impasibilitatea și nicăieri nu am văzut o impasibilitate mai mare ca la un evreu polonez!

Spunea : evreii mei polonezi cu același ton cu care spusese atît de des în prezența mea : moșiile mele, van Gogh-urile mele, colecția mea de instrumente. Aveam senzația clară că, în parte, îi aprecia pe evrei atît de mult pentru că-i socotea ca pe o proprietate a lui. Era de parcă aceștia nu s-ar fi născut în Galiția după voința lui Dumnezeu, ci ca și cum el însuși i-ar fi comandat celui atotputernic, așa cum își comanda covoare persane la cunoscutul negustor Pollitzer, papagali la negustorul italian de păsări Scapini și vechi instrumente rare la constructorul de viori Grossauer. Și cu aceeași grijă, cu aceeași noblete plină de circumspecție cu care trata covoare, păsări, instrumente, îi trata și pe evreii săi, în asemenea măsură încît considera ca o obligație firească să-i scrie o scrisoare tatălui celui băiat destul de arogant, bravului birjar Manes în care-l felicita pentru primirea băiatului la Conservator. Căci Chojnicki se temea ca birjarul Manes să nu i-o ia înainte cu o scrisoare de mulțumire.

Birjarul Manes Reisiger însă era departe de gîndul de a așterne scrisori de mulțumire și pe de-a-n-tregul incapabil să aprecieze cum se cuvine favoarea sorții care-l adusese pe el și pe fiul său în cîmpul piercei contelui Chojnicki și a mamei, ba mai mult, înclinat să creadă că talentul fiului era atît de uriaș, încît un conservator ca acesta trebuia să se considere fericit să poată

locul său un asunenea fiu. M-a vizitat două zile mai târziu și a început în modul următor :

— Dacă cineva știe ceva pe lumea asta, devine ceva. Am spus-o mereu fiului meu Efraim. Și așa a fost. E singurul meu fiu. Cîntă strașnic la vioară. Trebuie să-l rugați odată să vă cînte ceva. Și e mîndru. Cine știe dacă o să primească ! Era ca și cum eu aș fi trebuit să-i mulțumesc birjarului Manes pentru că-mi dăduse voie să-i înlesnesc fiului său intrarea la Conservator. Nu mai am ce căuta la Viena, a continuat, voi pleca mîine acasă.

— Trebuie să mai faceți o vizită și contelui Chojnicki ca să-i mulțumiți, i-am spus.

— Un domn fin, domnul conte ! a spus Manes aprobator. Îmi voi lua rămas bun de la el. L-a auzit cîntînd pe Efraim al meu ?

— Nu ! am replicat. Ar trebui să-l rugați s-o facă !

Trenul birjarului Manes Reisiger pleca la ora unsprezece seara, la ora opt a venit la mine și m-a rugat, adică aproape mi-a poruncit, să-l conduc pînă la hotelul contelui Chojnicki.

Ei bine, l-am dus. Chojnicki a fost recunoscător și aproape entuziasmat. Ba a fost chiar mișcat.

— Ce splendid, a exclamat, că vine la mine să-mi mulțumească ! V-am spus imediat : așa sînt evreii noștri !

În cele din urmă a mulțumit birjarului Manes pentru că i-a dat ocazia să păstreze lumii un geniu. Suna de parcă Chojnicki n-ar fi așteptat de zece sau de douăzeci de ani nimic altceva decît pe fiul lui Manes Reisiger și de parcă acum i s-ar fi împlinit, în sfîrșit, o dorință îndelung nutrită și cul-

tivată cu multă grijă. Ba, de atîta recunoştinţa, i-a oferit chiar lui Manes Reisiger bani pentru drumul de întoarcere. Birjarul Manes a refuzat, dar a fost înşă pe amîndoi să venim la el. Avea o casă, trei camere, o bucatărie, un grătar, o curte şi o grădină unde stăteau tracura şi gîma. Nu era deloc un birjar sărac. Cîştiga chiar cincizeci de coroane pe lună. Dacă voiam să venim la el, avea să ne meargă minunat. Va avea grijă ca să nu duce lipsă de nimic.

N-a uitat nici să ne amintească atît lui Chojnicki cît şi mie, că aveam de-a dreptul obligaţia să portăm de grijă fiului său Efraim.

— Un asemenea geniu, a spus el la rîsul lui, trebuie ocrotît !

Chojnicki i-a făgăduit ; şi de cînd am venit negreşit vara următoare la Zlot

VII

AICI, ÎN ACEST LOC, sînt nevoit să vorbesc despre o chestiune importantă pe care, cînd am început să scriu cartea, am sperat s-o pot omite. Căci nu e vorba despre nimic altceva decît despre religie.

Eram ateu, ca prietenii mei, ca toți prietenii mei. Nu mă duceam niciodată la liturghie. Dar obișnuiam s-o însoțesc pe mama pînă în fața bisericii, pe mama mea care, e drept, poate nu era credincioasă, însă era — cum se spune — „practicantă”. Pe atunci uram de-a dreptul biserica. De fapt, astăzi, cînd am devenit credincios, nu mai știu de ce am urît-o. Era, cum s-ar zice, „moda”.

Mi-ar fi fost rușine dacă aș fi fost nevoit să spun prietenilor mei că m-am dus la biserică. Nu era în ei vreo adevărată dușmănie împotriva religiei, ci un soi de îngîmfare care-i împiedica să recunoască tradiția în care crescuseră. E drept că nu voiau să renunțe la esențialul tradiției ; dar noi — și eu făceam parte dintre ei — ne răzvrăteam împotriva formelor tradiției, căci nu știam că forma adevărată e identică cu esența și că era o copilărie să vrei să despart una de alta. Era, cum am spus, o copilărie, dar noi eram pe atunci copilăroși. Moartea își și încrucișa

mîinile ciolănoase deasupra cupelor din care sorbeam veseli și copilăroși. Nu simțeam moartea. Nu o simțeam, căci nu-l simțeam pe Dumnezeu. Printre noi contele Chojnicki era singurul care mai respecta formele religioase, dar nu din credință, ci datorită sentimentului că noblețea îl obligă să respecte prescripțiile religiei. Pe noi ceilalți, care le neglijam, ne socotea pe jumătate anahiști.

— Biserica română, obișnuia el să spună, e în această lume putredă singura care dă formă, care păstrează forma. Da, se poate spune că e dătătoare de formă. Prin aceea că zăvorăște tradiționalul așezisului „din bătrîni” în dogmatism, ca într-un palat de gheață, ea obține pentru copiii ei și le conferă libertatea de a face ce vor jur împrejur în afara acestui palat de gheață, care are o curte interioară largă și spațioasă, ba și iartă, respectiv îndurarea, ceea ce este interzis. Statuînd păcatele, ea iartă aceste păcate. Pur și simplu nu admite greșeală : aceasta este trăsătura umană. Pe copiii ei fără de prihană gul de sfinți. Și tocmai prin aceasta păcătoșenia oamenilor. Ba admite pomenirea măsura încît nu mai consideră ființe care nu sînt păcătoase, sau devin sfinte. Prin aceasta biserica are cea mai nobilă tendință a ei : de a ierta, de a absolvi de păcate. Nu există o tendință mai nobilă decît aceea a iertării. Gîndiți-vă că nu există una mai vulgară decît aceea a răzbunării. Nu există noblețe fără mărinimie, așa precum nu există sete de răzbunare fără vulgaritate.

Contele Chojnicki era cel mai în vîrstă și cel mai deștept dintre noi ; dar noi eram prea tineri și prea nerozi pentru a aduce superiorității sale primosul de admirație pe care, fără îndoială, o merita. Îl ascultam mai degrabă cu condescendență decît cu crezare și, pe deasupra, ne mai închipuiam că-i facem o favoare ascultîndu-l. Pentru noi, cei așa-zis tineri, el era un domn mai în vîrstă. Mai tîrziu abia, în timpul războiului, ne-a fost hărăzit să vedem cu cît era el în realitate mai tînăr decît noi.

Însă abia tîrziu, mult prea tîrziu ne-am dat seama că nu eram mai tineri decît el, ci pur și simplu fără vîrstă, cum s-ar zice nenaturali, fără vîrstă. În timp ce contele era natural, demn de vîrsta sa, autentic și blagoslovit de Dumnezeu.

VIII

CITEVA LUNI MAI TÎRZIU am primit următoarea scrisoare de la birjarul Manes Reisiger :

„Preastimate domn !

După marea onoare și marele serviciu pe care mi l-ați făcut, îmi permit cu respect să vă comunic că vă sînt foarte, foarte recunoscător. Fiul meu îmi scrie că face progrese la Conservator, și tot geniul lui vi-l datorez Dumneavoastră. Vă mulțumesc din inimă. Totodată îmi permit cu deosebit respect să vă rog să aveți marca bunătate de a veni aici, la Dumneavoastră, castanagiul Trotta, locuiește deauna, adică de zece ani, în fiecare toamnă la mine. Mi-am închipuit că V-ar face și Dumneavoastră plăcere să stați la mine. Căsuța mea e sărăcă, dar încăpătoare.

Preastimate domn ! Vă rog să nu-mi luați în nume de rău această invitație. Sînt atît de mic și Dumneavoastră atît de mare ! Stimate domn ! Vă rog să mă scuzați și pentru faptul că am pus pe altcineva să scrie această scrisoare. Eu însumi nu știu să scriu, în afară de numele meu. Această misivă o scrie, din voia mea, scribul autorizat, oficial al loca-

lității noastre, Hirsch Kiniower, deci un om de încredere, cumsecade și avînd calitatea cuvenită. Al preastimatului domn supus : Manes Reisinger, birjar din Zlotogrod.”

Întreaga scrisoare era așternută într-o caligrafie îngrijită : „ca de tipar” se zicea pe atunci referitor la această manieră de a scrie. Numai semnătura, numele deci, trăda emoționanta stîngăcie a mîinii de birjar. Singur aspectul acestei semnături ar fi fost de-ajuns să mă facă să iau o hotărîre și să fixez călătoria mea la Zlotogrod pentru următorul început de toamnă. Eram pe atunci cu toții lipsiți de griji, iar eu eram lipsit de griji ca toți ceilalți. Viața noastră înaintea marelui război a fost idilică și însăși o călătorie spre îndepărtatul Zlotogrod ni se părea tuturor o aventură. Și faptul că eu urma să fiu eroul acestei aventuri era pentru mine un măreț prilej de a apărea măreț în fața prietenilor mei. Deși această călătorie aventuroasă era încă atît de îndepărtată și doar eu singur trebuia s-o fac, vorbeam seară de seară despre ea, de parcă m-ar fi despărțit doar o săptămînă de Zlotogrod și de parcă nu eu singur, ci cu toții împreună urmam s-o întreprindem. Trep-tat, această călătorie a devenit pentru noi toți ceva pasionant, ba chiar un soi de obsesie. Și am început să ne imaginăm îndepărtatul și micuțul Zlotogrod în chip foarte arbitrar, astfel încît încă în timp ce descriam Zlotogrodul eram convinși că schițăm o înfățișare a sa cu totul denaturată ; și totuși nu puteam să ne oprim de a falsifica imaginea acestui loc pe care nu-l cunoștea nici unul dintre noi. Adică să-l înzestram cu tot soiul de însușiri despre care știam

dinainte că sînt rezultatele arbitrare ale fanteziei noastre și cîtuși de puțin însușirile reale ale acestui tîrg.

Atît de senine erau pe atunci vremurile ! Moartea își și încrucișa mîinile ciolănoase deasupra cupelor din care sorbeam. Nu o vedeam, nu-i vedeam mîinile. Vorbeam cu atîta intensitate și atît de mult despre Zlotogrod, încît am fost cuprins de teamă că ar putea să dispară brusc într-o zi, sau că prietenii mei ar putea să înceapă a crede că acel Zlotogrod devenise ireal, că nici nu există în realitate, și că doar le povestisem despre el. Deodată m-a apucat nerăbdarea și chiar dorul după acest Zlotogrod și după birjarul pre nume Reisiger.

În mijlocul verii anului 1914 am plecat la Zlotogrod, după ce scrisesem vărului meu Trotta, la Si-polje, că-l aștept acolo și pe el.

IX

LA MIJLOCUL VERII anului 1914 am plecat deci la Zlotograd. Am tras la hotelul la „Ursul de aur”, situat în centrul oraşel, despre care mi se spusese că ar fi la nivel european.

Gara era minuscule, ca aceea din Sipolje, pe care o păstrasem conştiincios în memorie. Toate gările vechii monarhii austro-ungare semănau între ele, micile gări din micile localităţi de provincie. Erau galbene şi minuscule, asemănătoare cu nişte pisici le neşe, care iarna se culcă pe zăpadă, vara la soare, acoperite parcă de tradiţionalul acoperiş din sticlă de cristal al peronului şi păzite de vulturul negru, cu o uşă capete, pe fond galben. Peste tot, la Sipolje ca şi la Zlotograd, era acelaşi impiecat de cale ferată, acelaşi impiecat cu burta proeminentă, cu uniforma paşnică de un albastru-închis, cu diagonala neagră de-a curmezişul pieptului, diagonala în care era înfipt clopoţelul, sorgintea aceluşi îmbucurător sunet întredit, care, conform regulamentului, anunţa plecarea. Atît la Zlotograd cît şi la Sipolje pe peron, deasupra intrării în biroul şefului de gară, atârna acel instrument negru, de fier, de unde în chip miraculos venea îndepărlatul clinchet argintiu

al îndepărtatului telefon, semnale delicate și plăcute din alte lumi, încît te și mirai că-și găsiseră adăpos într-o carcasă atît de grea, chiar dacă era mică; în stație la Zlotogrod, ca și la Sipolje, impiegatul sa lăsa pe cei ce soscau și pe cei ce plecau, și salutul lui era un soi de binecuvîntare militară. În gară la Zlotogrod, ca și la Sipolje, exista aceeași „sală de așteptare de clasa a doua și întâi”, același bufet cu sticle de rachiu, aceeași casierită blondă, cu piept opulent, și aceiași doi palmieri uriași în dreapta și în stînga bufetului, care aduceau aminte de timpuri trecute, dar și de mucava. Iar în fața gării așteptau cele trei birje, ca și la Sipolje. Și l-am recunoscut imediat pe neconfundabilul birjar Manes Reisiger.

E de la sine înțeles că el a fost cel care m-a condus la hotelul la „Ursul de aur”. Avea o birjă frumoasă, la care erau înhămați doi cai de culoare cenușiu-argintie, spițele roților erau date cu lac galben, iar roțile aveau cauciucuri, așa cum văzuse Manes la Viena, la așa-numiții „birjari cu roți de cauciuc”.

Mi-a mărturisit pe drum că și-a renovat birja nu atît de dragul meu, în așteptarea sosirii mele, cît dintr-un soi de pasiune instinctivă care-l silea să-i observe mai cu atenție pe colegii săi, birjari din Viena, și să-și jertfească economiile pentru greșelii, cumpărînd doi cai bălani și înlocuindu-le roțile cu cauciucuri.

Drumul de la gară în oraș era foarte lung și Manes Reisiger a avut destul răgaz ca să-mi spună poveștile care-l priveau atît de apropiat de mine. În timpul ținea hățurile cu mîna stîngă. În dreapta, cu mîna dreaptă, ținea biciul în teacă. Caii își cunoșteau

bine drumul. Nu era deloc nevoie să-i conduci. Manes nici nu trebuia să se ocupe de ei. Ședea de nepăsător pe capră, ținea hăturile fără grijă și slăbăd în mîna stîngă, și își apleca trunchiul spre mine în vreme ce povestea. Cei doi cai bălani costasera împreună doar o sută douăzeci și cinci de coroane. Erau cumpărați de la stat, amîndoi chiori de ochiul stîng, deci nepotriviți pentru scopuri militare și cedati ieftin de Regimentul nouă dragoni, staționat la Zlotogrod. E drept că el, birjarul Manes Reisiger, nu i-ar fi putut cumpăra niciodată atît de ieftin, dar n-ar fi fost unul dintre preferații colonelului care comanda Regimentul nouă dragoni. În orășelul Zlotogrod existau doar cinci birje, celelalte patru, ale colegilor lui Reisiger, erau niște birje murdare, cu iepe bătrîne, leneșe și oloage, roți strîmbe și banchete din piele zdrențuită. Lîna de lemn ieșea de-a valma prin pielea găurită și julită, și zău că nu te puteai aștepta ca un domn, și cu atît mai puțin un colonel de la Regimentul nouă dragoni, să se urce în asemenea birje.

Aveam o recomandare de la Chojnicki către comandantul garnizoanei, colonelul Földes de la Regimentul nouă, ca și pentru prefect, baronul Grappik. Chiar a doua zi dimineata, aveam de gînd să fac amîndouă vizitele. Birjarul Manes Reisiger a tăcut, nu mai avea nimic important de spus, tot ce era important în viața sa fusese povestit. Totuși a mai lăsat încă biciul în teacă, totuși mai ținea hăturile liber și moale în mînă, totuși și-a mai îndreptat de pe capră trunchiul spre mine. Zîmbetul permanent al gurii sale mari, cu dinți albi, puternici, în mijlocul negrului nocturn, aproape albastru, al mustății și

bărbii sale, amintea ușor de o lună lăptoasă printre păduri, printre păduri plăcute. Atîta voioșie, atîta bunătate era în acest zîmbet, încît domina chiar vi-goarea peisajului străin, ncted și elegiac, prin care treceam. Căci în drumul de la gara Zlotograd la orășelul Zlotograd se întindeau în dreapta mea cîm-puri nesfîrșite, în stînga mlaștini nesfîrșite, de parca orășelul, cu o castitate liber consimțită, ar fi rămas în mod conștient departe de gara care îl lega de lume. Fra o după-amiază ploioasă și, cum am zis, început de toamnă. Roțile cu cauciuc ale birjarelor Manes mergeau într-o liniște fantomatică pe drumul nepavat și mocirlos, dar potcoavel grele ale ca-lobălanii puternici, cîndva ai statului, loveau cu ritm viguros noroiul de un cenușiu-închis, și bulgări mari de glod săreau în fața noastră. Era aproape întu-neric cînd am ajuns la primele case. În mijlocul pie-ței, vizavi de biserica cea mică, sta, anunțată de de-par-te de un felinar singuratic și trist, singura cafenea cu două caturi din Zlotograd: anume catedrala „Ursul de aur”. Felinarul singuratic era laș, cu amintea de un copil orfan care încearcă zadarnic să rîdă printre lacrimi.

Cu toate acestea, deși mă pregătisem pentru cea străin, ba mai mult, pentru ceva cînd la distanță îndepărtat, cele mai multe mi s-au părut familiare și cunoscute. Într-un tîrziu abia, înaintea izbucnirii marele război numit „mondial”, am văzut în lume după părerea mea, și anume nu în țara noastră, de lumea întregă, ci pentru că războiul era dus din cauza lui, o lume, într-o noapte, în care tîrziu deci, aveam să-mi dau abia seama că în lume, ogoare, națiuni, rase, colibe și curenți erau în

... înțelese și de obîșie dilerită trebuie să se supuna legii cu totul firești a unui spirit puternic, în stare să apropie ceea ce e îndepărtat, să facă familiar ce e străin și să unească ceea ce, în aparență, e divergent. Vorbesc despre spiritul vechii monarhii, aștept înțeles și totodată folosit în mod abuziv, care mă făcea să mă simt la Zlotogrod la fel de acasă ca la Sipolje sau la Viena. Singura cafenea din Zlotogrod, Cafeneaua Habsburg, situată la parterul hotelului la „Ursul de aur“, unde trăsesem, nu arăta altfel decît Cafeneaua Wimmerl din Josefstadt, unde obișnuiam să mă întîlnesc după-amiezele cu prietenii mei. Și aici în dosul tejghelei ședea binecunoscuta casierică atît de blondă și opulentă cum numai casieritele puteau fi în vremea mea, un soi de zeiță de treabă a viciului, un păcat care se expune singur doar făcînd semne, lascivă, dăunătoare și iubitoare de argin, totodată. Le văzusem asemănătoare la Agram, Olmütz, Brünn, Kecskemet, la Szombathely, Oedenburg, Sternberg, Müglitz. Tablele de șah, pietrele de domino, pereții afumați, lămpile cu gaz, masa de bucătărie din colț, în apropierea toaletelor, servitoarea cu șorț albastru, jandarmul rural cu coiful de culoarea lutului galben, care intra pentru o clipă, tot atît de autoritar pe cît era de stingherit, și care-și sprijinea aproape timid de suportul pentru umbrelă arma cu baioneta înfiptă în ea, jucătorii de taroc cu bărbi à la împărat și manșete rotunde, care se adunau zilnic la aceeași oră : toate astea erau țara natală, mai puternică decît doar o patrie, întinsă și pestriță, totuși familiară și țară natală : monarhia chezaro-crăiască. Prefectul, baronul Grappik, și colonelul Földes de la Regimentul nouă dragoni vorbeau

amîndoi aceeaşi germană furnăită, oficială a claselor sus-puse, o limbă aspră şi moale totodată, de parcă slavii şi italienii ar fi fost întemeietorii şi părinţii acestei limbi, o limbă plină de ironie discretă şi de receptivitate graţioasă pentru tot ce era inofensiv, pentru flecăreală şi chiar pentru nimicurile plăcute. N-a durat nici măcar o săptămînă şi m-am simţit la Zlotogrod tot atît de acasă ca la Sipolje, la Müglitz, la Brünn şi la Cafeneaua Wimmerl a noastră, din Josefstadt.

Desigur că mergeam zilnic prin regiune cu birja prietenului meu Manes Reisiger. Ținutul era în realitate sărac, dar se prezenta atrăgător şi lipsit de griji. Înseşi mlaştinile întinse şi sterpe îmi apăreau mînoase şi bune, iar corul prietenos al broaştelor care se ridica din ele, ca un cîntec de laudă al unor fiinţe ştiind mai bine decît mine în ce scop Dumnezeu le-a creat pe ele şi patria lor, mlaştinile.

Noaptea, auzeam uneori strigătele răguşite, adesea întrerupte ale găştelor sălbatice, care zburau în înălţimi. Pe sălcii şi mesteceni se mai afla franziş din belşug, dar de pe castanii mari şi inspirînd respect începuseră a cădea frunzele galben-aurii, tari frumos zimţate. Raţele măcăiau în mijlocul uliţei unde băltoace asimetrice întrerupcau mîlul cenuşiu, care nu se usca niciodată.

Obişnuiam să mănînc scara, mai corect spus: să beau cu ofiţerii de la Regimentul nouă dragoni. Deasupra cupelor din care beam, moartea nevăzută îşi şi încrucişa mîinile ciolănoase. Nu o presimţeam încă. Uneori rămîneam împreună tîrziu. Dintr-o inexplicabilă teamă de noapte aşteptam dimineaţa.

Am spus într-o inexplicabilă teamă, tocmai pentru că pe atunci mi se părea explicabilă, deoarece cautam explicația în faptul că eram prea tineri ca să neglijăm nopțile. În realitate însă, după cum am văzut abia mai târziu, era vorba de o teamă de zi mai precis de dimineață, perioada cea mai limpede a zilelor. Atunci vezi clar și ești văzut clar. Și noi noi nu voiam să vedem clar și nici nu voiam să fim văzuți clar.

Dimineața deci, pentru a scăpa atât de această claritate cât și de somnul greu pe care-l cunoșteam bine și care se năpustește, după o noapte fără somn, petrecută în chefuri, asupra omului ca un prieten fals, ca un tâmăduitor prost, ca un binevoitor ursuz, ca un binefăcător perfid, mă refugiam la Manes Reisiger. birjarul. Adesea, către ora șase dimineața, soseam tocmai în clipa când se dădea jos din pat. Locuia în afara orașelului, în apropierea cimitirului. Aveam nevoie de aproximativ o jumătate de oră ca să ajung la el. Uneori soseam chiar în momentul când se trezea. Căsuța sa era izolată, înconjurată de ogoare și pajiști care nu-i aparțineau, spoită în albastru și cu un acoperiș negru-cenușiu din șindrilă, asemănătoare cu o ființă vie ce părea că nu stă locului, ci se mișcă. Atât de puternică era culoarea albastră a pereților în ansamblul galbenului-verzui pe cale de a se vesteji al împrejurimilor. Când deschideam poarta vopsită în roșu-închis, care dădea spre ograda birjarului Manes, îl vedeam uneori cum tocmai ieșea pe ușa casei sale. Stătea în fața acestei uși cafenii, într-o cămașă grosolană, în izmene grosolane, cu capul gol și picioarele goale, în mână cu o cană mare cafenie, din lut. Sorbea câte

înghițitură, apoi scuipa apa din gură într-un arc
nare. Cu barba care-i acoperea tot obrazul, o barbă
măasă și neagră, față în față cu soarele care tocmai
răsărea, înveșnițat în pînza grosolană, cu părul
ău zburlit și lînos, amintea de pădurea preistorică,
de omul preistoric, de preistorie, încurcat și întîrziat
nu se știe de ce. Își scotea cămașa și se spăla la fîn-
tînă. Pufăia și stropsea teribil, scuipa, scotea sunete
stridente, chiuia aproape, era într-adevăr ca o invazie
a preistoriei în posteritate. Apoi își punea iar cămașa
grosolană și mergeam unul în întîmpinarea celuilalt
ca să ne salutăm. Salutul acesta era tot atît de solemn
pe cît era de venit din inimă. Era un soi de ceremonie
și cu toate că ne vedeam aproape în fiecare dimi-
neață, era mereu o asigurare tăcută a faptului că
nici eu nu-l consideram doar un birjar evreu, nici
el pe mine doar un tînăr domn influent din Viena.
Uneori mă ruga să-i citesc puținele scrisori pe cari
le scria fiul său de la Conservator. Erau scrisori
scurte de tot, dar pentru că Manes, mai întîi, nu în-
telegea destul de repede germana în care se scria, la
obligat — Dumnezeu știe de ce — fiul lui să-i scrie
și, în al doilea rînd, pentru că inima lui dragăstoa-
de tată dorea probabil ca aceste scrisori să nu fie
prea scurte, avea grijă ca să i le citească de
Adesea cerea, de asemenea, să-i repetăm conținutul
două-trei ori.

Orătăriile din coteț începeau să cotocească
indată ce se ivea în curte. Călii rătăceau
oluptuos în întîmpinarea dimineții și a
Manes. Deschidea mai întîi grajdul și
bălani șteau în același timp capetele pe care în

...cum sărăci o femeie. Apoi se ducea
...asta birja. După asta înhăma caii.
...le păsări și orătăniile se răs-
...în aripi. Era ca și cum o
...fi presarat sămînță peste ogradă.
...și pe birjarului Manes Reisiger
...le cam la jumătate de oră după
...se la ceai. Îl beam în bucătăria
...său, dinaintea samovarului mare din
...în timp ce Manes mîncea ridiche dată
...pîine cu ceapă și castraveți. Mirosea
...aproape familiar, deși nu mîncasem
...astfel de mic dejun: iubeam pe atunci
...tînar, pur și simplu tînar.

...era dragă chiar și nevasta prietenului meu
...er, deși făcea parte dintre femeile nu-
...le în mod obișnuit urite, căci era roșcată, avea pis-
...cu o chiflă umflată. Cu toate aces-
...în ciuda degetelor ei groase, avea un fel ape-
...nt de a turna ceaiul, de a-i pregăti soțului ei
...rea de dimineață. Îi născuse trei copii. Doi din-
...le muriseră. Uneori vorbea despre copii
...mai fi fost în viață. Era ca și cum
...nu ar exista nici o deosebire între copii
...și cel fu plecat la Viena, la Conservator,
...era ca și mort. Era ca ieșit din
...viața ei.

Viu de tot și întotdeauna prezent era pentru ea
...zătorul de castane. În privința aceasta
...felerite banuichi.

O săptămîină mai tîrziu trebuia să vină și el, vărul
...Joseph Branco Trotta.

X

PESTE O SĂPTĂMÎNĂ chiar a venit.

A venit cu catîrul său, cu ranița sa de piele, cu castanele. Era brunet și smead și vesel : exact la fel cum îl văzusem ultima dată la Viena. I se părea, pe-
semne, firesc să mă reîntîlnească aici. Mai lipsea încă mult pînă la adevăratul sezon al castanelor. Vărul Joseph venise pur și simplu de dragul meu cu cîteva săptămîni mai devreme. În drumul de la gară spre oraș a stat pe capra trăsorii lîngă prietenul nostru Manes Reisiger. Catîrul îl legaseră la urmă, cu un căpăstru, de birjă. Ranița, sobița, castanele erau fixate de ambele părți ale trăsorii. Am intrat astfel în orășelul Zlotogrod, dar n-am stîrnit nici un fel de senzație. Erau obișnuiți la Zlotogrod să-l vadă apărînd, la fiecare doi ani, pe vărul meu Joseph Branco. Și se pare că se obișnuiseră și cu mine, străinul rătăcit pe-acolo. N-am stîrnit deci deloc senzație la intrarea noastră în orășel.

Vărul meu Joseph Branco a tras, ca de obicei la Manes Reisiger. Avînd în vedere afacerile bune pe care le făcuse în vara anului trecut cu ceasul și lanțul, mi-a adus încă vreo cîteva mărunțișuri folclorice, de pildă o scrumieră din argint cizelat, pe care

puteai vedea două pumnale încrucișate și pe bătrînul sînt Nicodim, deși n-avea nici o legătură cu ele, un pocal din alamă, care mirosea — așa mi se părea — a plămădeală, un cuc din lemn pictat. Toate astea mi le adusese în dar — a spus Joseph Branco — în caz că aș fi în stare să-i restituî „cheltuielile de transport”. Am înțeles ce voia să înțeleagă prin „cheltuielile de transport”. Am cumpărat de la el scrumiera, pocalul și cucul din lemn chiar în scara sosirii sale. Era fericit.

Ca să se distreze, cum pretindea, în realitate însă ca să folosească orice prilej de a cîștiga niscaiv parale, încerca din timp în timp să-i vîre birjarul. Manes în cap ideea că el, Joseph Branco, este un birjar cu un trugiu priceput, mai bun decît Manes și mai capabil să-l ajute să găsească clienți. Dar Reisiger nu se lăsa impresionat de asemenea vorbe. Își înghițea el însuși că din dis-de-dimineată și, fără să se sinchisească de Joseph Branco, pleca la gară și la piață, unde stăteau colegii lui, ceilalți birjari.

Vară frumoasă, însorită. Deși Zlotogrodul nu era decât un „orășel adevărat”, deoarece mai degrabă semăna cu un sat travestit decît cu un orășel și cu toate că respira întreaga atmosferă proaspătă a naturii, astfel încît pădurile, mlaștinile și colinele de care era înconjurat mai-mai că asediau piața și se putea crede că pădurea și mlaștina și colinele erau gata să intre în fiecare zi în orășel, tot atît de firesc ca un trecător care venea de la gară și se oprea la hotelul la „Ursul de aur”, prietenilor mei, funcționarii de la prefectură, și domnilor de la Regimentul nouă dragoni li se părea că Zlotogrod e un adevărat oraș; căci aveau nevoie de sentimentul că

nu sînt exilați în locuri uitate de lume, și chiar și numai faptul că exista o stație de cale ferată Zlotogrod le dădea impresia certă că nu trăiesc departe de acea civilizație în care crescuseră și de care fuseseră răslățați. Drept urmare se prefăceau că, de cîteva ori pe săptămînă, simt nevoia să părăsească așa-zisul aer nesănătos de oraș și să ineargă cu birjele în întîmpinarea acelor păduri, mlaștini, coline care, de fapt, veneau în întîmpinarea lor. Căci Zlotogrodul nu era numai plin de natură, ci chiar asaltat de împrejurimile sale. Se întîmpla deci că de cîteva ori pe săptămînă plecam cu prietenii mei, cu birja lui Manes Reisiger, în așa-zisele „împrejurimi” ale Zlotogrodului. Numeam aceste ieșiri „excursii”. Ne opream adesea la cîrciuma de la graniță a lui Jadowker. Moș Jadowker, un evreu bătrîn de tot, cu barba argintie, țeapăn și pe jumătate paralizat, ședea în fața porții cu două canaturi late, înalt belite și verzi ca iarba. Bătrînul semăna cu o iarnă, care vrea să se mai bucure de ultimele zile frumoase ale toamnei și să le ia cu dînsul în aceea, vai, atît de apropiată veșnicie, unde nu mai există decît anotimpuri. Nu auzea nimic, nu înțelegea nici un cuvînt, era surd toacă. Dar în ochii săi mari, negri și triși credeam a recunoaște că vede într-un fel tot ceea ce noi, cei mai tineri, nu puteam percepe decît cu urechile; deci despre el se putea spune că vedea lumea cu voie și cu plăcere surd. Funigei zburau dincoace și gîngăș deasupra-i. Soarele de toamnă, zău, era încă încă, strălucea deasupra lui, a moșneagului care se uita în față în față cu apusul, care părea să se uita spre scăpătatul soarelui, deci spre semnele venimii ale morții, ca și cum ar fi așteptat să veină căci

...înd, să vină la el în loc ca să-i
...neobosit cântau greierii. Neobosit
...e. O pace adîncă stăpînea această
...mannei.

...p varul meu Joseph Branco, după
...negustorilor de castane coapte din
...ara, obișnuia să-și deschidă ta-
...a și să-și zărească rodul.

...orășelul mai fu străbătut de
...rosul dulce și cald al merelor coapte.

Începu să plouă... joi. În ziua următoare, vi-
neri deei, șurea era afișată la toate colțurile de
stradă.

Era manifestul băuînului nostru împărat Franz
Joseph și se intitulă: „Către popoarele mele !”

XI

ERAM SUBLOCOTENENT ÎN REZERVA. Abia cu doi ani în urmă îmi părăsisem batalionul din Regimentul douăzeci și unu vânători. Mi se părea atunci că războiul mi s-ar potrivi de minune. În clipa în care a venit și era inevitabil, am recunoscut imediat — și cred că toți prietenii mei vor fi recunoscut aceasta tot atât de repede și de subit — că o moarte chiar lipsită de sens e mai bună decât o viață lipsită de sens. Îmi era frică de moarte. Asta e sigur. Nu voiam să cad în război. Voiam pur și simplu să mă conving eu însumi că puteam să mor.

Vărul meu Joseph Branco și prietenul său, birjarul Manes, erau amândoi soldați rezerviști. Și ei trebuiau deci să se prezinte. În seara acelei zile de victorie în care manifestul împăratului a fost afișat pe ziduri, m-am dus, ca de obicei, la Casino, ca să iau masa cu prietenii mei de la Regimentul noua dragoni. Nu le puteam înțelege pofta de mâncare, veselia obișnuită și nici neroada lor indiferență față de ordinul de marș spre localitatea rusească Radzivilow, situată spre nord-est. Am fost singurul dintre ei care am și recunoscut semnele morții pe chipurile lor inofensive, ba chiar vesele. În orice caz impa-

Era ca și cum s-ar fi aflat într-un soi de
autentică vădită atât de des pe fețele muribun-
dilor, o soale a morții. Și cu toate că mai ședea
și ei la mesele lor și beau rachiu și bere
ca și înainte, eu mă făceam a participa la glumele
pe care mi se făceau, înău apăream totuși ca un fel de medic
de familie, care își vede pacientul murind și se
întrebă de ce muribundul încă nu știe nimic despre
moartea apropiată. Și totuși pe parcurs am fost
când o indispoziție, pe care o resimțeau poate
ca un medic sau câte un infirmier în fața morții
unui muribundului, în acea clipă când nu știu
exact dacă n-ar fi mai bine să li se spună celor
întrebați morții că vor muri în curînd, decît să salute
situația favorabilă că oamenii se vor săvîrși din viață
fără a-și da seama.

Drept urmare i-am părăsit repede pe domnii de
la Regimentul nouă diagoni și m-am pornit la drum.
la Manes birjarul, la care, după cum am mai spus,
locuia vărul Joseph Branco.

Cît de diferiți erau aceștia doi și cît de bine îmi
făceau după seara petrecută la Cazinoul ofițeresc!
Poate că erau lumînările rituale care, în camera zu-
grăvită în albastru a birjarului cvrcu Manes, ardeau
în întîmpinarea propriei lor morți, aproape vesele,
în orice caz însă liniștite și sigure de sine: trei lumî-
nări, galbene ca aurul, înfipite în cîte o sticlă verde
de bere, căci birjarul Manes era prea sărac pînă și
pentru a-și cumpăra sfeșnice de alamă. Erau aproape
numai cioturi de lumînare și mi se părea că simbo-
lizează sfîrșitul lumii, despre care știam că începe
acum să se împlinească. Fața de masă era albă
sticlele de acel verde-închis iestîn, pîrînd încă de la

început că vestesc, plebeu și obraznic, vulgaritatea conținutului lor băubil, iar ȧesturile murinde de luminare, galbene ca aurul. Pîlpîiau. Aruncau o lumină neliniștită peste masă și iscau umbre tot aîit de neliniștite, parcă pîlpîinde, asupra pereților zugrăviți în albastru-încăis. La capătul mesei ședea Manes birjarul, îmbrăcat nu în uniformă sa obișnuită de birjar, nu în cojoc cu curea și șapcă rîpsată, ci într-un caftan lung de alpaca și cu o tichie neagră de pluș în cap. Vărul Joseph Branco purta obișnuita sa jachetă jegoasă de piele și, din respect pentru garda sa, evreul Manes, o pălăriuță tiroleză verde în cap. Undeva cînta strident un greier de casă.

— Acum trebuie cu toții să ne luăm rămas bun, începu Manes birjarul. Și mult mai clarvăzător decât prietenii mei de la Regimentul nouă dragoni și totuși plin de sînge rece — îmi vine aproape să spun : înobilat ca de moarte, de care e înnobilit oricine se arată gata și demn s-o primească — a continuat : Va fi un război mare, un război lung și nu se știe cînd dintre noi trei se va întoarce. Stau aici pentru el întotdeauna, aici, lîngă nevasta mea, la masa de șină seara, în fața lumînărilor de saba. Să vă rămas bun cum se cuvine, prieteni : Tu, Lăzăr, dumneavoastră, domnule !

Și pentru a sărbători despărțirea cu adevărată, cum se cuvine, am hotărît să mergem tustrei la cîmp, de la graniță a lui Jadowker.

XII

CIRCIUMA DE LA GRANIȚĂ a lui Jadowker era întotdeauna deschisă, zi și noapte. Era hanul dezertorilor, al acelor soldați ai țarului care erau determinați de numeroșii agenți ai liniilor de navigație americane, prin persuasiune, viclenie și amenințare, să părăsească armata și să se îmbarce pentru Canada. E drept că existau mulți care dezertau de bună voie. Plăteau chiar agenților ultimii lor bani, ei sau rudele lor. Cîrciuma de la graniță a lui Jadowker era socotită un așa-zis local rău famat. Dar era, ca toate localurile rău famate din acel ținut, recomandat favorii deosebite a poliției de graniță austriece și, prin urmare, stătea oarecum în aceeași măsură sub ocrotirea, ca și sub bănuiala autorităților.

Cînd am sosit — mersesem în tăcere și abătuți o jumătate de oră — poarta mare, lată, cu două canaturi era închisă și chiar felinarul care atîrna în fața ei era stins. Am fost nevoiți să ciocănim și argatul Onufrie a venit să ne deschidă. Cunoșteam cîrciuma lui Jadowker, mai fusesem de cîteva ori, cunoșteam zarva obișnuită care domnea aici; acel soi deosebit de larmă, iscată de cei lipsiți deodată de patrie, de cei disperăți, de toți cei ce n-au de

fapt prezent, ci sînt tocmai pe drumul dinspre trecut înspre viitor, dintr-un trecut cunoscut înspre un viitor cu totul nesigur, asemănători cu pasagerii unei nave în momentul în care pășesc de pe pămîntul solid pe un vapor străin, trecînd pe o punte care se clatină.

Azi însă era liniște. Da, era o liniște sinistă. Chiar și micul Kapturak, unul dintre cei mai zeloși și zgomotoși agenți, care obișnuia să ascundă în dosul unei limbuții înspăimîntător de active tot ce era silit să tănuiască din motive profesionale și datorită felului său de a fi, ședea azi tăcut în colț, pe banca de lîngă sobă, mai mic, mai minuscul decît era în realitate și deci dublu de insignifiant, o umbră tăcută a propriei sale persoane. Abia trecuse peste graniță un așa-zis „schimb” sau cum se obișnuia să se spună în meseria lui, o „încărcătură” de dezertori, și acum manifestul împăratului era lipit pe ziduri, războiul era aici, chiar și puternica agenție de navigație maritimă era neputincioasă, puternicul tunet al istoriei mondiale îl făcea pe micuțul și vorbărețul Kapturak să amuțească, iar uriașul ei fulger îl transforma într-o umbră. Abrutizați și rătăciți, în fața paharelor numai pe jumătate golite, ședeau dezertorii, victimele lui Kapturak. Înainte, ori de cîte ori veneam la cîrciuma lui Jadowker, remarcam — cu deosebita plăcere a omului tînar și neclîbznit care în formele de expresie ușuratică ale celorlalți, chiar ale celor mai străini, vede confirmarea legitimă a propriei sale lipse de conștiință — necețat de ei, lor ce tocmai deveniseră apatrizi și golcani cu pahare după altul, comandînd un pahar după altul, căci marul Jadowker însuși ședea îndărătul t.

... : ca un sol al nenorocului
... arăta de parcă n-ar fi
... toarne băătură în pahare,
... cerut-o. Ce rost mai aveau
... puteau fi dușmanii
... care, cu o săptămână în urmă
... de maestros, cu bărbia sa ascuțită,
... argintie, un ... de staroste între cârciumari, filat și
... în siguranță ... de protecția tăcută a au-
... torităților ca și ... onorabila lor neîncredere. arăta
azi ca un om care trebuia să-și lichideze tot tre-
cutul, și el o victimă a istoriei mondiale. Și casie-
rița greoaie și blondă de lângă el, din spatele tej-
ghelei, fusese de asemenea concediată parcă de isto-
ria mondială, și anume pe termen scurt. Tot ce era
particular intrase parcă în domeniul public. Repre-
zenta publicul, îi ținea locul și-l simboliza. De aceea
a și fost petrecerea noastră de rămas bun atât de ra-
tată și atât de scurtă. Am băut doar trei pahare de
mied și am mâncat în tăcere mazăre sărată. Deo-
dată vărul meu Joseph Branco a spus :

— Nici nu mai plec la Sarajevo. Mă prezint la
Zloczow împreună cu Manes !

— Bravo ! am strigat.

Și știam că aș fi vrut să fac și eu ceea ce făcea
vărul meu.

Dar mă gîndeam la Elisabeth.

XIII

MA GINDEAM LA ELISABETH. Aveam doar două gânduri de cînd citisem manifestul împăratului : gîndul morții și gîndul la Elisabeth. Nici pînă azi nu știu care dintre ele a fost mai puternic.

În fața morții dispăruseră și fuseseră uitate toate temerile mele prostesti cu privire la ironia stupidă a amicilor. Simțeam deodată în mine curaj, pentru prima oară în viața mea aveam curajul să-mi mărturisesc așa-zisa „slăbiciune”. Bănuiam, ce-i drept, că îndrăzneala ușuratică a prietenilor mei vienezzi făcuse loc strălucirii negre a morții și că în ceasul despărțirii, al unei asemenea despărțiri, nu era loc pentru nici un fel de zeflemea.

Aș fi putut să mă prezint și eu la comisariatul militar teritorial din Zloczow, de care depindea birjarul Manes și la care voia să se ducă și vărul meu Joseph Branco. În realitate în intenția mea era să uit pe Elisabeth, și pe prietenii vienezzi, și pe mama, și să mă predau cît mai repede celei mai apropiate stații a morții, anume comisariatului militar Zloczow. Căci un sentiment puternic mă lega de vărul Joseph Branco ca și de prietenul său, birjarul Manes Reisiger. În apropierea morții sentimentele mele de-

... mai curate, așa cum ci-
... li gicle se ivesc deodată veri-
... state, astfel încît, în ciuda fricii,
... ucigătoare a suferinței, în-
... a fie mîndră pentru faptul că ai
... să înțelegi : fericirea cunoscută prin
... beatitudine pentru că ai aflat dinainte
prețul cunoașterii. Ești foarte fericit cînd ești bolnav.
Eram pe atunci tot atît de fericit în fața holii celei
mari care se anunța în lume : și anume a războiului
mondial. Aveam parcă voie să dau curs liber tutu-
ror viselor mele iscate de febră, pe care altădată
le-as fi înăbușit. Eram tot atît de descătușat, pe cît
eram de primejduit.

Știam prea bine că vărul Joseph Branco și priete-
nul său Manes Reisiger îmi erau mai dragi decît toți
foștii mei prieteni, cu excepția contelui Chojnicki.
Războiul ni-l imaginam pe atunci foarte simplu și
destul de ușuratic. Eu cel puțin făceam parte dintre
acei oameni, nu rari, care credeau că vom merge în
marș, ordonați după garnizoane, pe cît posibil uniți,
și chiar dacă nu vom fi unii lîngă alții, cel puțin
vom rămîne oarecum într-o apropiere accesibilă. Îmi
închipuiam, îmi doream să rămîn în apropierea vă-
rului Joseph Branco și în cea a prietenului său, bir-
jarul Manes.

Dar nu era timp de pierdut. În general în acele
zile dificultatea era aceea că nu mai aveam timp
nu mai aveam timp să ne bucurăm de spațiul redus
pe care ni-l lăsa încă viața și nici măcar timp să
așteptăm moartea. Pe atunci, nici nu mai știam de
fapt dacă doream pentru noi moartea sau speram
viața. Pentru mine și pentru cei de o seamă cu mine

erau în orice caz pe atunci ceasuri de maximă încordare a vieții ; acele ore, cînd moartea nu-ți apărea ca o prăpastie în care te prăbușești într-o zi, ci ca un mal de pe partea cealaltă, la care încerci să ajungi printr-o săritură : și se știe cît de mult durează secunde care preced săritura pe celălalt mal.

M-am dus mai întîi, cum era firesc, acasă la mama. Se părea că nu se mai așteptase deloc să mă revadă, dar se purta ca și cum m-ar fi așteptat. E unul dintre secretele mamelor : nu renunță niciodată să-și revadă copiii, nici pe cei crezuți morți și nici pe cei cu adevărat morți, și dacă ar fi posibil ca un copil mort să reînvie în fața mamei sale, l-ar cuprinde cu brațele ei, cu tot atîta naturalețe, de parcă nu s-ar fi întors de pe lumea cealaltă, ci din regiunile îndepărtate ale acestei lumi. O mamă așteaptă întotdeauna reîntoarcerea copilului ei : indiferent dacă a colindat într-o țară îndepărtată, într-una apropiată sau în moarte.

Așa m-a primit și mama, cînd am sosit pe la ora zece dimineața. Ca de obicei, ședea în fotoliu, la micul dejun pe care tocmai îl terminase, avea ziarul în față și pe nas ochelarii demodați, cu lentilele de formă ovală încadrați în rame metalice. Și-a scos ochelarii cînd am intrat, dar n-a lăsat din mîna ziarul. Am spus :

— Sărut mîinile, mamă ! apoi m-am dus la ea și i-am luat ziarul din mîna.

I-am căzut de-a dreptul pe genunchi. M-a sărutat pe gură, pe obraji, pe frunte.

— E război, a spus ca și cum mi-ar fi comunicat cu asta o noutate sau ca și cum pentru ea războiul ar fi izbucnit abia în clipa aceasta, în care eu veni-

am spus că nu iau rămas bun de la dînsa, mama mea.

— Război, mamă, am răspuns, și am venit să-mi iau rămas bun de la tine. Și după un timp am adăugat: Și, de asemenea, ca să mă însor cu Elisabeth înainte de a porni la război.

— De ce să te însori, a întrebat mama, dacă oricum pleci la război?

Și în privința aceasta a vorbit cum vorbește o mamă. Dacă era nevoită să-l lase să plece la moarte pe copilul ei — pe singurul ei copil, dealtfel — voia să-l predea ea singură morții. Nu voia să împartă nici posesiunea, nici pierderea cu vreo altă femeie.

Bănuia probabil de mult că o iubeam pe Elisabeth. (O cunoștea firește.) De mult trebuie să se fi temut mama că-l va pierde într-o zi pe unicul ei fiu — din pricina altei femei — ceea ce i se părea aproape mai rău decît să-l piardă din pricina morții.

— Copilul meu, a spus, ești singur în stare și singur îndreptățit să-ți hotărăști soarta. Vrei să te însori înainte de a porni la război; înțeleg acest lucru. Nu sînt bărbat, n-am văzut niciodată un război, abia dacă înțeleg ce e milităria. Dar știu că războiul e ceva îngrozitor și că e posibil să te ucidă. Aceasta e ora în care îți pot spune adevărul. N-o pot suferi pe Elisabeth. Nu te-aș fi împiedicat nici în alte împrejurări s-o iei de nevastă. Dar nu ți-aș fi spus niciodată adevărul. Insoară-te și fii fericit, dacă împrejurările o îngăduie. Și cu asta, basta! Să vorbim despre alte lucruri: cînd te prezinți? Și unde?

Pentru prima oară în viața mea am fost încurcat în fața mamei, ba mă simțeam mic de tot. Nu-i puteam răspunde nimic altceva decît acel jalnic:

— Mă întorc în curînd, mamă ! care și azi îmi dăinuie în suflet ca o blasfemie.

— Vino la prînz, băiete, a spus, ca și cum nimic nu s-ar fi petrecut în lume și, așa cum spusese într-un fel asemănător întotdeauna : Avem azi la prînz șnițel și găluște cu prune.

Era pentru mine o manifestare măreață a maternității : această invazie bruscă a pașnicelor găluște cu prune în apropierea morții, ca să spun așa. Aș fi vrut să cad în genunchi de emoție. Dar eram pe atunci încă prea tînăr ca să-mi manifest emoția fără a-mi fi rușine. Și din ceasul acela știu că trebuie să fii matur de tot sau cel puțin foarte experimentat, ca să-ți dezvălui simțirea fără a te rușina.

I-am sărutat mamei mîna, ca de obicei. Mîna ei — n-am s-o uit niciodată — era gingașă, subțire, cu vene albastre. Prin perdelele de mătase de un roșu-închis, în odaie pătrundea, gingaș estompată, lumina dimineții, ca un musafir liniștit, parcă deghezată ceremonios. Și mîna palidă de tot a mamei stralucea roșcat, într-un fel de purpuriu sfios, o mîna blagoslovită, într-o mînușă străvezie din soare filtrat de dimineață. Și cîntecul timid și totnatic al păsărilor în grădina noastră îmi era aproape la fel de cunoscut, și, totodată, aproape la fel atît de străin ca mîna familiară, învăluită în roșu, a mamei.

Am spus doar :

— N-am timp de pierdut.

M-am dus la tatăl iubitei mele Elisabeth.

XIV

TATAL IUBITEI MELE ELISABETH era în acel timp un foarte cunoscut, s-ar putea chiar spune celebru, pălărier. Ajunsese dintr-un simplu „consilier imperial“ un nu mai puțin obișnuit baron ungar. Obicciurile de-a dreptul caraghioase ale vechii monarhii cereau uneori ca niște consilieri comerciali de proveniență austriacă să devină baroni unguri.

Războiul se nimerea cum nu se poate mai bine pentru viitorul meu socru. Era prea bătrîn ca să mai trebuiască să se înroleze și destul de tînăr ca să se transforme dintr-un fabricant de pălării serios într-un abil producător de chipie soldățești, care aduc un venit cu mult mai mare și costă cu mult mai puțin decît un joben. Era amiază, ceasul de la primărie anunța în clipa aceea ora douăsprezece, cînd am intrat la dînsul, iar el se întorsese tocmai dintr-o vizită la Ministerul de Război, care decursese favorabil în ce-l privea. Căpătase comanda pentru o jumătate de milion de chipie. În felul acesta, mi-a spus, el, bătrînul neputincios, mai putea oarecum fi încă de folos patriei. În timp ce vorbea, își pieptăna mereu cu mîinile favoriții de un blond-sur, ca și cum ar fi vrut într-un fel să mîngîie cele două jumătăți ale

monarhiei, de o parte și de cealaltă a râului Leitha¹. Era înalt, puternic și greoi. Îmi amintea de un soi de hamal radios care a luat asupra sa povara de a confecționa o jumătate de milion de chipie și căruia această povară i se pare mai degrabă un fleac în loc să-l apese.

— Firește, vă prezentați la regiment! îmi spuse cu o voce de-a dreptul înveselită. Pot presupune, cred, că fiica mea vă va simți lipsa.

În clipa aceea am înțeles că-mi este imposibil să-i cer mîna fiicei sale. Și cu acea precipitare cu care încerci să faci totuși posibil imposibilul și cu graba aceea la care moartea din ce în ce mai apropiată mă silca, îndemnîndu-mă să gust întreaga intensitate a mizerabilului meu rest de viață, i-am spus nepoliticos și nerăbdător pălărierului:

— Trebuie s-o văd imediat pe domnișoara fiica dumncavoastră.

— Tinere prieten, a replicat el, știu că vreți să-i cereți mîna. Știu că Elisabeth nu va spune nu. Luați-o, deci, între timp pe a mea și considerați-va ca și fiul meu!

Și cu asta mi-a întins mîna sa mare, moale și mult prea albă. Am luat-o și am avut senzația că ating un soi de aluat jalnic. Era o mînă friabilă și lipsită de căldură. Dădea de minciuna, la care retracta cuvîntul „fiu“.

Apoi a apărut Elisabeth și pălărierul a plecat de orice alte cuvinte:

— Domnul Trotta pleacă la război — a spus el — meu — de parcă ar fi vrut să spună: „olă“.

¹ Riu la granița dintre Austria și Ungaria.

Coasta de Azur — și vrea să se însoare înainte de asta cu tine.

Vorbea pe același ton cu care discutase poate, în urmă cu o oră, la Ministerul de Război, despre chirie, cu referentul pentru resortul uniforme. Dar Elisabeth era aici. Zîmbetul ei era aici, strălucea oarecum precedînd-o, o lumină născută din ea și veșnică se pare, și reînnoindu-se mereu, o fericire argintie ce părea să sune, deși era mută.

Ne-am îmbrățișat. Ne-am sărutat, pentru prima oară, fierbinte, aproape nerușinat, în ciuda atenției tatălui. Ea poate chiar cu conștiința voluptos-nelegiuită de a avea alături un martor al tăcerii noastre. M-am lăsat în voia sortii. Nu aveam timp. Moartea se și afla în spatele meu. Eram copilul ei, mai degrabă decît al pălărierului. Trebuia să plec la Regimentul douăzeci și unu. M-am grăbit să plec, direct din îmbrățișare la militarie, de la dragoste la pieire. Și una și alta o savuram cu aceeași tărie a inimii. Am chemat un birjar și m-am dus la cazarmă.

Am întîlnit acolo cîțiva prieteni și camarazi. Unii dintre ei se smulseseră, ca și mine, direct dintr-o îmbrățișare.

XV

SE SMULSESERA DIRECT DIN îmbrăţişări şi era ca şi cum ar fi îndeplinit de pe acum cele mai importante obligaţii de război. Cununiile erau fixate. Fiecare dintre ei avea de luat de nevastă o fată oarecare, chiar dacă nu era o logodnică potrivită rangului său, ci una ocazională, cum ni se întâmpla, celor ca mine, în acele timpuri să ne vină adesea în zbor din regiuni necunoscute, din motive de nepătruns, asemenea fluturilor de noapte, prin ferestre deschise în nopţi de vară, fîlfîind din aripi pe masă şi pe pat şi pe consolele căminelor, trecătoare, uşuratică, devotate, adevărate daruri catifelate ale unei nopţi scurte şi generoase. Desigur că, dacă ar fi dăinuit pacea, fiecare dintre noi s-ar fi opus legăturii legale cu o femeie. Numai moştenitorii tronului trebuiau pe atunci să se însoare legitim. Taţii noştri fuseseră, la treizeci de ani, nişte foarte demni capi de familie şi stăpîni ai casei, şi adesea bogaţi în copii. În noi însă, generaţia hărăzită de la naştere războiului, instinctul de procreare se stinsese vădit. N-aveam nici un chef să ne perpetuăm. Moartea îşi încrucişa mîinile ciolănoase nu numai deasupra cupelor din care sorbeam, ci şi deasupra paturilor nocturne în care dormeam cu femeile. Şi de aceea tocmai femeile

...tre erau , , atunci atît de întîmplătoare. Nu ne pasa pica mult nici de plăcerea pe care n-o dăruia plăcerea.

Așa înca cînd războiul ne chema deodată la consilieratul militar, nu gîndul morții s-a trezit în noi mai întîi, ci cel al onoarei, și al surorii ei, primejdia. Și sentimentul onoarei e un anestezic — și în noi el a amorțit frica și toate presimțirile funeste. Cînd oamenii bolnavi de moarte își fac testamentul și își pun în rînduială treburile lumești, îi cuprînde desigur un fior. Dar noi eram doar tineri și sănătoși în toate măduarele ! N-am simțit nici un fior, nici unul adevărat, ne plăcea doar, ne ungea la inimă să-l iscăm celor rămași acasă. Da, din vanitate făceam testamente, din vanitate ne însuram repede într-o grabă care elimina de la început chibzuința sau chiar părerea de rău. Cununia ne făcea să părem și mai nobili decît eram oricum doar prin jertfa noastră de sînge. Ne înfățișa mai puțin periculoasă și hidoasă moartea, de care, e drept, ne temeam, pe care o preferam însă în orice caz unei legături de o viață întreagă. Ne-am tăiat oarecum singuri retragerea. Și acel prim și neuitat elan furtunos cu care am pornit la primele bătălii nefaste a fost desigur hrănit de frica de o întoarcere la „viața casnică“, la mobila care capăta gută, la femeii care-și pierd farmecul, la copiii care se nasc drăgălași ca îngerii și se transformă în ființe străine și dușmănoase. Nu, nu voiam toate astea. Primejdia era oricum inevitabilă. Dar ca să ne-o îndulcim, ne-am înșurat. Și eram deci înarmați ca s-o întîmpinăm ca pe o patrie încă necunoscută, dar care ne și făcea semn prietenos...

Cu toate acestea, și în ciuda faptului că încercam aceleași sentimente ca și camarazii mei, sublocotenentul în rezervă Bärenfels, sublocotenentul Hartmann, locotenentul Linck, baronul Lerch și cadetul-aspirant doctor Brociner, toți cei pe care i-am înșirat aici, comparați cu vărul meu Joseph Branco și cu prietenul lui, birjarul Manes Reisinger, îmi păreau superficiali, ușuratici, lipsiți de simțul camaraderiei, stupizi și nedemni atît de moartea către care tocmai se îndreptau, cît și de testamentele și cununile pe care se pregăteau să le pună la cale. Îmi iubeam Regimentul douăzeci și unu vînători, desigur! Vechea armată chesaro-crăiască cunoștea un patriotism al ei, un patriotism regional, un patriotism de regiment și batalion. Crescusem din punct de vedere militar alături de comandantul de pluton Marek, de caporalul Türling, de fruntașul Alois Huber, atît în timpul stagiului, cît și mai tîrziu, la manevrele anuale. Și la militărie crești oarecum încă o dată : așa cum înveți, copil fiind să mergi, înveți ca soldat să mărșăluiești. Niciodată nu-i uiți pe recruții care au învățat în același ceas cu tine marșul, curățatul armei și mînuirea ei, împachetatul ranitei și împăturirea reglementară a păturii, înfășurarea mantalci și curățirea cizmelor și garda de noapte. Regulamentul de serviciu, partea a doua, și definițiile : subordonare și disciplină. Regulamentul de serviciu, partea întâi. Niciodată nu se uită toate astea și nici cîmpul bălțit pe care ai învățat să alergi, cu coatele lipite de trup, și toamna tîrziu, exercițiile în ceața cenușie ce înconjura copacii și transforma fiecare brad într-o văduvă albăstrui-cenușie, și luminișul din fața privirilor noastre, unde, îndată după repausul de la

... urmau să înceapă exercițiile de câmp, pre-
stabilite idilice ai războiului adevărat. Nu, toate
astea nu se uită. Câmpul de exerciții bălțit al celor
de la Regimentul douăzeci și unu era patria mea.

Dar camarazii mei erau atît de veseli ! Ședeam în
cîrciumioara care, de fapt, nu fusese asta de la în-
ceput, de la origine, ca să spun așa. Se transformase
mai curînd în decursul lungilor, nesfîrșit de lungilor
ani, în care cazarma noastră, cazarma celor de la Re-
gimentul douăzeci și unu vînători devenise familiară
și obișnuită în aceste locuri dintr-o dugheană
oarecare unde puteai cumpăra vipușcă, stele, lampas
pentru termen redus, rozete și șireturi, într-o cîr-
ciumioară. Așa-numitele „fireturi“ se mai aflau încă
în sertarele din dosul tejghelei. Încă plutea în semi-
întunericul dughenei mai mult mirosul cutiilor de
carton în care se aflau stelele, cele din cauciuc alb
și cele din mătase aurie, și rozetele pentru funcțio-
narii militari, și dragoanele, care arătau ca niște
cascade aurii legate mănunchi, decît cel al mustului
de mere, al rachiului și al vinului vechi de Gum-
poldskirchen¹. În fața tejghelei erau așezate trei,
patru măsuțe mici. Proveneau încă din timpul tîne-
reții noastre, de pe vremea stagiului de soldați cu
termen redus. Pe atunci cumpărasem măsuțele, iar
concesiunea de a vinde alcool o căpătase proprieta-
rul dughenei, negustorul de fireturi, doar datorită
recomandării comandantului batalionului nostru, ma-
iorul Pauli. E drept că civilii n-aveau voie să bea la

¹ Localitate în Austria Inferioară, vestită pentru vinurile
sale albe.

negustorul de fireturi ! Concesiunea se referea doar la militari.

Ședeam deci din nou împreună, în dugheana de fireturi, ca odinioară, în timpul stagiului de soldat cu termen redus. Și tocmai nepăsarea camarazilor mei, care se entuziasmaseră acum pentru iminenta victorie, așa cum băuseră cu ani în urmă în întâmpinarea apropiatului examen de ofițer, mă lezau adânc. Pe atunci va fi fost foarte puternică în mine presimțirea profetică, presimțirea că acești camarazi ai mei erau destul de capabili să treacă un asemenea examen de ofițer, nicidecum însă examenul războiului. Crescuți prea în răslă, erau, în Viena neîncetat hrăniți de țările coroanei, copiii aproape ridicol de inofensivi ai rîzgîiatului și mult prea des cîntatului oraș capitală și reședință, care, aidoma unui pîianjen plin de strălucire, seducător, ședea în mijlocul rețelei uriașe, negru-gălbui, și suga neîncetat putere și sevă și strălucire de la țările coroanei aflate în jur. De pe urma impozitelor plătite de vărul meu sărac, negustorul de castane coapte, Joseph Branco Trotta din Sipolje, de pe urma impozitelor plătite de birjarul evreu Manes Reisiger din Zlotograd, care ducea o viață mizeră, trăiau casele minune de pe Ring, aparținînd familiei de evrei Todesco deveniți baroni, și clădirile publice, Parlamentul, Palatul Justiției, Universitatea, Banca de Credit Agrar, Bursele, Theater, Opera și chiar Direcția Poliției. Veselia petrită a orașului imperial, capitală și reședință, se alimenta în mod vădit — tatăl meu o spusese adesea — de pe urma dragostei tragice a țărilor coroanei pentru Austria — tragică pentru că rămînea veșnic fără răspuns. Țiganiile din pusta ungară, huțulu din

... subcarpatice, birjarii evrei din Galiția, promele rude, slovenii, negustori de castane coapte, Lipolje, cultivatorii de tutun șvabi din Bacska, scătorii de cai din stepă, osmanlîi din Bosnia și Hertșegovina, geambașii din Hanakei, în Moravia, țetătorii din Munții Metalici, morarii și negustorii de coral din Podolia : ei toți hrăneau cu generozitate Austria, cu cît erau mai săraci cu atît se dovedeau mai mărinimoși. De atîta durere, de atîta suferință oferită de bunăvoie, ca un lucru de la sine înțeles, fusese nevoie pentru ca centrul monarhiei să treacă în lume drept patria grației, a voioșiei și genialității. Harul nostru creștea și înflorea, dar cîmpul lui era îngrășat cu suferință și tristețe.

În timp ce ședeam așa la negustorul de fireturi, mă gîndeam la Manes Reisiger și la Joseph Branco. Aceștia doi desigur că nu voiau să pornească atît de grațios la moarte, la o moarte grațioasă, precum camarazii mei de batalion. Și nici eu, nici eu ! Probabil că am fost în ora aceea singurul care simțea forța întunecată a celor ce aveau să vină, spre deosebire și deci în contrast cu camarazii mei. De aceea m-am ridicat deci brusc și am spus, spre propria mea mirare, următoarele :

— Camarazi ! Vă iubesc pe toți foarte mult, așa cum trebuie să fie întotdeauna între camarazi, îndeosebi însă în ceasul dinaintea morții.

Aici n-am mai putut continua. Inima s-a oprit, limba și-a refuzat serviciile. Mi-am amintit de tatăl meu — și Dumnezeu să-mi ierte păcatul ! — am mințit. L-am atribuit în mod mincinos tatălui meu mort ceva ce nu spusese niciodată, ceva ce ar fi putut spune însă cu adevărat. Am continuat deci astfel

— A fost una dintre ultimele dorințe ale tatălui meu ca, în cazul unui război, pe care-l prevăzuse că va izbucni într-un timp foarte apropiat, să nu mă prezint împreună cu voi la dragul nostru Regiment douăzeci și unu, ci la unul unde face serviciu vărul meu, Joseph Branco.

Au tăcut cu toții. Nu auzisem niciodată în viața mea o asemenea tăcere. Era de parcă le-aș fi răpit întreaga bucurie ușuratică a războiului, un om care strică jocul, un om care strică jocul de-a războiul.

Am înțeles limpede că nu mai am ce căuta aici. M-am ridicat și am dat mâna cu toți. Mai simt încă și azi mâinile reci, decepționate ale celor de la Regimentul douăzeci și unu. M-a durut foarte mult. Dar am vrut să mor împreună cu Joseph Branco, vărul meu, negustorul de castane coapte, și cu Manes Reissiger, cu birjarul de la Zlotogrod, și nu cu dansatorii de vals.

Astfel mi-am pierdut pentru prima oară prima mea patrie, și anume Regimentul douăzeci și unu, împreună cu iubitul nostru câmp bălțit de exerciții din Prater.

XVI

TREBUIA SĂ FAC O VIZITĂ prietenului lui Chojnicki, locotenent-colonclul Stellmacher de la Ministerul de Război. Transferul meu la Regimentul treizeci și cinci rezerviști nu trebuia să dureze mai mult decît pregătirile de nuntă. Îmi convenea să pot întreprinde aproape concomitent două demersuri diferite și totodată derutante. Unul îl accelera oarecum pe celălalt. Ambele mă zăpăceau de-a dreptul, mă împiedicau în orice caz în același timp să justific graba mea prin motive clare. Nu știam în orele acelea nimic altceva decît că lucrurile „trebuiau să meargă repede“. Nici nu voiam să știu exact de ce și cu ce scop. Dar adînc în mine începuse să șiroiască, asemenea unei ploi fine pe care o auzi prin somn, presimțirea că prietenii mei Joseph Branco și Reisiger mergeau undeva spre vest, pe drumurile noroioase ale Galіției răsăritene, urmăriți de cazaci. Cine știe, poate și fuseseră răniți sau erau morți? Ei bine, atunci voiam cel puțin să le cinstesc amintirea în felul acesta, servind în regimentul lor. Eram tînăr și nu aveam încă nici o idee despre război! Cît de ușor îmi imaginam pe atunci că-mi revine misiunea

să povestesc bravilor de la Regimentul treizeci și cinci anecdote adevărate și puțin și născocite despre camarazii lor morți Trotta și Reisiger, pentru ca aceștia doi să nu fie niciodată uitați. La Regimentul treizeci și cinci serveau țărani buni și sărmani, plutonieri vorbind o germană oficială altoită pe limba lor maternă slavă, ca gradele pe epoleți, galoane galben-aurii pe pătriățele minuscule de un verde-închis, iar ofițerii nu erau copii răsfățați ai societății noastre vieneze dornice de viață, ci fii de meseriași, poștași, jandarmi și agricultori și arendași și tutungii. Să fiu primit în rîndurile lor era pe atunci pentru mine ceva asemănător cu transferarea unuia sau a altuia dintre ei la Regimentul nouă dragoni al lui Chojnicki. Era una dintre acele reprezentări numite disprețuitor „romantice”. Ei bine, departe de a-mi fi rușine din această pricină, insist și azi asupra faptului că amintita perioadă din viața mea, cea a reprezentărilor romantice, mi-a apropiat mai mult realitatea decît cele rare neromantice pe care a trebuit să mă silesc a le accepta. Cît de stupide sînt aceste denumiri preluate ! Dacă vrei totuși să le lași să-și păstreze valabilitatea ei bine : cred că am putut observa întotdeauna că așa-zisul realist stă în lume inaccesibil ca un zid circular din ciment și beton, iar cel așa-zis romantic ca o grădină deschisă în care adevărul intră și iese după plac...

Trebuia să mă duc deci la locotenent-colonelul Stellmacher. În vechea noastră monarhie, transferul de la armata activă la cea de rezervă, chiar și numai cel de la vînători la infanterie, era un soi de act de stat privitor la armată, nu mai dificil, dar mai com-

...cît ocuparea unui post de comandant de di-
... toate acestea în lumea mea dispărută, în
...a monarhie așadar, existau legile prețioase, mi-
...ate, nescrise, legile necunoscute, inaccesibile, foarte
familiare celor inițiați, mai puternice și mai veșnice
decît cele scrise, legi care glăsuiau ca dintr-o sută
de petiționari doar șapte anumiți să-și vadă dorin-
țele împlinite favorabil, repede și fără zgomot. Bar-
barii dreptății absolute, o știu, sînt și azi revoltați
din această pricină. Ne înjură încă și azi, pe noi,
aristocrații și esteții ; și doar văd ceas de ceas, cum
ei, nearistocrații și antiesteții, au netezit barbarilor,
frații lor, drumul nedreptății stupide și plebec. Există
și o sămîntă a discordiei în materie de dreptate abso-
lută.

Dar pe atunci, cum am mai spus, nu aveam nici
chef, nici timp să meditez. M-am dus de-a dreptul
la Stellmacher, prin coridorul unde așteptau căpi-
tani, majori, colonei, drept prin ușa aceea pe care
scria „Intrarea interzisă“ — cu un biet sublocote-
nent mărunțel de la vînători.

— Salut ! a spus Stellmacher aplecat deasupra hîr-
tiilor, înainte de a mă fi văzut.

Știa cît de intim trebuiesc întîmpinați oamenii care
pătrund prin intrări interzise. Vedeam părul scurt, as-
pru și sur, fruntea gălbejită, cu o mic de cute, ochii
minusculi adînciți în orbite, fără pleoape parcă, obra-
jii scofîlciți și osoși și mustața mare pleoștită, că-
nită, aproape sarazină, în care Stellmacher părea
să-și fi localizat toată vanitatea, ca să nu-l mai stin-
gherească în rest (nici în viață, nici în profesie).
Ultima oară îl văzusem la Cofetăria Dehmel, după-
masă la cinci, cu consilierul de curte Sorgsam de la

Ministerul de Externe. Nu aveam pe atunci nici cea mai mică presimțire a războiului. luna mai, citadina lună mai vieneză, plutea în micile „cești de aur“ cu nargine argintată, plutea deasupra serviciului de masă, a batoanelor înguste de șocolată, a cremșniturilor trandafirii și verzi, care aduceau aminte de biere bijuterii comestibile, și consilierul aulic Sorgsam a spus, în mijlocul lunii mai : „N-o să fie război, domnilor ! Distrat, locotenent-colonelul Stellmacher își ridică acum ochii de pe hîrțile sale ; nu-mi vedea nici măcar fața, remarcă numai uniforma, dragonul, abia, destul ca să spună încă o dată :

— Salut ! și apoi : Stai jos o clipă ! În cele din urmă se uită la mine cu atenție : Dar strașnic mai arăți ! și : Aproape că nu te-aș fi recunoscut ! În civil pari puțin cam molîu !

Dar nu era vocea sonoră, adîncă a lui Stellmacher, pe care o cunoșteam de ani de zile, și gluma sa era forțată. Încă niciodată înainte de asta nu ieșise din gura lui Stellmacher o vorbă ușuratică. În alte împrejurări s-ar fi prins în hățișul strălucitor al mustății cănite, ca să se scufunde acolo în tăcere.

L-am înfățișat repede ceea ce mă adurea la el. Am încercat să-i și explic de ce vreau să mă transfer la Regimentul treizeci și cinci.

— Numai să-l mai găsești ! a spus Stellmacher. Știri proaste ! Două regimente aproape decimate, retragere catastrofală. Domnii noștri idioți superiori ne-au pregătit bine. Dar fie ! Du-te acolo, caută să-l găsești, pe cei de la Treizeci și cinci ! Cumpără-ți două stelute. Ești transferat ca locotenent. Salut ! Poți să te retragi !

Mi-a întins mîna peste birou. Ochii săi de culoare deschisă, aproape fără pleoape, despre care nu-ți puteai imagina că sînt subjugăți vreodată de somn, ațipală, oboseală, mă priveau de la distanță, străini, dintr-o depărtare sticloasă, deloc triști, ci mai triști decît triști, și anume fără speranță. A încercat să zîmbească. Dantura mare, falsă îi strălucea de două ori pe atît de albă sub mustața sarazină.

— Trimite-mi o dată o ilustrată ! a spus și s-a aplecat din nou peste hîrtii.

XVII

PREOȚII LUCRAU ÎN ZILELE acelea tot atît de repede ca brutarii, armurierii, direcțiile de cale ferată, ceaprazarii și croitorii de uniforme. Urma să fim cununați la biserica din Döbling, mai trăia acolo cel care o botezase pe logodnica mea și socrul meu era sentimental, ca mai toți furnizorii armatei. Darul meu a fost de fapt darul mamei. Nu mă gîndisem deloc că erau absolut indispensabile cadourile de nuntă. Cînd am venit la prînz, uitasem de găluște ; mama se și așezase la masă. Ca de obicei i-am sărutat mîna ; ea m-a sărutat pe frunte. I-am spus servitorului să-mi procure trese de culoare verde-închis și stele de locotenent, la Urban, în cartierul Tuchlauben.

- Ești transferat ? a întrebat mama.
- Da, mamă, la Regimentul treizeci și cinci !
- Unde staționează ?
- În Galiția de Est.
- Pleci mîine ?
- Poimîine !
- Mîine e cununia ?
- Da, mamă !

În casa noastră obiceiul să se laude în timpul mesei feburile nu mai are, chiar dacă nu erau reușite, și se nu se vorbea decât despre nimic altceva. Și laudele n-aveau niciun fel de cumva banale, mai degrabă îndrăznețe și exagerate. Am spus astfel, de pildă, că friptura îmi aduce aminte de o carne anumită, pe care am mâncat-o acum șase sau opt ani tot într-o zi de marți, iar mărarul azi, ca și atunci, era ca și contopit cu carnea de pe ciolan. În fața găluștilor cu prune m-am prefăcut de-a dreptul că amuțesc :

— Te rog, să fie exact aceleași de îndată ce mă întorc, am spus către Jacques.

— Cum porunciți, stăpîne ! a răspuns bătrînul.

Mama s-a ridicat de la masă încă înaintea cafelei, fapt neobișnuit. A adus din cabinetul ei două cutiute din piele de saftian de culoare roșu-închis, pe care le văzusem adesea, le admirasem și de al căror conținut nu îndrăznisem să întreb niciodată. Fusesem, e drept, întotdeauna curios, totodată însă și fericit să știu în apropierea mea două secrete inabordabile. Acum, în sfârșit, urmau să mi se dezvăluie. Una, cutiuta mai mică, conținea portretul în email al tatălui meu, înrămat cu o margine subțire de aur. Mustata sa mare, ochii săi negri, arzători, aproape fanatici, cravata grea, înfășurată de multe ori și cu grijă în jurul gulerului foarte înalt și țepăn, mi-l făcea străin. Probabil că așa arătase înaintea nașterii mele. Așa era viu, apropiat și drag mamei mele. Eu sînt blond, cu ochi albaștri, ochii mei au fost întotdeauna mai degrabă sceptici, triști, știutori, niciodată credincioși și fanatici. Dar mama a spus :

— Ești exact ca el, ia portretul cu tine !

Am mulțumit și l-am păstrat. Mama era o femeie deșteaptă, clarvăzătoare. Acum mi-am dat seama că nu mă văzuse niciodată exact. Putea desigur să mă iubească din toată inima. Dar îl iubea pe fiul soțului ei, nu pe copilul ei. Era o femeie. Eram moștenitorul iubitului ei ; zămislit ca un destin de coapsele lui ; numai împlinător de pînțelele ei.

A deschis cutia. Pe catifeaua albă ca zăpada se afla un anetist violet, mare, tăiat în șase fațete, ținut de un lanț de aur cu împletitură gingașă, în comparație cu care piatra părea prea impunătoare, ba chiar grosolană. Aveai impresia că nu atîrnă ea de lanț, ci că și-ar fi însușit lanțul și-l tîra pretutindeni, un sclav slab și supus.

— Pentru logodnica ta ! a spus mania. Du-i-l azi !

Am sărutat mîna mamei și am vîrît și această cutioară în buzunar.

În clipa aceasta servitorul a anunțat o vizită, pe socrul meu și pe Elisabeth.

— În salon ! a poruncit mama. Oglinda !

Jacques a adus oglinda ovală de mînă. Mama și-a privit îndelung fața, fără să se miște. Da, femeile de pe vremea ei nu aveau încă nevoie să-și aranjeze rochia, fața, părul cu fard, pudră, piepteni sau fie chiar numai cu degetele. Era ca și cum mîna lor fi impus doar cu privirea, cu care și oglinda arăta imaginea în oglindă, părului, feței, rochiei, întru o plină distinsă. Fără ca să miște un deget au li vîrît deodată orice intimitate, orice familiaritate, și ca și cum sumi m-am simțit aproape ca un rucăr în fața unei noia mai în vîrstă, străină.

— Vino ! a spus. Dă-mi bastonul !

Bătrânul, cu un de abanos subțire cu mâner de argint, era rezemat lângă scaun. N-avea nevoie de el ca sprijin, ci ca în emn al propriei demnități.

Socrul meu era în redingotă, mai mult înarmat decât îmbrăcat cu mânuși. Elisabeth într-o rochie închisă pînă la gît, de culoare gri-argintie, cu o cruce din diamante pe piept, părea mai înaltă ca de obicei și tot atît de palidă ca și agrafa de argint mat de pe șoldul ei stîng. Ambii stăteau drept, aproape țeapăn, cînd am intrat. Socrul meu a făcut o plecăciune, Elisabeth a schițat o jumătate de reverență. Am sărutat-o nestingherit. Războiul mă scutea de orice îndatorire ceremonioasă, inutilă.

— Scuzați atacul neașteptat ! a spus socrul meu.

— Este o vizită plăcută ! l-a corectat mama mea.

Se uita în vremea aceasta la Elisabeth. În cîteva săptămîni voi fi din nou acasă, a spus în glumă socrul meu. Mama ședea pe un scaun îngust și tare, în stil rococo, dreaptă, ca în zale.

— Oamenii știu uneori bine cînd pleacă, a zis. Dar nu știu niciodată cînd se întorc.

Spunînd aceste cuvinte, s-a uitat la Elisabeth. A poruncit să se servească lichior, coniac și cafea. Nu a zîmbit nici o clipă. Într-un anumit moment și-a fixat ochii pe buzunarul vestonului meu, în care păstram cutia cu ametistul. Am înțeles. Am agățat fără o vorbă, lanțul de gîtul Elisabethei. Piatra atîrna deasupra crucii. Elisabeth a zîmbit, s-a apropiat de oglindă și mama i-a făcut semn cu capul. Elisabeth a scos crucea. Ametistul strălucea violet-intens pe rochia gri-argintie. Amintea de sînge înghețat pe un fundal înghețat. Mi-am îndreptat privirile în altă parte.

Ne-am ridicat. Mama a îmbrăţişat-o pe Elisabeth, fără s-o sărute.

— Du-te cu dumnealor ! mi-a poruncit. Vino în astă seară ! a adăugat. Vreau să ştiu ora cununiei. Avem lin, albastru !

Mi-a făcut semn cu mîna, aşa cum fac reginele semn cu evantaiul. A dispărut.

Jos, în maşină, socrul meu avea automobil (mi-a spus ce marcă e, dar n-am reţinut), am aflat că totul e gata la biserica din Döbling. Ora, probabil zece dimineaţa, nu fusese încă hotărîtă. Martorii noştri erau Zelinsky şi Heidegger. Ceremonie simplă.

— Modestă, militară, a spus socrul meu.

Seara, în timp ce mîncam lin albastru încet şi cu precauţie, probabil pentru prima oară de cînd era stăpîină în casa ei, mama începu să vorbească în timpul mesei despre aşa-zisele subiecte serioase. Tocmai mă pregăteam să laud linul. M-a întrerupt.

— Stăm poate pentru ultima oară împreună ' a spus. Nimic mai mult. Ieşi azi să-ţi iei rămas bun, nu-i aşa ?

— Da, mamă !

— Pe mîine, la revedere !

Am însoţit-o la uşă. A plecat, nu s-a mai uitat înapoi.

Fireşte că m-am dus să-mi iau rămas bun. Adică : de fapt rătăceam încoace şi încolo, ca să-mi iau rămas bun. Doar arareori întîlneam cîte un cunoscut. Oamenii de pe străzi scoteau din cînd în cînd strigăte de neînţeles. Aveam nevoie de cîteva clipe înainte ca să le pot prinde sensul, şi strigătele se şi stînseseră. Cîteodată muzica intona *Marşul lui Reuter*.

Marșul Ordinului teuton și Slavă ție, Austria mea
Erau tarafuri de țigani, orchestre care cântau la che-
furi în localurile mic-burgheze. Se bea bere. Când
intram, se ridicau câțiva subofițeri și de asemenea
civili îmi făceau semn cu cămile de berc. Mi se părea
că sînt singurul om treaz în acest oraș mare și de
aceea atît de străin în el. Da, orașul familiar se re-
trăgea din fața mea, se îndepărta de mine, cu fiecare
cupă mai mult, și străzile și ulițele și grădinile, ori-
cît de pline și zgomotoase erau, mi se și păreau pus-
tii, așa cum aveam să le văd mai tîrziu, după război
și după întoarcerea noastră acasă. Am rătăcit în-
coace și încolo pînă în zori, am luat o cameră la
bătrînul Hotel Bristol, am dormit cîteva ore, încor-
dat, o apă tot și luptînd mereu împotriva gîndurilor,
planurilor, amintirilor, m-am dus apoi la Ministerul
de Război, am primit răspunsul favorabil, am plecat
la cazarmă și mi-am luat rămas bun de la maiorul
Pauli, comandantul nostru de batalion, am căpătat
un „ordin deschis“, care — mă și numeam locotenen-
tul Trotta — mă repartiza la Regimentul treizeci și
cinci, am pornit în grabă la Döbling, am aflat că
urma să fiu cununat la ora zece și treizeci, m-am
dus la mama și i-am comunicat acest lucru și am por-
nit-o apoi spre Elisabeth.

Am pretextat că Elisabeth mă va însoți o bucată
de drum spre front. Mama m-a sărutat, ca de obicei,
pe frunte, s-a urcat în birjă, cu duritate, rece și re-
pede, în ciuda felului ei molcom de a fi. Era o tră-
sură închisă. Încă înainte de a se pune în mișcare,
am putut observa că trage în grabă în jos storul
de la ferăstruica trăsurii. Și știam că înăuntru, în

penumbra cupeului, începea tocmai să plîngă. So-
crul meu ne-a sărutat pe amîndoi voios și liniștit.
Avea pe buze sute de fraze inutile, care-i ieșeau lesne
și erau repede spulberate de vînt, ca miresmele. L-am
părăsit, puțin cam brusc.

— Va las singuri ! a strigat după noi.

Elisabeth nu m-a însoțit înspre răsărit. Am plecat
de fapt la Baden. În fața noastră se aflau șaisprezece
ore, șaisprezece ore lungi, pline, saturate, scurte, tre-
cătoare.

XVIII

ŞAISPREZECE ORE ! De peste trei ani o iubeam pe Elisabeth, dar cei trei ani care trecuseră mi s-au părut scurţi în comparaţie cu cele şaisprezece ore, deşi ar fi trebuit să fie invers. Ceea ce este interzis are viaţă scurtă, dar ceea ce e îngăduit are de la început în sine durabilitatea. În afară de asta, deodată Elisabeth mi-a apărut, deşi încă nu schimbată, dar allîndu-se totuşi pe cale a suferi o schimbare. Şi mă gîndeam la socrul meu şi găseam cîteva asemanări între Elisabeth şi el. Cîteva dintre gesturile mîinii specifice Elisabethei erau evident moştenite de la tatăl ei, ecouri îndepărtate şi mai fine ale gesturilor paterne. Cîteva dintre acţiunile ei în călătoria cu trenul electric spre Baden m-au jignit aproape. Astfel, de pildă, la nici zece minute după ce trenul s-a pus în mişcare, a scos o carte din valijoară. Se afla lîngă trusa cu obiectele de toaletă, deasupra lenjeriei — mă gîndeam la cămaşa de mireasă — şi chiar numai faptul că o carte oarecare avea voie să stea pe un veşmînt aproape sacramental mi se părea nedemn. Erau de altfel schiţele unuia dintre acci umorişti din Germania de Nord care pe atunci îşi plîmbau prin Viena veselia lor plouată şi începeau

să-și răspîndească tihna lor obositoare laolaltă cu fidelitatea noastră pentru Nibelungi, cu Asociația școlară germană și cu conferențiarii universitari din Pomerania, Danzig, Mecklenburg și Königsberg. Elisabeth își ridica din cînd în cînd ochii de pe carte, mă privea, își înăbușea un căscat și continua să citească. Avea, de asemenea, un mod de a pune picior peste picior ce mi se părea de-a dreptul indecent. Am întrebat-o dacă îi place cartea.

— Plină de umor! a decis ea fără înconjur.

Mi-a întins volumul ca să văd și eu. Am început să citesc de la mijloc una dintre povestirile acelea stupide, era vorba despre neprețuitul umor al lui August cel Puternic¹ și despre o relație cu o doamnă de onoare îndrăzneată. Cele două adjective, cu totul semnificative, după mine, pentru sufletele prusace și saxone, de îndată ce se află în repaus duminical, mi-au fost suficiente. Am spus:

— Da, neprețuit și îndrăzneț!

Elisabeth a zîmbit și a continuat să citească. Trebuia să mergem la hotel, la „Leul de aur”. Ne aștepta bătrînul nostru servitor, singurul care știa despre planul nostru de a ne opri la Baden. Mi-a mărturisit îndată că-l trădase mamei. Stătea acolo la stația terminus a trenului electric, în mînă cu gambeta țepănă pe care o moștenise probabil de la tata și i-a oferit soției mele un buchet de trandafiri roșii. Tinea capul plecat, în creștetul său lucios se oglindea soarele ca o steluță, o bobită de argint. Elisabeth tăcea. „Dacă ar găsi măcar un cuvînt!” m-am gîndit. N-a

¹ August al II-lea cel Puternic (1733-1763) — principe elector al Saxoniei, apoi rege al Poloniei.

1922. ROMÂNIA. Ceremonia mută a durat nesfârșit de mult. Cele două valijoare ale noastre se aflau pe trotuar. Elisabeth strîngea la piept trandafirii împreună cu poșeta. Bătrînul a întrebat cu ce ne mai poate fi de folos. Avea de transmis și salutări călduroase de la mama. Geamantanul meu, a doua uniformă, lenjeria se și aflau la hotel.

— Îți mulțumesc ! am spus.

Am observat cum Elisabeth s-a ferit puțin într-o parte. Acest gest prin care parca-l ocolea, ba prin care chiar se îndepărta, m-a iritat. Am spus :

— Însoțește-ne la hotel ! Vreau să mai vorbesc cu tine !

— Cum porunciți ! a răspuns bătrînul, a ridicat valijioarele și ne-a urmat.

— Vreau să mai vorbesc cu Jacques ! i-am explicat Elisabethei. Ne vedem într-o jumătate de oră !

M-am dus cu el la cafenea. Ținea gambeta pe genunchi, i-am luat-o ușurel și am pus-o pe scaunul de alături. Din ochii de om bătrîn puțin apoși, îndepărtați, de un albastru-palid, venea spre mine întreaga lui afecțiune și mi se părea că mama i-ar fi pus în ochi un ultim mesaj pentru mine. Mîinile sale gutoase (nu le văzusem de mult goale, ci numai cu mînuși albe) tremurau, cînd a ridicat ceșcuța cu cafea. Erau mîini de servitor, bune, bătrîne. De ce nu le acordasem niciodată atenție ? Pe articulațiile strîmbate ale degetelor se aflau noduli albaștri, unghiile erau plate, tocite și crăpate în multe locuri, osul de la încheietura mîinii era ieșit într-o parte și părea să suporte cu greu marginea rigidă a ruloului de manșetă demodat, iar nenumărate vinișoare de un

albastru palid își croiau, cu niște rîuri mititeie, drumuri anevoioase sub pielea crăpata a podului palmei.

Sedeam în grădina Cafenelei Astoria. O frunză de castan aurie, veștejită, s-a așezat încet din zbor pe țeasta cheală a lui Jacques, el n-a simțit o, pielea îi era bătrîină și devenise insensibilă, am lăsat frunza acolo.

— Ce vîrstă ai ? am întrebat.

— Șaptezeci și opt, domnișorule ! a răspuns și am văzut un singur dinte mare, galben sub mustața sa deasă, albă ca zăpada. De fapt, eu aș trebui să mă duc la război, nu cei tineri ! a continuat. În anul '66¹ am luat parte și eu, împotriva prusacilor, cu Regimentul cincisprezece.

— Unde te-ai născut ? l-am întrebat.

— La Sipolje, mi-a răspuns Jacques.

— Cunoști neamul Trotta ?

— Firește, pe toți, pe toți !

— Mai vorbești slovenește ?

— Am uitat, domnișorule !

„Ne vedem într-o jumătate de oră !” mi-a spus Elisabethei. Am ezitat să mă uit la ceas. Peste o jumătate de oră trecuse mai mult de o oră, dar nu voiam să mă lipesc de ochii palizi și bătrîni ai lui Jacques. În acele sălășluia durerea inimii sale și cea a mamei. Simțeam de parcă ar fi trebuit să răscumpăr amintirile celor douăzeci și trei de ani ai vieții mele petrecute romantic și fără dragoste, să-i răscumpăr într-o oră, și în loc să-mi încep, ca oricare tînar căsătorit, așezîndu-mă la nouă existență, mă străduiam mai curînd s-o răscumpă-

¹ În 1866 a avut loc războiul dintre Prusia și Franța, din care aceasta din urmă a fost înfrîntă.

...trecu. Cel mai mult mi-ar fi plăcut să încep
liar de la naștere. Imi devenise limpede că negli-
jasem lucrul cel mai important. Prea târziu. Stăteam
în fața morții și a dragostei. O clipă — mărturisesc —
m-am îndoit chiar la o manevră rușinoasă, condam-
nabilă. Aș putea să-i dau Elisabethei de veste că a
trebuit să plec imediat la unitate, direct. Puteam să
i-o spun chiar eu, s-o îmbrățișez, să mimez dezola-
rea, disperarea. Era doar o zăpăceală de o clipă. Am
învins-o imediat. Am părăsit „Astoria“. Credincios,
o jumătate de pas în urma mea, mergea Jacques.

În aproape de intrarea în hotel, tocmai când voiam
să mă întorc spre Jacques ca să-mi iau rămas bun
definitiv, l-am auzit horcăind. M-am întors pe ju-
mătate, întinzînd brațele în lături. Bătrînul a căzut
pe umărul meu. Gambeta i s-a rostogolit peste cal-
darîm. Portarul a ieșit. Jacques leșinase. L-am dus
în hol. Am trimis după medic și am fugit sus s-o
anunț pe Elisabeth.

Era ocupată tot cu umoristul ei, bea ceai și vîra
în gurița ei roșie și dragă mici felii de pîine prăjită
unse cu marmeladă. A pus cartea pe masă și mi-a
întins mîinile.

— Jacques, am bîiguit, Jacques... și m-am oprit.

N-am vrut să rostesc cumplitul cuvînt decisiv. În
jurul gurii Elisabethei însă juca un zîmbet vesel, in-
diferent și lasciv totodată, pe care credeam în clipa
aceea că-l pot alunga doar cu un cuvînt macabru —
și am spus deci :

— Moare !

A lăsat în jos brațele întinse și a răspuns doar

— E bătrîn !

Am fost chemat, medicul sosise. Bătrînul se și afla într-o cameră, în pat. I se scosese cămașa scrobită. Era atîrnată peste redingotă, o za strălucitoare din pînză. Cizmele lustruite stăteau ca niște santinele la capătul patului. Ciorapii de lînă, cu multe cîrpituri, zăceau lăbărtați lîngă cizme. Atîta rămîne de la un om simplu. Cîțiva nasturi din alamă pe noptieră, un guler, o cravată, cizme, ciorapi, redingotă, pantaloni, cămașă. De sub pătură ieșeau picioarele bătrîne, cu degetele deformate.

— Atac de apoplexie ! spuse doctorul.

Fusese tocmai mobilizat, era medic-șef, se și afla în uniformă. A doua zi urma să se înfățișeze la Regimentul Ordinului teuton. Prezentarea noastră reciprocă, conform regulamentului militar, apărea lîngă acest muribund ca montarea unei piese la un teatru de periferie. Ne-a fost rușine la amîndoi.

— Moare ? l-am întrebat.

— E tatăl dumitale ? a întrebat medicul-șef.

— Servitorul nostru ! am răspuns.

Aș fi preferat să spun : tatăl meu. Medicul părea să fi observat acest lucru.

— Moare, probabil, a zis.

— În noaptea asta ?

A ridicat brațele în chip de întrebare.

Seara s-a lăsat repede. Trebuia aprinsă lumina. Doctorul i-a făcut lui Jacques o injecție cu un tonic cardiac, a scris rețete, a sunat, a trimis la farmacie. M-am strecurat din cameră. „Așa se strecoară un trădător“ m-am gîndit. M-am furișat chiar și pe trepte spre Elisabeth, ca și cum mă temeam să nu

... e cineva. Camera Elisabethei era încuiată. ... se afla alături. Am bătut la uşă. Am încercat ... înd. Încuiase şi uşa dintre odăi. Am chibzuit dacă e bine să folosesc forţa. Dar în aceeaşi clipă am şi ştiut că nu ne iubeam. Aveam doi morţi : primul era iubirea mea. Pe aceasta am îngropat-o pe pragul uşii prin care comunicau cele două camere ale noastre. Apoi am coborât un etaj ca să-l văd pe Jacques murind.

Bunul doctor mai era încă acolo. Îşi descinsese sabia şi-şi deschiesese vestonul. În cameră mirosea a cînt. a eter, a camfor şi prin ferestrele deschise pătrundea mirosul umed şi veşted al serii de toamnă. Medicul a spus :

— Ramîn aici, şi mi-a strîns mîna.

Am trimis mamei o telegramă, anunţînd-o că trebuie să-l mai reţin pe servitorul nostru pînă la plecarea mea. Am mîncat jambon, brînză, mere. Am băut două sticle de vin de Nussdorf.

Bătrînul zăcea acolo, vînat, respiraţia i se auzea prin cameră ca un ferăstrău ruginit. Din cînd în cînd trunchiul i se cabra, mîinile diforme trăgeau plapoma tighelită de culoare roşie. Doctorul a umezit un prosop, l-a stropit cu oţet şi l-a pus muribundului pe cap. De două ori am urcat treptele la Elisabeth. Prima oară totul a rămas mut. A doua oară am auzit-o plîngînd zgomotos. Am bătut mai tare.

— Lasă-mă ! a strigat.

Vocea ei pătrundea ca un cuţit prin uşa închisă.

Trebuie să fi fost către ora trei dimineaţa, şedeam la marginea patului lui Jacques, doctorul dormea,

fără haină, cu capul pe brațe, deasupra biroului. Deodată bătrînul s-a ridicat cu brațele întinse, a deschis ochii și a bolborosit ceva. Doctorul s-a trezit imediat și s-a apropiat de pat. De astă dată am auzit vechea voce limpede a lui Jacques :

— Vă rog, domnișorule, trimiteți vorbă doamnei, că mă întorc mîine dimineață.

A căzut din nou pe perne. Respirația i s-a liniștit. Ochii săi au rămas ficși și deschiși, era ca și cum n-ar mai fi avut nevoie de pleoape

— Acum va muri, a spus doctorul tocmai în clipa în care luasem hotărîrea să mă duc din nou la Elisabeth.

Am așteptat. Moartea părea să se apropie de bătrîn cu cea mai mare grijă, patern, un adevărat înger. Către orele patru dimineața vîntul mîină prin fcreastra deschisă o frunză veștedă, gălbuie de castan. Am ridicat-o și i-am așezat-o lui Jacques pe plapumă. Doctorul mi-a pus brațul în jurul umărului, s-a aplecat peste bătrîn, a ascultat, i-a luat mîna și a spus :

— S-a sfîrșit !

Am îngenuncheat și mi-am făcut crucea pentru prima dată de mulți, mulți ani.

Peste nici două minute cineva a bătut la ușă. Tatăl de noapte mi a adus o scrisoare

— De la soția dumneavoastră ! a spus

Plicul era numai pe jumătate închis, oarecum de la sine. Am citit doar un rînd : „Mă întorc la Viena, Elisabeth.“ I-am dat scrisoarea medicului străin. A citit-o, m-a privit

— Înțeleg ! Și după o clipă a adăugat . Aranjez cu taxi, cu hotelul și înmormântarea și cu mama du-mitale. Rămîn doar, pentru moment, la Viena. Încotro pornești acum ?

— Spre răsărit !

— Cu bine !

Nu l-am mai revăzut pe doctor. Dar nu l-am uitat niciodată. Se numea Grünhut.

XIX

AM PLECAT LA RĂZBOI în chip de „călător individual“. Bilețelul Elisabethei îl mototolisem și îl vîrîsem în buzunarul pantalonului într-un prim acces de indignare, vanitate rănită, dorință de răzbunare, ură poate — ce știu eu. Acum l-am scos la iveală, am nctezit ghemotocul și am citit încă o dată singurul rînd. Îmi era clar că păcătuisem împotriva soției mele. O clipă mai tîrziu mi se păru chiar că păcătuisem rău de tot împotriva ei. Am hotărît să-i scriu o scrisoare și m-am apucat să scot hîrtia din eamantan, dar cînd am desfăcut-o — pe atunci se mai mergea la război cu nape de scris din piele — pe foaia goală albăstrie m-a întîmpinat parcă propria mea indignare. Era ca și cum foaia goală ar fi trebuit să conțină de fapt tot ce aș mai fi avut să-i spun Elisabethei și de aceea ar fi trebuit să i-o trîntesc la fel de nctedă și de neatinsă cum era. Am scris pe ea doar numele meu. Scrisoarea am pus-o la cutie în următoarea stație de tren. Încă o dată am mototolit bilețelul Elisabethei. Încă o dată am vîrît ghemotocul în buzunar.

Eram repartizat, conform „ordinului deschis“ al Ministerului de Război și semnat de Stellmacher, 10

...treizeci și cinci, adică direct
la comandamentul militar care, ca ur-
mare a evenim. de război din zona periclitată,
fusese mutat în locul țănu. M-am văzut deci în
situație deosebit de complicată de a-mi găsi
locul probabil în continuă retra-
gere, într-o pădure, într-un ora-
ș „în poziție”, adică însemna că eu,
ca singurul izolat, să dau de o unitate rătăcitoare
în zona mea. Așa ceva, o diept, nu învățasem ni-
ce la manevre.

La 11.00 trebuia să mă consacru mai ales aces-
tei preocupări. M-am refugiat parcă în ea. N-aveam
nevoie astfel să mă mai gândesc la mama, la soția
mea, la servitorul nostru mort. Trenul se oprea
aproape din jumătate în jumătate de oră, la niște
neînsemnate stații nitilele. Am călătorit cam optspre-
zece ore cu un locotenent, într-un compartiment în-
gust, un soi de cutie de chibrituri, pînă ce am ajuns
la Kamionka. De aici încolo șinele de cale ferată
obișnuite erau distruse. Numai un tren provizoriu,
cu șine înguste, avînd trei vagoane minuscule desco-
perite, pentru marfă, ducea spre cel mai apropiat
post de comandă în stare, deși fără garanție, să in-
dice „călătorilor individuali” poziția momentană a
fiecărui regiment. Trenulețul înainta încet. Conduc-
torul locomotivei suna neîncetat, căci șiruri de răniți,
pe jos și în căruțe țărănești, veneau spre noi de-a
lungul drumului îngust. Sînt — după cum mi-am
dat seama pentru prima oară atunci — destul de in-
sensibil la așa-zisele spaima mari. Mi se părea, de
pildă, privești răniiților aflați pe o targă, probabil
pentru că le lipseau picioarele, sau laba piciorului.

mai puțin îngrozitoare decât cea a soldaților care mergeau clătinându-se singuri, nesprijiniți, care aveau doar o ușoară rană de glont și prin al căror pansament alb ca zăpada se prelingea neîncetat singele. Și pe lângă toate acestea, de ambele părți ale căilor lărate cu șine înguste, pe câmpurile întinse, pălitate de toamnă, gicierii înfîziți cîntau, deoarece o înșelătoare seară caldă de septembrie îi făcuse să creadă că mai e încă sau că e din nou vară.

La postul de comandă l-am întâlnit din întâmplare pe domnul preot de la Regimentul treizeci și cinci. Era un reprezentant al lui Dumnezeu gras și mulțumit de sine, într-o reverendă strîmtă, lipită de corp, lucioasă. Se pierduse în timpul retragerii împreună cu servitorul, cu vizitiul, cu calul și cu furgonul, unde ascundea altarul și veșmintele sfinte, dar și o mulțime de orătării, sticle de rachiu, fîn pentru cal și în general bunuri rechiziționate de la țărani. M-a salutat ca pe un prieten de care fusese lipsit multă vreme. Părea să se teamă de noi peregrinări și nu putea să se hotărască a-și sacrifica orătările pentru cămenii de la postul de comandă, care de zece zile nu mîncaseră decât conserve și cartofi. Preotul militar nu era prea iubit aici. Dar el refuza să o pornească la întâmplare sau Dumnezeu știe unde, în timp ce eu, gîndindu-mă la vărul meu Joseph Br... la bijarul Manes Reisiger, preferam incertitudinea, nu așteptarea. Regimentul treizeci și cinci... a suna informația vagă, s-ar afla la trei kilometri nord de Brzezany. Și așa am pornit la drum cu preotul militar, cu furgonul său, cu orătările sale, fără hantă, avînd doar o schiță desenată de mîna.

I-am găsit în cele din urmă pe cei din Regimentul treizeci și cinci, c drept nu la nord de Brzezany, ci abia în localitatea Strumilce. M-am anunțat la colonel. Numirea mea ca locotenent sosise la aghiotantul regimentului. Am cerut să-i văd pe prietenii mei. Au venit. Am rugat să fie repartizați în coloana mea. Și cum au venit ! I-am așteptat în cancelaria subofiterului de intendență Cenower, dar nu li se spusese că eu eram cel care îi chemase. În prima clipă nici nu m-au recunoscut. Dar în clipa următoare Manes Reisinger m-a și îmbrățișat, nesocotind toate regulamentele militare, în timp ce vărul Joseph Branco mă stătea, incremenit de mirare și disciplină, în poziție de drepti. Fra doar sloven ! Manes Reisinger însă era un birjar cvrcu din răsărit, nepăsător și necredincios când era vorba de Regulamentul de serviciu. Barba sa se compunea numai din ghemotoace sălbătice, aspre, omul nu părea a fi în uniformă, ci deghizat. Am rărutat unul dintre ghemotoacele care-i alcătuiau barba și m-am pregătit să-l îmbrățișez și pe Joseph Branco. Eu însumi, chiar și eu, am uitat militarii. M-am gândit numai la război și am strigat poate că zece ori la rînd :

— Sînteți în viață, sînteți în viață !...

Iar Joseph Branco a observat imediat verigheta și arătat mut spre degetul meu

— Da, am răspuns, m-am căsătorit

Am simțit, am văzut, că vor să aile mai mult despre căsătoria și de pre soția mea, am ieșit cu ei și m-am alee circulară ce înconjură biserica din Strumilce. I-am vorbit înză deloc despre Elisabeth, pînă ce mi-a venit deodată în minte — și cum puteam să mă alee, cv. ! — că ascunsesem în portvizit o fo-

tografie de a ei. Era lucrul cel mai ușor să le arăt prietenilor mei fotografia, mă scutea de orice cuvinte. Am scos portvizitul, am căutat, fotografia nu era acolo. Am început să mă gândesc unde am putut s-o pierd sau s-o uit, și deodată mi s-a părut a-mi aminti că lăsasem fotografia la mama acasă. M-a cuprins o spaimă de neînțeles, lipsită de sens chiar, ca și cum aș fi rupt sau ars fotografia Elisabetei.

— Nu găsesc poza, am spus celor doi prieteni ai mei.

În loc să-mi răspundă, vărul meu Joseph Branco a scos din buzunar fotografia nevestei sale. Era o femeie frumoasă, de o opulență mândră, în portul țărănesc sloven, cu o coronită de monede pe părul lins, pieptănat cu cărare, și în jurul gâtului cu o salbă triplă din aceleași monede. Brațele puternice îi erau goale, mâinile le sprijinea pe șolduri.

— Asta e mama copilului meu, am un băiat! spuse Joseph Branco.

— Ești însurat? a întrebat Manes bujarul.

— Dacă s-o termină războiul, mă căsătoresc cu ea, fiul nostru se numește Branco, ca și mine, e în vîrstă de zece ani. E la bunicu-său. Știe să cioplească pipe strașnice.

XX

ÎN ZILELE URMĂTOARE, care se așterneau în fața noastră lungi și pline de primejdii, sumbre și mărețe și enigmatice și stranii, n-aveam — după toate probabilitățile — de așteptat bătălii, ci doar retrageri. De la localitatea Strumilce am ajuns, după nici două zile, la satul Jeziory și după alte trei zile, la orașelul Pogrody. Armata rusească ne urmărea. Ne-am retras pînă la Krasne-Busk. Pescune din cauza unui ordin care nu sosise la timp, am rămas acolo mai mult decît fusese intenția Armatei a doua. Ne-au atacat deci într-o zi, dis-de-dimineață, rușii. Și n-am avut timp să ne săpăm tranșee. Aceasta a fost istorica bătălie de la Krasne-Busk, în care a fost distrusă o treime a regimentului nostru și a doua a fost făcută prizonieră.

Și noi am căzut prizonieri, Joseph Branco, Manes Reisiger și cu mine.

Atît de fără glorie s-a sfîrșit prima noastă bătălie.

Aici aș simți un puternic imbold să relatez sentimentele speciale de care e animat un prizonier de război. Dar știu prea bine cu cîtă indiferență sînt în-tîmpinate azi asemenea relatări. Iau cu drag asupra

mea soarta de a fi un dispărut, dar nu pe cea de a fi povestitorul celor dispărute. Abia dacă aş mai putea fi înţeles, dacă m-aş apuca, de pildă, să vorbesc azi despre libertate, despre onoare, cu atât mai puţin despre prizonierat. În aceşti ani e mai bine să taci. Scriu doar cu scopul de a mă clarifica pe mine însumi şi — ca să zic aşa — şi *pro nomine Dei*¹. Iertat fie-mi păcatul !

Ei bine, eram deci prizonieri de război, tot conştiinţei noastre. Cu mine au rămas Joseph Branco şi Manes Reisiger. Eram prizonieri împreună.

— Pentru noi războiul s-a terminat, spunea Manes Reisiger. N-am fost încă niciodată prizonier, măcar uneori, ca şi voi doi, de altfel. Dar ştiu că ne aşteaptă viaţa şi nu moartea. Voi doi o să vă aduceţi aminte de acest lucru când o să ne întoarcem. Dacă aş şti cel puţin ce face Efraim al meu ! Războiul are să dureze mult. Şi fiul meu are să fie luat la urmată. Țineţi minte asta ! Manes Reisiger din Zlotograd, un simplu birjar, v-a spus-o !

După care plescăi cu limba. A sunat ca o pocnitură de bici. În următoarele săptămîni a rămas mut şi tăcut.

În seara zilei de 2 octombrie urma să fim despărţiţi. Aveau de gînd, cum era pe atunci obiceiul, considerat firesc, de a-i despărţi pe ofiţerii prizonieri de trupă. Noi urma să rămînem în interiorul Rusiei, trupa să fie trimisă însă mai departe. Se vorbea despre Siberia. M-am înscris pentru Siberia. Pînă azi nu ştiu încă, nu vreau să ştiu, cum a reuşit atunci Manes Reisiger să mă tîrască şi pe mine în

¹ În numele Domnului (lat.).

...nu mi se pare, un om n-a fo
...e, el a reușit să obțină prin vi
...staje. Dar, de fapt, le obținus
...a prima oră a prizonieratului no
...elucase el comanda asupra noastră
...ntului convoi. Când ești blagosl
...Dumnezeu, ce nu se poate învăța de la ca'
...ti birjar, și încă un birjar evreu din Zloto
grod..

Despre ocolurile și drumurile drepte pe care a
ajuns pînă în Siberia, nu povestesc. Drumuri și oco
luri se înțeleg de la sine. După șase luni ne aflam
la Wiatka.

XXI

WIATKA ESTE DEPARTE, în Siberia, pe fluviul Lena. Călătoria a durat o jumătate de an. Zilele le-am uitat pe aceste drumuri lungi, se înșirau nenănumărate și fără sfârșit totodată. Cine numără corali pe un colan cu șase rînduri? Transportul nostru a durat aproximativ șase luni. În septembrie începuse prizonieratul, cînd am sosit era martie. În luncile Vienei înfloreau probabil tufele de boboșel. În curînd, avea să încapea a mirosi socul. Aici sloiuri uriașe pluteau pe fluviu, îl puteai, chiar în cele mai largi locuri ale sale, traversa pe gheață. În timpul transportului muriseră de tifos trei oameni din convoi. Paisprezece încercaseră să fugă, șase oameni din escortă dezertaseră împreună cu ei. Tînărul sublocotenent de cazaci, care avea comanda transportului în ultima etapă, ne-a pus să așteptăm la Cirein: trebuia să prindă fugarii și dezertorii. Se numea Andrei Măximovici Krassin. Juca împreună cu mine tot timpul ce patruțele sale cercetau regiunea în căutarea celor dispăruți. Vorbeam francezește. Era un bărbat înalt, în formă de dovle, cu rachin de cap pe care îl aduceau pușinii coloniști ruși din regiune, e înțeles și recunoscător pentru fiecare prindere făcută.

— Acordam. Îmi placea râsul lui, dinții puternici
și alții și și musteța scurta, neagră ca tăciunele,
și... ca niște mici scântei, când și-i mișca. Puteai
să-l duci dreptul la catedrală. Îi puteai spune, de
pildă: „Vă rog, nu vă puneți” și într-o clipă rîdea
cunător, generos, cu inima largă. Într-o zi, patru-
zece năvălitori pe cei fugiți. De fapt, restul celor
fugați, opt oameni din douăzeci. Ceilalți se rătăciseră
desigur sau se ascundeau pe undeva sau pieriseră.
Andrei Maximovici Krassin juca taroc cu mine în
baraca ce slujea drept gară. A lăsat escorta cu pri-
zonieri să se apropie, a comandat pentru ei ceai și
rachiu, iar mie, care eram doar la dispoziția lui,
nu-a dat ordinul ca dictez pedeapsa pentru oamenii
din convoiul meu, ca și pentru cei doi desertori ruși
aduși înapoi. I-am spus că nu cunosc Regulamentul
de serviciu al armatei sale. M-a rugat la început
apoi m-a amenințat, în cele din urmă am spus:

— Deoarece nu știu de ce pedeapsă ar fi posibilă
după legile dumneavoastră, decid ca toți să fie iertați.

A pus pistolul pe masă și a spus:

— Faceți parte din complot. Vă arestez, dau ordin
să fiți dus de aici, domnule locotenent.

— Să nu terminăm întâi partida? I-am întrebat,
și am apucat cărțile.

— Desigur! a spus și ne-am continuat jocul, în
timp ce soldații stăteau în jurul nostru, escortele și
austrieții.

A pierdut. Mi-ar fi fost ușor să-l las să câș-
tege, dar mă temeam, firește, că o să observe. Capilar
cum era, neîncrederea îi stârnea și mai mare plăcere
decît râsul și era oricînd gata să cadă la bănuială.
L-am lăsat deci să piardă. A strîns din sprîncene,

s-a și uitat urît la subofițerul care comanda escorta, de parcă ar fi vrut să dea în clipa următoare ordinul să fie împușcați toți cei opt oameni. I-am spus :

— Rîdeți un pic !

A rîs, generos, cu inima largă, cu toți dinții săi strălucitori. Îmi închipuiam că i-am și salvat pe cei opt oameni.

A rîs vreo două minute, a devenit deodată serios, cum îi era felul, și a dat ordin subofițerului :

— Cătușe pentru toți cei opt ! Rupeți rîndurile ! Voi dispune ce să urmeze.

Apoi, după ce oamenii au părăsit baraca, a început să amestece cărțile.

— Revanșă ! a spus.

Am jucat o nouă partidă. A pierdut și a doua oară. Abia acum a vîrît pistolul în buzunar, s-a ridicat și a spus :

— Vin îndată ! și a dispărut.

Am rămas pe scaun, au fost aprinse două lămpi cu gaz, așa-zise lămpi cu fitil rotund. Gazda, o carvașă, a intrat bălăbănindu-se, în mîină cu un nou pahar cu ceai. În ceaiul proaspăt mai plutea o veche felie de lămîie. Gazda era lată, părea o corabie. Zîmbea însă, ca un copil bun, plină de încredere și matern. Cînd am dat să îndepărtiez din pahar felia urîță și veche de lămîie, a vîrît două degete groase, pline de bunăvoință, în ceai și a scos-o. I-am mulțumit cu o privire.

Am băut încet ceaiul fierbinte. Locotenentul Andrei Maximovici nu se întorcea. Se făcea din ce în ce mai tîrziu și trebuia să mă duc la oamenii mei, în lagăr. Am ieșit în fața ușii dinspre balcon și i-am strigat de cîteva ori tare numele. În cele din urmă

...le roasă, atât de geroasă
...at... însuși strigătul, odată
... nu va ajunge ni-
... în ridicat privirea spre
Stelele... născute de
baură în... lucritoare. Un vânt rău
de la nord... pri are vântul le...
tăiat răsufletul a luat inimii mele p...
și ochilor capacitatea de a vedea. Răspunsul locotenentului la chemarea mea, purtând totuși mine de vântul cel rău, mi s-a părut o solie mîncîlă din part a cuiva, deslușită pentru prima oară după multă vreme, deși abia dacă așteptasem afara, în noaptea dușmănoasă, cîteva clipe. Dar cît de puțin consolatoare a fost această solie omenească.

M-am întors în baracă. Mai ardea o singură lampă. Nu lumina încăperca, făcea întunericul și mai dens. Era oarecum minusculul nucleu luminoasă al unui întuneric greu și rotund ca ceroul. M-am așezat lângă lampă. Deodată m-au speriat cîteva împușcături. Am fugit afară. Impușcăturile nu se stinseseră încă. Păreau încă să se rostogolească sub uriașul cer de gheață. Am ascultat. Nimic nu se mai mișca în afara neconținutului vînt de gheață.

N-am mai putut suporta și m-am întors la baracă. O clipă mai tîrziu a venit locotenentul, palid, în ciuda vîntului, cu căciula într-o mîna, pistolul se vedea din tocul pe jumătate deschis.

S-a așezat imediat, a respirat greu, și-a deschis gulerul blazonului și s-a uitat țintă la mine de parcă nu m-ar fi cunoscut, de parcă m-ar fi uitat și ar fi făcut eforturi intense să mă recunoască. A mîntuit cărțile de pe masă cu mîneca. A tras o înghi-

titură bună din bidon, a lăsat capul în jos și a spus deodată repede de tot :

— I-am nimerit doar pe unul.

— Ați țintit deci prost, am spus.

Dar înțelescsem greșit.

— Am țintit prost. I-am așezat într-un rînd. Voiam doar să-i sperii. Am tras în aer. La ultima împușcătură a fost ca și cum cineva mi-ar fi apăsât brațul în jos. S-a întîmplat repede, a pornit nu știu cum. Omul s-a dus. Nu mă mai înțelege nimeni.

Soldatul a fost îngropat încă în noaptea aceea. Locotenentul a dat ordin să fie trasă o salvă de moare. Din ora aceea n-a mai rîs. Se gîndea la ceva.

Am mai parcurs cam zece verste sub comanda sa. Cu două zile înainte să fim preluați de un nou comandant de transport, m-a invitat să mă urc în sania lui și mi-a spus :

— Sania asta este a dumneavoastră și a celor doi prieteni ai dumneavoastră. Ovreiul e birjar. O să e descurce el. Aici e harta mea. Am însemnat cu o cruce punctul unde trebuie să vă dați jos. Sînteți așteptați acolo. E prietenul meu. De încredere. Nimeni n-o să vă caute. Am să vă declar pe toți trei a fugiți. Am să vă execut și am să vă îngrop.

Mi-a strîns mîna și a coborît.

Noaptea am plecat. Drumul a durat cîteva ore. Omul ne aștepta. Am simțit imediat că la el sîntem în siguranță. Am început o nouă viață.

XXII

GAZDA NOASTRĂ FACEA PARTE dintre polonezii siberieni băştinaşi. Era de meserie negustor de blănuri. Trăia singur, cu un câine de rasă nedefinită, cu două puşti de vânătoare şi un numar de pipe cioplite de el însuşi, avînd două camere spaţioase pline cu blănuri amărîte. Se numea Baranovici, prenumele era Jan. Vorbea rar de tot. O barbă neagră ce-i acoperea obrazul îl obliga la muţenie. Ne lăsa să facem tot soiul de lucruri, să reparăm gardul, să spargem lemne, să ungem tălpile saniei, să controlăm pieile. Am învăţat acolo ceva folositor. Dar numai după o săptămînă a fost limpede pentru noi că ne lăsa să lucrăm doar din tact şi, de asemenea, ca, din singurătate, să nu ne luăm cumva la hartă cu el sau între noi. Avea dreptate. Cioplea bastoane şi pipe din lemnul tufărişului tare şi rezistent care creştea în regiune şi pe care îl numea, nu ştiu de ce, „nastorca”. Fuma în fiecare săptămînă dintr-o pipă nouă. Niciodată n-am auzit de la el o glumă. Uneori scoatea o clipă pipa din gură ca să zîmbească unuia dintre noi. Cam la două luni venea un om din tîngul cel mai apropiat şi ne aducea un ziar vechi rusesc. Baranovici personal nu se uita în el. Eu am învăţat

multe citindu-l, dar despre război, e drept, nu ne putea informa. Odată am citit că armatele cazace au intrat în Silezia. Vărul meu, Joseph Branco, o credea, Manes Reisiger, nu. Au început să se certe. Pentru prima oară au fost supărați unul pe altul. În sfârșit, îi ajunsesse și pe ei acel soi de nebunie pe care-l iscă singurătatea. Atunci, Joseph Branco, mai tânăr și mai nestăpînit cum era, l-a apucat de barbă pe Reisiger. Spălam tocmai farfuriile în bucătărie. Când am auzit cearta, am intrat în odaie cu farfuriile în mînă. Prietenii mei nici nu m-au auzit, nici nu m-au văzut. Pentru prima oară, deși mă speriasem de violența oamenilor pe care-i iubeam pe vremea aceea, am devenit brusc perfect conștient de un lucru; pot spune că m-a izbit oarecum dinafară: nume convingerea că nu mai fac parte dintre ei. Stăteam în fața lor: un arbitru neputincios, nu prietenul lor, și deși îmi dădeam seama că-i cuprinsese nebunia pustiului, credeam totuși că eu însumi sînt cu siguranță imun în fața ei. M-a năpădit o indiferență plină de răutate. M-am întors la bucătărie să spăl farfuriile. Turbau. Dar ca și cun n-aș fi vrut să-i stingheresc în lupta lor nebunească, așa cum nu vrei să trezești oamenii care dorm alături de tine, puneam acum, cu mai multă grijă ca oricînd farfurie peste farfurie, ca să nu facă zgomot. În clipa cînd mi-am terminat treaba, m-am așezat pe scăunelul de bucătărie și am așteptat liniștit.

După o bună bucată de timp au ieșit și ei, au apărut, ca să zic așa, unul după altul. Nu au luat n seamă nici de astă dată. Mi se părea că am rămas în fiecare în parte, deoarece acum erau dușmani, oiașu să-și manifeste față de mine disprețul pentru

faptul că nu mă amestecasem în lupta lor. Fiecare dintre ei s-a apucat acum de o treabă oarecare ne folositoare. Unul ascutea cuțitele, ceea ce nu arăta însă amenințător deloc. Celălalt a aprins focul în sobă a aruncat înăuntru surcele mici, a pus zăpadă într-un cazan, cazanul pe sobă și s-a uitat încordat la flăcări. Încetul cu încetul s-a instalat o căldură plăcută. Căldura iradia asupra ferestrei de vizavi florile de gheață deveneau roșcate, albastre, uneori violete de la reflexul focului. Picăturile de apă înghețate pe podca, chiar sub fereastră, începură să se topească.

Seara pătrundea înăuntru, apa clocotea în cazan. În curînd Baranovici s-a întors de la una dintre plimbările pe care obișnuia să le facă în anumite zile, nu se știe din ce motive. A intrat, cu haina în mîină, mănușile cu un deget le vîrîse în chimir. (Avea obiceiul să le scoată în fața ușii, un soi de politete.) A strîns fiecareia dintre noi mîina, cu salutul obișnuit :

— Deie Domnul sănătate !

Apoi și-a scos căciula înaltă de blană și și-a făcut cruce. S-a dus în cameră.

Mai tîrziu am mîncat, ca de obicei, toți patru împreună. Nici unul n-a scos o vorbă. Se auzea bătaia pendulei cu cuc, care te făcea să te gîndești la o pasăre rătăcită întîmplător din țări străine. Te mirai că nu înghețase. Baranovici, obișnuit cu pălăvrăgcala noastră de fiecare scară, ne cerceta pe ascuns fețele. În cele din urmă se ridică brusc, nu atît de încet ca altă dată și, oarecum nemulțumit că l-am dezamăgit în ziua aceea, spuse :

— Noapte bună ! și se duse în cealaltă încăpere.

Eu am stins masa, am stins lampa cu gaz. Noaptea scipea prin geamurile înghețate. Ne-am culcat.

— Noapte bună ! am spus, ca întotdeauna.

Nu mi-a răspuns nici unul.

Dimineața, în timp ce făceam surcele ca să aprind samovarul, Baranovici a venit în bucătărie. A început să vorbească nevănuț de repede

— S-au bătut deci totuși, a spus. Am văzut rănilor și am înțeles tăcerea. Nu-i mai pot ține la mine. În casa aceasta trebuie să fie pace. Am avut pînă acum de mai multe ori oaspeți. Au rămas toți exact atît cît au trăit în pace. N-am întrebat niciodată pe nimeni cine e și de unde vine. Putea să fie și un asasin. Pentru mine a fost un musafir. Procedez după proverbul : Oaspete la masă, Dumnezeu în casă. Locotenentul care te-a trimis aici mă cunoaște de mult. Și pe el a trebuit să-l dau odată afară din cauza unei bătăi. Nu-i supărat din pricina asta. Pe tine aș vrea să te țin. Tu desigur că nu te-ai bătut. Dar ceilalți te-ar denunța. Trebuie să pleci și tu cu ei deci.

A tăcut. Am aruncat surcele aprinse în cuptorul samovarului și am pus deasupra cîteva bucăți desfăcute de ziar ca să nu se stingă surcelele. Cînd samovarul a început să susure, Baranovici a prins iar a vorbi :

— Nu puteți fugi. În ținutul nostru, în acest anotimp, nu rămîne în viață nici un om care răstăcește pe aici. Nu vă rămîne deci nimic altceva decît să mergeți la Wiatka. La Wiatka, a repetat el, a șovăit, apoi a adăugat : în lagăr. Poate e-or să vă pedepsească aspru, ușor sau deloc. Dezordine e acolo, țarul departe, legile lui încîlcite. Prezent-

— Văgărețul Kumîn. El e mai puternic decît
mandatul lagărului. Vă dau țigări, ceai și ma-
norca, pe care i le dăruiești lui. Ține minte numele :
Kumîn.

Apa fierbica, am presărat frunze de ceai în ceai-
nic, am turnat apă peste ele și am pus ceainicul pe
cuptorul amaratului. „Pentru ultima oară !” m-am
gîndit. Nu mă temeam de lagăr. Era război, locul
prizonierilor era în lagăr. Dar știam acum că Bara-
novici era un tată, casa lui, patria mea, pîinea lui,
pîinea patriei mele. Ieri îmi pierdusem pe cei mai
buni prieteni. Azi pierdeam o patrie. Pentru prima
oară pierdeam o patrie. Pe atunci încă nu știam că
nu mi-am pierdut patria pentru ultima oară. Cei ca
noi sînt stigmatizați.

Cînd am venit în cameră cu ceaiul, Reisiger și Jo-
seph Branco se și așezaseră de o parte și de alta a
mesei. Baranovici se sprijinea de ușa care ducea la
camera de alături. Nu a stat jos nici cînd am pus pe
masă paharul său. Am tăiat singur pîinea și am îm-
părțit-o. S-a apropiat de masă, a băut ceaiul în pi-
cioare și a mîncat pîinea în picioare. Apoi a rostit :

— Prieteni, i-am spus locotenentului vostru de ce
nu mai mi-e îngăduit să vă țin. Luați-vă sania, luați
cîteva pielicele sub haine, asta o să vă țină de cald.
Eu vă însoțesc pînă la locul unde v-am întîmpinat.

Manes Reisiger a ieșit în ogradă, l-am auzit du-
cînd imediat sania peste zăpada trosnitoare a curții
din față. Joseph Branco nu a înțeles imediat.

— Scularea, împachetarea ! am spus.

Pentru prima oară m-a durut că trebuie să comand.

Cînd am fost gata și ședeam înghesuiți în nicașanie, Baranovici mi-a spus :

— Dă-te jos, am mai uitat ceva.

Ne-am întors în casă. Pentru ultima oară am cîmpănit cu priviri ascunse bucătăria, camera, fereastra, cuțitele, vasele, cîinele legat, cele două puști, pîchetele așezate unele peste altele.

Degeaba mi-am ascuns privirile, căci Baranovici le-a observat prea bine.

— Ia asta, a spus el și mi-a dat un revolver. Prietenii tăi vor... n-a terminat fraza. Am vîrît pistolul în buzunar. Kumin n-o să te percheziționeze. Să-î dai numai ceaiul și mahorca.

Am vrut să-i mulțumesc. Dar cît de jalnic a însunat un cuvînt de mulțumire ! Un cuvînt de mulțumire din gura mea ! Mi-a venit în minte de cînd în viață rostisem cu ușurință cuvîntul. Mulțumesc ! Il pîngărisem de-a dreptul. Cît de gol ar fi sunat în urechile lui Baranovici, cuvîntul meu de mulțumire ! Plăpănit de greutate. Și chiar o strîngere de mîni. Cînd partea mea ar fi fost ceva cu prea puțină greutate ! — și pe deasupra își pusese mînușile cu un singur deget. Abia cînd am sosit la locul unde venise cîndva să ne întîmpine, și-a scos mînușa dreaptă, ne-a strîns mîna, a spus obișnuitul său :

— Deie Domnul sănătate ! și a strigat calul : un cal puternic : Dii ! de parcă s-ar fi temut că am putea să rămînem acolo.

Ne-a întors spatele. Ninge. A dispărut în albul dens al unei fantome în albul dens.

Am pornit-o spre lagăr. Kumin n-a intrat în baracă. A luat ceaiul și mahorca și n-a întrebîm pe nimeni. A spărțit. Eu am ajuns la baraca ofițerilor. Lăsați.

... pe Joseph în... îi vedeam de două ori pe săptămână, când făceam exerciții de înviorare. Se uitau unul la altul. Dacă mă apropiam uneori de vreunul dintre ei ca să-i dau din puținul meu tutun, fiecare îmi spunea, oficial și în germană :

— Mulțumesc supus, domnule locotenent.

— Merge ?

— Da !

Într-o zi au lipsit amândoi când s-a făcut apelul în curte. Seara, în baracă, pe prici, am găsit o hîrtie prinsă cu un bold de pernă. Pe ea, Joseph Branco scrisese : „Ne-am dus. Plecăm la Viena.“

XXIII

I-AM ÎNTÎLNIT ÎNTR-ADEVĂR la Viena, abia patru ani mai târziu.

În seara de Crăciun a anului 1918 m-am întors acasă. Ceașul de la Gara de Vest arăta ora unsprezece. Am mers prin Mariahilfer Strasse. O ploaie cu măzăriche, zăpadă nereușită și soră jalnică a grindinii cădea în linii piezișe din cerul răuvoitor. Cascheta îmi era goală, rozeta îi fusese smulsă. Gulerul îmi era gol, stelele îi fuseseră smulse. Eu însumi eram gol. Pietrele, zidurile și acoperișurile erau goale. Goale erau puținele felinare. Ploaia cu măzăriche lovea sticla lor mată de parcă cerul ar fi aruncat pietriș împotriva unor biete bile mari de sticlă. Mantalele santinelelor din fața clădirilor publice fîlfîiau și poalele lor se umflau în ciuda umezelii. Baionetele înfipite la armă nu păreau deloc adevărate, puștile atîrnau pe jumătate strîmb pe umerii oamenilor. Era ca și cum puștile ar fi vrut să se culce, obosite, ca și noi, din pricina a patru ani de împușcături. Nu eram cîtuși de puțin mirat că oamenii nu mă salutau, casceta mea goală, gulerul gol al vestonului meu nu obligau pe nimeni să mă salute. Nu m-am revoltat. Era doar jalnic. I-a sfîr-

„Mă gândit la vechiul vis al tatălui meu, acela despre o întregită monarhie și la faptul că mă hărăzise pe mine să-i traduc cândva visul în realitate. Tatăl meu era îngropat în cimitirul Hietzing, iar împăratul Franz Joseph, al cărui dezertor credincios fusese, în crucea Habsburgilor. Eu eram moștenitorul, ploaia cu mazariche se năpustea asupra mea, în timp ce mă îndreptam spre casa tatălui și a mamei mele. Am făcut un ocol. Am trecut pe lângă cripta Habsburgilor. Și în fața ei patrula o santinelă. Ce mai avea de păzit? Sarcofagele? Amintirea? Istoria? Eu, un moștenitor, m-am oprit o clipă în fața bisericii. Santinela nu s-a sinchisit de mine. Mi-am scos casceta. Apoi am pornit mai departe spre casa părintească, trecînd de la o casă la alta. Mai trăia oare mama? Îi anunțasem de două ori de pe drum sosirea mea. Am iuțit pasul. Mai trăia oare mama? Am ajuns la casa noastră. Am sunat. A durat mult. Vechia noastră portăreasă a deschis.

— Doamnă Fanny! am strigat.

M-a recunoscut îndată după voce. Lumînarea pîl-pîia, mîna tremura.

— Sînteți așteptat, vă așteptăm, domnișorule. De nopți întregi nu mai dormim nici una, nici doamna acolo sus.

Era într-adevăr îmbrăcată așa cum o văzusem înainte numai în diminețile de duminică, niciodată seara după ce se închidea poarta. Am urcat cîte două trepte deodată.

Mama stătea lângă vechiul ei jilț, în rochia neagră închisă pînă în gît, cu părul argintiu pieptănat astfel încît fruntea să rămînă dezvelită. La spate, deasupra celor două cozi strînse în coc, se înălța muchia lată

și rotundă a pieptenului, sur ca și părul. Gulerul și mânecile strînte erau tivite cu binecunoscutele borduri albe și înguste. A ridicat vechiul baston cu mîner de argint, o conjurare, l-a înălțat spre cer, ca și cum brațul ei n-ar fi fost destul de lung, pentru a exprima o recunoștință atît de uriașă. Nu s-a mișcat, m-a așteptat, și așteptarea ei mi se părea ca un umblet. S-a aplecat deasupra mea. Nici înăcar nu m-a sărutat pe frunte. Mi-a săltat cu două degete bărbia în sus, așa că am ridicat fața, am observat pentru prima oară cu cît era mai înaltă decît mine. M-a privit lung. Apoi s-a întîmplat ceva neverosimil, ba chiar înfricoșător, ceva de neconceput pentru mine, aproape suprapămîntean: mama mi-a ridicat mîna, s-a aplecat puțin și mi-a sărutat-o de două ori. Mi-am scos repede și tulburat mantaua.

— Și vestonul, a spus, e umed.

L-am scos și pe el. Mama a observat că mîneca dreaptă a cămășii mi-e ruptă.

— Scoate cămașa, vreau s-o repar, a spus.

— Nu, am rugat-o, nu e curată.

Niciodată nu mi-ar fi fost îngăduit în casa noastră să spun că ceva e murdar sau slinos. Ce repede recapătă viață acest mod ceremonios de a vorbi! Abia acum eram acasă.

N-am vorbit nimic, m-am uitat numai la mama și am mîncat și am băut ceea ce pregătise pentru mine, ceea ce căpătase probabil pe furiș, pe sute de căi complicate. Tot ceea ce nu mai exista pe atunci pentru nimeni la Viena: migdale sărate, pîine albă de grîu veritabilă, două batoane de șocolată, o mostră mică de coniac și cafea veritabilă. S-a așezat la pian. Era deschis. Îl lăsase probabil așa de cîteva

zile, un zău în care îi anunțasem sosirea mea. Probabil voia să-mi cînte Chopin. Știa că moștenisem de la tatăl meu dragostea pentru el, ea una dintre puținele mele preferințe. După lumînările groase, galbene, pe jumătate arse, din sfeșnicele de bronz de pe pian, am observat că mama nu mai atinsese de ani de zile clapele. Obişnuia altădată să cînte în fiecare seară, și numai serile și numai la lumina lumînărilor. Erau încă lumînările groase, bune și aproape pline de sevă de pe vremuri, în timpul războiului precis că nu mai existaseră dintr-acestea. Mama mă rugă să-i dau chibriturile. Era o cutie grosolană, se afla pe consola sobei. Cafenie și vulgară cum stătea acolo, lângă micul ceasornic pendulă avînd forma unei fețe gingașe de fată, era străină în încăperea aceasta, o intrusă. Erau chibrituri cu fosfor, trebuia să aștepti pînă ce flăcăriua lor albastră se transforma într-o flacără sănătoasă, normală. Și mirosul lor era un intrus. În salonul nostru domnise întotdeauna un miros cu totul particular, un amestec alcătuit din boarea unor violete îndepărtate, pe calc de a se vesteji, și aroma cafelei tari, proaspăt fierte. Ce căuta aici fosforul?

Mama și-a pus mîinile ei bătrîne, dragi și albe pe clape. M-am rezemat de pian lângă ea. Degetele îi alunecau peste clape, dar din instrument nu ieșea nici un sunet. Amuțise, murise pur și simplu. N-am înțeles nimic. Trebuie să fi fost un fenomen ciudat; nu pricep nimic din fizică. Am lovit și eu cîteva clape. N-au răspuns. Era ceva ciudat. Curios, am ridicat capacul pianului. Instrumentul era gol — coardele lipseau.

— Dar e gol, mamă ! am spus.

Ea a lăsat capul în jos.

— Am uitat cu totul, a început ea încet. La câteva zile după plecarea ta mi-a venit o idee bizară. Am vrut să mă silesc să nu mai cînt. Am pus să se scoată coardele. Nu știu ce mi-a trecut atunci prin cap. Nu mai știu deloc. A fost o confuzie. Poate chiar o rătăcire a minții. Abia acum mi-am adus aminte.

Mama s-a uitat la mine. În ochii ei erau lacrimi, acele lacrimi care nu pot să se prelingă și sînt ca niște ape stătătoare. Am îmbrățișat-o pe bătrîna femeie. M-a mîngîiat pe cap.

— Ai atîta funingine în păr! a spus. A repetat de cîteva ori: Ai atîta funingine în păr! Du-te și spală-te!

— Înainte de culcare, am rugat-o. Încă nu vreau să mă culc, am spus, ca odinioară, pe cînd eram copil. Și: Mai lasă-mă puțin aici, mamă!

Ne-am așezat la măsuța din fața căminului.

— Am găsit, cînd am făcut ordine, țigările tale, două cutii de țigări egiptene, dintr-acelea pe care le-ai fumat întotdeauna. Le-am împachetat în țesături umede de sugativă. Sînt încă proaspete de tot. Vrei să fumezi? Sînt pe fereastră.

Da, erau vechile pachete de oțet. Le-am luat din toate părțile. Pe capacul uneia era scris de mine, abia descifrabil, numele lui Reichner, Hohenstaufengasse. Mi-am adus aminte imediat: era numele unui tutunguș draguș, la care, pesemne, cumpărasem aceste țigări. Mama a zîmbit.

— Cine e? a întrebat.

— O fată drăgută, mamă! N-am mai fost nicio dată la ea.

...cu prea latîn ca să mai seduci tutun-
te m-a răspuns, și în dăra de asta, asemenea țigări nici nu mai există.

Pentru prima oară am zărit-o pe mama încercînd să facă un fel de glumă.

Din nou s-a lăsat pentru un timp tăcerea. Apoi mama a întrebat :

— Ai suferit mult, băiete ?

— Nu mult, mamă.

— Ți-a fost dor de Elisabeth a ta ? (Nu spunea soția ta, ci Elisabeth a ta - - și accentua acel „a ta“.)

— Nu, mamă !

— O mai iubești ?

— E prea departe, mamă.

— Nici nu întrebi de ea ?

— Tocmai voiam s-o fac.

— Am văzut-o rar, a spus mama. Pe socrul tău mai des. Acum două luni a fost aici ultima oară. Foarte necăjit și totuși plin de speranță. Războiul i-a adus bani. Știau că ești prizonier. Cred că ar fi preferat să te vadă pe lista celor căzuți, sau printre dispăruți. Elisabeth...

— Îmi pot închipui, am întrerupt-o.

— Nu, nu-ți poți închipui, a stăruit mama. Ghici, ce a devenit ?

Am bănuț ce era mai rău sau ce era mai rău în ochii mamei.

— Dansatoare ? am întrebat.

Mama a dat grav din cap. Apoi a spus trist, aproape sumbru :

— Nu — o specialistă în arta decorativă. Știi ce i asta ? Descenează — sau poate chiar sculptează în lemn — coliere și inele demente, obiecte de acela

moderne, știi tu, cu colțuri, și agrafe din . . .
molid. Cred că împletește și covoare din . . .
a fost aici ultima oară mi-a ținut un disc. . . .
profesor, despre arta africană, cred. O dată mi-a adus
chiar, fără să mă întrebe, o prietenă de-a ei. Era . . .
mama a șovăit un moment — apoi s-a decis să
— spună era o femeie cu păr scurt

— Toate astea sînt oare atît de rele ? am întrebat

— Mai rău încă, băiete ! Cînd începi să faci din
lucruri fără valoare ceva ce arată valoros ! Unde sa
ducă așa ceva ? Africanii poartă scoici, asta-i însă
altceva. Dacă înșeli — ei, bine. Dar oamenii aceștia
își mai fac un merit din înșelătorie, băiete ! Înțelegi ?
N-o să-mi spună nimeni că bumbacul e olandă și că
poți face cununi de laur din conuri de lrad.

Mama a rostit toate astea rar de tot, cu o liniștita
ei voce liniștită. Fața i s-a roșit.

— Ți-ar fi plăcut mai mult o dansatoare ?

Mama a meditat un timp, apoi a spus spre marea
mea mirare :

— Desigur, băiete ! N-aș vrea ca fiica . . . dansa-
toare, dar o dansatoare e cinstită. Chiar și motivele
rile ușoare sînt clare. Nu e nici o înșelătorie, nu e
nici o escrocherie. Cu o dansatoare, cineva ca tine
are o legătură, fie. Dar arta decorativă vrea să fie
luată de nevastă. Nu înțelegi, băiete ? Cînd îți vei
reveni de pe urma războiului, ai să vezi singur. În
orice caz mîine dimineață trebuie să te duci să vi-
zitezi pe Elisabeth a ta. Și unde o să te duci ?
o să fie cu viața voastră ? Ea le zice . . .
La ce oră vrei să fii trezit ?

— Nu știu, mamă !

— Iau micul dejun la opt ! a spus.

— La şapte, te rog, mamă !

— Du-te la culcare, băiete ! Noapte bună !

I-au sărutat mîna, ea m-a sărutat pe frunte. Da, asta era mama mea. Era ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, ca şi cum nu m-aş fi întors tocmai acum din război, ca şi cum lumea n-ar fi fost distrusă, ca şi cum monarhia n-ar fi fost nimicită, vechea noastră patrie cu legile, moravurile, obiceiurile, preferinţele, obişnuinţele, virtuţile şi viciile sale multiple şi de neînteles, dar de neclintit, ar mai fi existat. În casa mamei mele te sculai la şapte, deşi n-ai dormit patru nopţi. Sosisem către miezul nopţii. Acum ceasul de pe cămin, înfăţişînd un chip obosit şi gingaş de fată, bătea ora trei. Trei ore de tandreţe i-au ajuns mamei. I-au ajuns oare ? Nu şi-a îngăduit, în orice caz, nici un sfert de oră în plus, mama mea avea dreptate ; am adormit în curînd cu conştiinţa mîngîietoare că sînt acasă, în mijlocul unei patrii distruse, am adormit într-o citadelă. Bătrîna mea mamă îndepărta cu vechiul ei baston negru dezordinea.

XXIV

ÎNCĂ NU MI-ERA FRICA deloc de viața noastră ce mă aștepta, încă nu o „realizam”, cum se spune azi. Mă țineam mai curînd de micile obligații cotidiene ce-mi reveneau : și semănam întruclivă... un om care, în fața unei scări lungi ce trecea încoace, consideră prima treaptă drept cea mai periculoasă.

Nu mai aveam nici un servitor, doar o fată în casă. Bătrînul intendent ținea locul servitorului. L-am trimis către ora nouă dimineata cu flori și o scrisoare la soția mea. Mi-am anunțat vizita pentru ora unsprezece înainte de amiază, cum am considerat că se cuvine. Mi-am „făcut toaleta”, cum se zice și acum să se spună la vremea mea. Hainele mele civile erau intacte. Am pornit-o la drum pe jos. Am sosit la un sfert de oră înainte de unsprezece și am intrat în cafeneaua de peste drum. La unsprezece to...

— Stăpînii nu sînt acasă ! mi s-a spus.

Florile și scrisoarea fuseseră predau... transmitea s-o caut imediat la biroul ei din Weltzeile. M-am dus deci în Wollzeile.

Da, Elisabeth era aici. La ușă o tăbliță mică anunța : Atelierul Elisabeth Trotta. M-am dat înapoi în fața numelui meu.

— Bine ai venit ! a spus soția mea. Și • Lasă-mă să te văd !

Am vrut să-i sărut mîna, dar mi-a apăsât brațul în jos și, prin aceasta, m-a făcut să-mi pierd cum-pătul. Prima oară o femeie îmi apăsa brațul în jos, și era soția mea ! Am simțit ceva din acea indispoziție care mă cuprindea ori de cîte ori mă aflam în prezența unor anomalii și a unor mecanisme ce executau mișcări omenești : de exemplu a unor alienați sau a unor femei fără partea de jos a trupului. Și totuși era Elisabeth. Purta o bluză verde, închisă la gît, cu guler răsfrînt, și o cravată lungă bărbătească. Fața ei era încă acoperită de puful acela moale, am mai recunoscut și curbura cefei cînd își apleca încet capul, jocul nervos al degetelor puternice și subțiri pe masă. Stătea lăsată pe spate într-un scaun de birou din lemn galben ca lămîia. Totul era aici galben ca lămîia, masa și o ramă de fotografii și lemnăria ferestrelor largi și podeaua goală.

— Așază-te pe masă ! a spus. Ia țigări. Nu sînt încă gata pe de-a-ntregul. Și mi-a spus că a realizat totul singură. Cu aceste două mîini, a spus — și mi-a arătat mîinile ei frumoase. Încă în săptămîna asta vine restul mobilierului și o perdea de culoarea portocalei, portocaliul și galbenul ca lămîia se asortează bine. În cele din urmă, cînd și-a încheiat raportul — vorbea tot cu vechea-i voce puțin cam răgușită, pe care o îndrăgisem atît ! — a adăugat : Ce ai învățat tot timpul ?

— M-am lăsat purtat de valuri ! am răspuns.

— Îți mulțumesc pentru flori, a spus ea. Trimiți flori. De ce n-ai telefonat ?

— Noi nu avem telefon !

— Hai, povestește-mi ! mi-a cerut ea, și și-a aprins o țigară. Fuma, așa cum le-am văzut de atunci pe multe femei, vîrînd o țigară în colțul gurii, cu o nonșalanță greu dobîndită — ceea ce face ca fața să capete expresia acelei boli numită de medici *facies partialis*¹.

— Am să-ți povestesc mai tîrziu, Elisabeth, am spus.

— Cum vrei, a răspuns. Uită-te la mapa mea. Mi-a arătat schițele ei.

— Foarte original ! am spus.

Crea tot felul de schițe : pentru covoare, fulare, cravate, inele, brățări, sfeșnice, abajururi. Totul era cu muchii.

— Înțelegi ? a întrebat.

— Nu !

— Cum ai putea înțelege ! a spus Elisabeth.

Și s-a uitat la mine. Era durere în privirea ei și de aceea am simțit că se gîndește la noaptea nunții noastre. Deodată am crezut și eu că simt un soi de vină. Dar cum era s-o exprim ? Ușa s-a deschis brusc, și ceva întunecat a intrat ca o suflare, ca o pală de vînt, o femeie tînără cu păr scurt și negru, ochi mari, negri, față smeadă, un puf puternic de mustată deasupra buzelor roșii și dinți puternici și albi. Femeia a trîmbițat ceva în camera, ceva neînteligibil pentru mine, m-am ridicat, ea s-a așezat pe masă.

— Acesta e soțul meu ! a spus Elisabeth.

Am înțeles abia după cîteva clipe, că era „Jolanth“.

¹ Pareză facială (lat.)

Jolanth Szatmary ? m-a între-

... femeie celebră. Se pricepea
... nea să facă schițe pentru tot
... părat artă decorativă. M-am
... i la Wiatka și nici pe drum,
... nu auzisem numele Jolanth

... a întrebat Jolanth.

... a îndată ! a răspuns Elisabeth.
El... socrul meu. În curînd a apărut și el.
A... : ah ! cînd m-a văzut, și apoi m-a
... și vioi.

— I... teafăr ! a strigat, atît de triumfă-
... d... ar fi adus acasă el însuși. Totul e
bine cînd se termină bine ! a spus imediat după
aceasta.

Amînduă femeile au rîs. Am simțit că roșesc.

— Și... să luăm masa ! o ordonat el. Pri-
... mîi a spus, toate astea le-am realizat cu
mîinile mele !

Și-și arată mîinile. Elisabeth se făcea că-și caută
paltonul.

Ne-am dus prin urmare să luăm masa, adică mai
bine zis am fost transportați, căci socrul meu avea,
firește, mașina lui proprie și șofer.

— La restaurantul meu obișnuit ! a poruncit.

Nu am îndrăznit să întreb care restaurant e loca-
lul său obișnuit. Ei bine, era cel vechi, binecunoscut,
al meu, în care șezusem adesea cu prietenii mei, unul
dintre acele localuri vechi din Viena, în care patronii
și cunoșteau clienții mai bine decît chelnerii și în

care consumatorul nu era un client care plătește, ci un oaspete sacru.

Acum însă toate se schimbaseră : ne serveau chelneri străini care nu mă cunoșteau și cărora socrul meu, amabil, le-a dat mîna. Și avea aici „masa lui specială“. Mă simțeam foarte străin în local, mai străin decît străin. Căci încăperea îmi era familiară, tapetele erau prietenii mei, la fel ferestele, tavanul înnegrit de fum, soba lată, verde de faianță și vaza de ceramică bordisită cu albastru și cu flori ofilițe așezată pe pervazul ferestrei. Mă serveau însă străini și cu străini ședeam și mîncam la aceeași masă. Discuțiile lor nu le înțelegeam. Socrul meu, soția mea Elisabeth, Jolanth Szatmary vorbeau despre expoziții : voiau să înființeze reviste, să lipească afișe, să obțină rezultate pe plan internațional — și mai știu cu ce !

— Te luăm și pe tine cu noi, spunea din cînd în cînd socrul meu ; și eu nu aveam nici o idee unde voia să mă „ia“ și pe mine.

Da, chiar și numai ideea că aș putea fi „luat“ îmi era penibilă.

— Trece totul în cont ! a strigat socrul meu cînd am terminat masa.

În clipa aceasta îndărătul tejghelei a apărut Leopold, bunicul Leopold. Cu șase ani în urmă îl botezaserăm bunicul Leopold.

— Bunicule ! am strigat, și el a înaintat spre noi.

Avea probabil mai mult de șaptezeci de ani. Mergea nesigur pe picioare și călca în afară, o caracteristică a chelnerilor vechi în meserie. Ochii erau culoare deschisă, spălăciți și cu marginea pleoapelor roșie în dosul pince-nez-ului ce se bălăcărea.

Într-o clipă, gura lui știrbă a prins să
înălță brații săi cu favorite s-au um-
plut de mine și mi-a apucat mîna gin-
care.

— O! că nălar dumneavoastră sînteți aici!
a exclamat el. Să veniți în curînd din nou! Va fi o
cînstă pentru mine să-l servesc personal pe domnul!
Și — iară a se sinchisi de consumatori — a strigat
patroanei de la casă: În sfîrșit un client!

Socrul meu a rîs.

Trebuia să vorbesc cu tatăl Elisabethei. Acum mi
se părea că văd întreaga scară în fața căreia mă
aflam. Avea nenumărate trepte și devenea tot mai
abruptă. Firește, puteam s-o părăsesc pe Elisabeth și
să nu mă mai sinchisesc de ea. La această posibilitate
nu mă gîndeam însă pe atunci deloc. Era soția mea.
(Și azi mai trăiesc cu conștiința că e soția mea.)
Poate că ma făcusem vinovat față de ea, mai mult
ca sigur chiar. Poate că era și vechea dragoste, pe
jumătate înăbușită doar, care mă îndemna să cred că
mă împinge numai conștiința. Poate că era și dorința
mea, dorința stupidă a tuturor bărbaților tineri sau
aproape tineri de a face ca femeia pe care au iubit-o
cîndva, pe care au uitat-o mai tîrziu, și care între
timp s-a schimbat, să devină din nou, cu orice preț,
ceea ce a fost; din pur egoism. În sfîrșit, trebuia să
vorbesc cu socrul meu; apoi cu Elisabeth.

L-am întîlnit pe socrul meu la barul vechiului ho-
tel, unde eram firește foarte bine cunoscut. Ca să
fiu sigur, am făcut un soi de recunoaștere cu o jumă-
tate de oră înainte. Da, mai trăiau cu toții încă, doi
chelneri se întoarseră acasă, barmanul la fel. Da, își
mai aduceau chiar aminte că mai am ceva datorii

la el — și cit de bine îmi făcea asta! Totul calm și liniștit. Lumină zilei e de blândă prin tavanul de sticlă. Nu existau ferestre. Mai existau încă acunee vechi, bune, din vremea dinaintea războiului. Când a venit socrul meu, am comandat coniac. Mi-a adus vechiul marca Napoleon, ca odinioară.

„Al dracului băiat! a spus socrul meu.

Ei bine, nu eram deloc așa ceva.

I-am spus că acum trebuie să pun ordine în viața mea, în viața noastră, mai bine zis. Nu aveam nici-decât intenția, am spus, să amân ceea ce era hotărât. Trebuia să știu totul imediat. Erau ca o tematică.

A ascultat totul liniștit. Apoi a început:

— Vreau să-ți spun totul deschis. Mai întâi, nu știu dacă Elisabeth mai e decisă să trăiască cu tine, adică dacă te mai iubește; asta e treaba ta, e treaba voastră. În al doilea rând, din ce-ai să trăiești? Ce știi să faci, de fapt? Înainte de război ai fost un tânăr bogat din societatea bună, adică din acea societate careia i-a aparținut și Bubi al meu.

„Bubi!“ Era cumnatul meu. Era Bubi, cel pe care nu-l putusem suferi niciodată. Il uitaseră cu totul.

— Unde e? am întrebat.

— A căzut! mi-a răspuns socrul meu. A căzut și a golit paharul dintr-o înghițitură. A căzut în 1916, a adăugat. Pentru prima oară îmi părea apropiat și familiar. Deci, a continuat, n-ai nimic n-ai născut o meserie. În ce mă privește, sînt consilier la armată și chiar înnobilit. Dar asta nu înseamnă că sînt mare. Intendența armatei îmi mai dătoră cu douăzeci de milioane de coroane. Nu-mi vor fi plătiți decât în douăzeci și patru de ani. Sînt în datoria armatei douăzeci și patru de milioane de coroane. Sînt în datoria armatei douăzeci și patru de milioane de coroane. Sînt în datoria armatei douăzeci și patru de milioane de coroane.

... Incerc de astă dată, după
... alternativă. Elisabeth a învățat la
... celebră Jolanth Szatmary. „Atelierul Jo-
... h” ... această firmă marfa ar putea fi vîndută
... nea întregă. Și în afară de asta, adăugă el vi-
... , mai am cîteva combinații

Accastă expresie a fost de-ajuns ca să mi-l facă
din nou antipatic. Simțise probabil, căci a spus ime-
diat după asta :

— Voi nu mai aveți bani, o știu, mama ta nu bă-
nuiește încă. Pot să te iau și pe tine într-o combi-
nație, dacă vrei. Dar vorbește întîi cu Elisabeth. Cu
bine !

XXV

AM VORBIT DECI MAI ÎNTÂI cu Elisabeth. Era ca și cum aș fi dezgropat ceva prelat de mine însumi pământului. Mă împingea un sentiment, mă atrăgea pasiunea spre Elisabeth? Înclinat prin naștere și educație să port răspunderi și, de asemenea, ca o rezistență puternică împotriva ordinii ca domnea în jurul meu și în care nu reușeam să mă descurc, m-am simțit constrins să pun în primul rând ordine în propria mea existență.

Elisabeth a venit, e drept, la ora stabilită la recepția aceea din centrul orașului, unde ne întâlneau înainte, în perioada de început a dragostei mele. Am așteptat-o la vechea noastră masă. M-au năpădit amintirile, ba chiar sentimentalismul. Masa de marmură, așa mi se părea mie, trebuia încă să poartă urmele mâinilor noastre, ale mâinilor ei. Desigur o idee copilărească, o idee ridicolă. O știam, dar mă sileam s-o nutresc, mă vîram de-a dreptul în ea să pot, într-un fel, adăuga necesității „de a face ordine în viața mea” și un sentiment oarecare; că eu pot justifica în ambele sensuri deci discuția mea cu Elisabeth. Atunci am făcut pentru prima dată experiența că trăim lucrurile doar în trecere, nu în re-

... o altă ființă de
... Elisabeth ; războiul,
... aproape ca le șter-
... le nu le mai pu-
... Elisabeth. Și eu, însemn-
... pierderea prietenilor mei
... Jan Baranovici și
... Elisabeth nici nu era năc-
... lerilor burgheze și
... metalic am fi putut ușor di-
... mult acm.) O doream oare
... În cinci minute trebuia să co-
... doream să zăbovească cel puțin încă o ju-
... de ora. De frică am mâncat tortulețele de șo-
... din ciocolată și scorțișoara, care ne seduc doar
... nu se pot înșela cerul zării. (Nu existau
... la cofetărie)

Elisabeth a venit. N-a venit singură. O însoțea
prietenul ei Jolanth Szatmary. Ma așteptasem, firește,
... Cînd a apărut însă și Jolanth Szat-
mary, nu m-am mișcat deloc. Îmi era împede că Eli-
sabeth ar fi venit fără această femeie, n-ar fi putut
veni. Și am înțeles.

Nu eram eu un fel de prejudecăți, o nu ! În lu-
... o prejudecata era conside-
... de vulgaritate. Numai că a
... ce era considerat interzis, mi
... pareca ieftin. Probabil că Elisabeth n-ar fi luat cu
... cu mine o femeie de care nu era
... În privința asta trebuia să se supună

Îra «surprinzătoare» asemănarea dintre cele doua
... deosebite ca fuc și atât de deosebite
ca înfațiere. Totul e datorat asemănării înbracă

minții și a gesturilor lor. S-ar fi putut spune că seamănă între ele ca surorile sau mai degrabă ca frații. Așa cum fac de obicei bărbații, au ezitat în fața ușii care dintre ele s-o lase pe cealaltă să intre întâi. Așa cum obișnuiesc să facă bărbații, au ezitat și la masă care dintre ele să se așeze întâi. N-am mai schițat nici cea mai timidă încercare de a săruta mâna uneia și a celeilalte. Eram în ochii lor o ființă ridicolă, fiu al unui neam jalnic, al unei rașii străine, privită cu dispreț, incapabil întreaga viață să promiscueze bincuvântarea castei căreia aparțineau ele și să împart tainele pe care le păzeau. Mai trăiam încă sub imperiul infamelor reprezentări că ele aparțin unui sex slab, ba chiar inferior, și destul de impertinent ca să exteriorizez limpede aceste reprezentări prin curtoazie. Ședeau lângă mine hotărâte să nu se miște, de parcă le-aș fi provocat. Între ele era valabil un legământ mut, dar foarte clar, împotriva mea. Era evident. Chiar când spuneam lucrurile cele mai indiferente, schimbau priviri ca doi oameni care se știu de mult cine zace în mine și de ce marșează în stare. Uneori zîmbea una și după o fracțiune de secundă același zîmbet se repeta în jurul buzelor celeilalte. Din când în când mi se părea că observ cum Elisabeth se apleca spre mine, încreșnându-mi arunce pe furis o privire, de parcă ar fi vrut să-mi arate că de fapt îmi aparține și că, împotriva voinței și înclinației ei, trebuie doar să-și asculte prietena. Ce aveam de vorbit de fapt? M-am interesat de munca lor. Am ascultat un discurs despre incertitatea Europei de a recunoaște materialul primitiv, teribilele, genialitatea primitivilor. Era nevoie să mergem pe calea cea bună și naturală întregul...

...europenului. Podoabele erau, după cât
...an, obiecte utile. Nu mă îndoiam de acest
...Am recunoscut, de asemenea,
...gustul artistic al europenilor e pervertit.
Nu puteam să înțeleg însă de ce doar acest gust ar-
tistic pervertit este, el singur, vinovat de întreaga
prăbușire a lumii, mai degrabă era o consecință, în
mod cert numai un simptom.

— Simptom ! a exclamat doamna Jolanth. Ți-am
spus imediat, Elisabeth, că e un optimist incorigibil !
Nu l-am recunoscut oare de la prima privire ?

În timp ce rostea aceste cuvinte, doamna Jolanth
și-a pus ambele mâini scurte și late pe mîna Elisa-
beth. La această mișcare, mânușile doamnei Jolanth
au alunecat din poala ei în jos, pe podca, m-am aple-
cat, dar ea m-a împins înapoi cu violență.

— Scuzați, am spus, dar sînt un optimist.

— Dumneavoastră cu simptomele dumneavoastră !
a exclamat ea.

Imi era clar că nu înțelegea cuvîntul.

— La ora opt Harufax vorbește despre steriliza-
rea liber consimțită, a spus doamna Jolanth. Să nu
uți, Elisabeth ! Acum e șapte.

— Nu uit, a spus Elisabeth.

Doamna Jolanth s-a ridicat și a poruncit cu o pri-
vire rapidă Elisabeth s-o urmeze.

— Scuză-mă ! a spus Elisabeth.

Ascultătoare, a urmat-o pe doamna Jolanth la
toaletă.

Au lipsit doar cîteva minute, timp suficient ca
să-mi dau seama că spoream doar confuzia dacă in-
sistam în a voi „să fac ordine în viața mea“. Nu
numai că eram cuprins și cu de confuzie, dar o mă-

ream chiar pe cea generală. Atît de departe ajunsesem cu considerațiile mele cînd femeile s-au întors. Au plătit. Nici n-am ajuns să chem chelnerița. De teamă că le-aș putea-o lua înainte și aș izbuti astfel să le știrbesc independența, o „arestaseră” ca să zic așa pe chelneriță pe drum, în scurtul drum dintre toaletă și casă. Elisabeth mi-a strecurat la plecare în mînă o hîrtiuță răsucită. Se duceau la Harufax, la sterilizare. Am desfăcut hîrtia. Ora zece seara la Cafeneaua Muzeului, singur, scriese Elisabeth. Confuzia nu se mai sfîrșea.

Cafeneaua mirosea a carbid, adică a ceapa în putrefacție și a cadavre. Nu exista lumină electrică. Îmi vine extraordinar de greu să mă concentrez în fața unor mirosuri penetrante. Mirosul e mai puternic decît zgomotul. Am așteptat abrutizat și fără cel mai mic chef s-o revăd pe Elisabeth. Nici măcar nu mai aveam chef „să fac ordine”. Era ca și cum carbidul m-ar fi convins definitiv de adevărata inutilitate a strădaniei mele de a face ordine. Nu mai așteptam decît din curtoazie. Dar aceasta nu putea dura mai mult decît așa-zisa „oră de închidere”. Și de fapt găseam acum această rînduală, împotriva căreia altădata mă revoltam, ca o extraordinară amabilitate din partea autorităților. Știau ele ce fac, aceste autorități. Ne sileau pe alde noi să renunțăm la însușirile nepotrivite și să ne remediem precehile deplorabile. Cu toate astea Elisabeth a venit, cu o jumătate de oră înainte de închidere. Era drăguță așa cum a intrat furtunos, puțin gen vînat hîituit cu blana ei scurtă de biber, zăpadă în păr și în genele lungi, fulgi de zăpadă topiți pe obraji. Arata de parcă s-ar fi refugiat la mine din pădure.

l-am spus Jolanthei că tata e bolnav, a în-
grăbi și ochii i s-au și umplut de lacrimi.

A început să plîngă cu sughituri. Da, deși sub blana
de hisă se ivea un guler hărbătesc cu cravată, plîn-
gea cu sughituri. l-am luat cu grijă mîna și am să-
rutat-o. Elisabeth nu mai era deloc în dispoziția
să-mi apese în jos brațul. A venit chelnerul, obosit
de nesomn. Numai ardeau decît două lămpi cu car-
bid. Mi-am imaginat că va comanda un lichior. Dar
și-a dorit cîrnăciori cu hrean. Femeile care plîng au
poftă de mîncare, m-am gîndit. În afară de asta,
hreanul justifica lacrimile. Pofta ei de mîncare m-a
mișcat. M-a cuprins duioșia, duioșia masculină tră-
dătoare, fatală. l-am pus brațul în jurul umerilor.
S-a aplecat pe spate, muind cu o mînă cîrnăciorii
în hrean. Lacrimile îi mai curgeau, dar aveau tot
atît de puțină importanță ca fulgii care se mai to-
peau încă pe blana ei de biber.

— Doar sînt soția ta, a oftat ea.

Dar suna ca un chiot.

— Firește, i-am răspuns.

Brusc s-a așezat din nou drept. A mai comandat
încă o pereche de cîrnăciori cu hrean și bere.

Deoarece și penultima lampă cu carbid fuscse
stinsă, trebuia să ne gîndim să părăsim localul.

— Jolanth mă așteaptă, a spus Elisabeth în fața
ușii cafenelei.

— Te voi însoți, am replicat.

Am mers în tăcere unul lîngă altul. Cădea o ză-
padă moale, parcă intrată în putrefacție. Felinarele
abia ardeau, și ele leneșe. Zgîrcite și dușmănoase.
mai păstrau doar un grăunte mic de lumină în ca-

rapacea lor de sticlă. Nu luminau străziile, le întuneccau.

Cînd am ajuns la casa doamnei Jolanth Szatmary, Elisabeth a spus :

— Aici e, la revedere !

Mi-am luat rămas bun. Am întrebat, cînd pot să vin. Eram gata să plec. Deodată Elisabeth mi-a întins ambele mîini.

— Nu mă lăsa, a spus. Merg cu tine.

Ei bine, am luat-o cu mine. Nu puteam intra cu Elisabeth în vreuna din acele case în care nu eram poate cunoscut din timpuri vechi. În acest oraş nou părăsit, întunecat, rătăceam ca doi copii orfani. Elisabeth se ţinea strîns de braţul meu. Prin blană îi simţeam inima zvîcnind. Cîteodată ne opream sub unul din puţinele felinare şi atunci îi vedeam faţa umedă. Nu ştiam dacă din cauza lacrimilor sau a zăpezii.

Aproape fără să ne dăm seama am ajuns pe Fr. Josephs Kai. Fără să ne dăm seama, am ajuns pe podul Augarten. Mai ningeă încă, leneş şi noi nu scoteam o vorbă. O luminiţă cîntărească ne întîmpină de la o casă din Unterer Belvedere. Ştiam amîndoi ce voia să anunţe şi ne îndreptămasem dus în direcţia ei.

Tapetele erau de un verde ca otrava, ca de otrăvire. Nu exista instalaţie de iluminat. Portarul a deschis uşa, mînarea, a lăsat să se topească vreo cîteva picături de apă şi a lipit-o de noptieră. Deasupra lighcanului atîrna un prosop. Avea brodate cu fir roşu ca sîngele, în mijlocul unei coroane rotunde şi verzi, cuvintele : „Binecuvîntat fie Domnul !“

— În această noapte am iubit-o pe
Elisabeth.

— Prizoniera, mi-a spus. Jolanth m-a luat
prizonieră. N-ar fi trebuit să plec de la Baden.
atunci cînd a murit Jacques.

— Nu ești prizonieră, am răspuns. Ești cu mine, ești
soția mea.

Am căutat să explorez toate tainele trupului ei și
trupul Elisabeth avea destule taine. O ambiție ti-
nerească — o consideram atunci una bărbătească —
mi-a poruncit să șterg toate urmele pe care ar fi pu-
tut să le lase Jolanth. Era ambiție ? Era gelozie ?

Încet, dimineata de iarnă se tîra peste tapetele verzi
ca otrava. Elisabeth m-a trezit. Arăta străină, cum
se uita așa la mine. Spaimă în ochi și reproș ; da, și
reproș era în ochii ei. Cravata ei severă, gri-argintie,
atîrna ca o mică sabie peste spătarul scaunului. M-a
sărutat domol pe ochi, a sărit deodată în sus și a
strigat :

— Jolanth !

Ne-am îmbrăcat în grabă, într-o jenă inexprima-
bilă prin cuvinte. Dimineata timpurie era înfioră-
toare. Ploua cu grindină. Aveam un drum lung.
Tramvaiele nu circulau încă. Am mers timp de o oră
împotriva ploii cu grindină, pînă la casa Elisabethci.
Și-a scos mînușa. Mîna îi era rece.

— La revedere ! am strigat în urma ei.

Nu și-a întors capul.

XXVI

ERA ORA OPT. Mama se și afla la micul dejun, ca în toate zilele. Ritualul întâlnirii noastre s-a desfășurat ca de obicei.

— Bună dimineața, mamă !

Mama m-a surprins azi cu un :

— Bună, băiete !

De mult nu mai auzisem din gura ei acest salut dezinvolt. Oare când îl folosisc ultima oară ? Poate cu zece, cu cincisprezece ani în urmă, pe când eram încă elev de gimnaziu, în vacanță, când puteam să iau parte la micul dejun. Pe atunci mai obișnuia să adauge gluma inofensivă, care ei i se părea normală, spirituală. Anume, spunea, arătînd spre scaunul pe care ședeam : „Ei, te apasă banca școlii ?” Odată i-am răspuns : „Da, mamă !” și n-am mai avut voie să stau la masă trei zile.

Acum s-a apucat chiar să se plîngă din cauza marmeladei.

— Nu înțeleg, a spus, de unde iau ăștia atita sfeclă ! Gustă, băiete ! E sănătos, au scris. Să-i ia...

S-a întrerupt. Nu obișnuia niciodată să-și termine injurăturile. Am mîncat sfeclă cu margarină și am băut cafea. Cafeaua era bună. Am observat că ser-

— Mama ta are din altă cană și am înțeles că în... pentru mine buna și prin surterii de... cafea Meinl, iar ea se mulțumea cu... amară din cicoare. Dar nu puteam s-o las... că știu acest lucru. Mama nu suportă să se dibuiască micile mișcări strategice. Trebuia să te faci că nu vezi. Vanitatea ei era atât de mare încât putea deveni și răzbunătoare.

— Ai întâlnit-o deci pe Elisabeth, a început direct. O știu, socrul tău a fost ieri aici. Dacă mă străduiesc puțin, îl înțeleg pe de-a-ntregul. A stat aici cam două ore. Mi-a povestit că ai vorbit cu el. I-am spus că aş putea să aflu asta de la tine, dar el nu s-a lăsat oprit. Vrei deci să-ți pui în ordine viața, după cum am auzit. Ce părere are Elisabeth despre toate astea?

— Am fost cu ea.

— Unde? De ce nu aici?

— N-am știut, mamă. Era prea târziu.

— Vrea deci să te ia într-o combinație, a spus. Tu nu te pricepi la nimic. Nu poți hrăni o femeie. Nu știu la ce intenționează să te facă părtaș, dar oricum ar trebui să participi și tu cu ceva. Și noi nu avem nimic. Totul e plasat în împrumutul de război. Pierdut deci, ca și războiul. Ne rămîne această casă. El este de părere că s-ar putea face o ipotecă asupra ei. Ai putea vorbi odată cu doctorul Kiniower al nostru. Dar unde să lucrezi și ce să lucrezi? Te pricepi cît de cît la arta decorativă? Socrul tău știe foarte multe despre asta. Discursul său a fost și mai detaliat decît cel al Elisabethei tale. Și cine este această doamnă profesor Jolanth Keczkemet?

— Szatmary, mamă ! am corectat-o.

— Din partea mea Szekely, a spus mama. Despre cine e deci vorba ?

— Arc păr scurt, mamă, și nu pot s-o sufăr.

— Și Elisabeth e prietena ei ?

— O prietenă foarte bună !

— Una foarte bună, zici ?

— Da, mamă !

— Aha, a spus. Atunci lasă-te de asta, băiete. Cunosci asemenea prietenii din auzite. Îmi ajunge. Am citit multe, băiete ! Nici nu bănuiești câte știu ; ar fi fost mai bine un prieten. Femeile aproape că nu pot fi înlăturate. Și de când există femei care nu titlu de profesor ? Și în ce știință e profesor această Keczeniet ?

— Szatmary, mamă ! am corectat-o.

— Din partea mea : Lakatos, a spus mama după ce a stat puțin pe gânduri. Prin urmare, ce vrei să faci tu, băiete, împotriva unui profesor de exerciții ? Un atlet sau un actor, asta e altceva !

Cît de puțin o cunoscusem pe mama ! Aceasta a femeie bătrînă, care se ducea numai o dată pe săptămînă în parcul public ca să „ia aerul” și obișnuia să plece în același scop la Prater, luna cu birja la Prater, avea cunoștințe în domeniul așa-ziselor perversități. Cînd mergea de linpede trebuie să fi meditat pe lungile ore de singurătate petrecute în singurătatea ei, sprijinită în bastonul ei negru, dînd din cap învăluită într-o obscuritate estompată, în care atît de singură și atît de bogată, și atît de neștiutoare și de știutoare, atît de străină de lume și atît de înțeleaptă ! Dar eu trebuia s-o apăr pe Elisabeth, ce ar

în brațele ei, mai simțeam încă în
capa mii în razele răsăritului a sînilor ei tineri,
mai simțeam mîreasma trupului ei, imaginea feței
Elisabethei, cu ochii fericiți, pe jumătate închiși, mai
era vie în propriii mei ochi, și pe gura mea mai stă-
ruia pecetea buzelor ei. Trebuia s-o apăr și în timp
ce o apăram am început din nou s-o iubesc.

— Această doamnă profesor Szatmary, am spus,
nu poate nimic împotriva mea. Elisabeth mă iubește,
sînt sigur de asta. Ieri, de pildă...

Mama nu m-a lăsat să termin vorba :

— Și azi ? m-a întrerupt. Azi e din nou la doamna
profesor Halaszy.

— Szatmary, mamă !

— Nu pun nici un preț pe asemenea nume, băiete,
asta o știi tu, nu mă tot corecta ! Dacă ai intenția
să trăiești cu Elisabeth, trebuie s-o întreții. Trebuie
deci, cum zice socrul tău, să faci o ipotecă asupra
casei noastre. Apoi trebuie să intri într-o combinație
oarecare, cum afirmă socrul tău. Ce zic eu : casa
noastră ? E casa ta ! Atunci această profesoară cu
nume blestemat va trebui să se mulțumească să mo-
deleze noi mărgelile din conuri de brad — pentru nu-
mele lui Dumnezeu ! La parter mai avem liber un
apartament, patru camere cred, administratorul știe.
Mai am ceva la bancă, împart cu tine, întreabă-l pe
doctorul Kiniower cît ! De gătit putem găti împreună.
Elisabeth știe să gătească ?

— Cred că nu, mamă !

— Eu am știut cîndva, spuse mama, am să-mi aduc
aminte ! Principalul e să poți trăi cu Elisabeth. Și
ea cu tine.

Nu mai spunea : Elisabeth a ta, am privit asta drept un semn de bunăvoință maternă deosebită.

— Du-te în oraș, hăiete. Caută-ți prietenii ! Poate că mai trăiesc. Ce crezi ? Dacă te-ai duce în oraș ?

— Da, mamă ! am spus și m-am dus la Stellmacher, la Ministerul de Război, ca să mă interesez de prietenii mei.

Stellmacher trebuia să existe. Chiar dacă, Ministerul de Război nu mai era acum decât un secretariat de stat ! Stellmacher exista negreșit.

Era acolo, bătrîn, cenușiu și încovoiat. Ședea îndărătul vechiului birou, în vechea sa cameră. Dar era în civil, într-un costum bizar, prea larg, care i se bălăbănea în jurul trupului, și pe deasupra mai era și întors. Din cînd în cînd vîra două degete între gît și guler. Îl deranja pînza tare. Îl deranjau manșetele. Mereu le împingea cu marginea mesei înapoi în mînci. A știut într-o oarecare măsură să mă informeze : Chojnicki mai trăia, locuia la Wieden : Dworak, Szechenyi, Hallersberg, Lichtenthal, Strohofer jucau zilnic șah la Cafeneaua Josefinum, în Währingerstrasse, Stejskal, Halasz și Grünberger erau dispăruți. M-am dus mai întîi la Chojnicki, la Wieden.

Ședea în vechiul său salon, în vechea sa locuință. Abia era de recunoscut, căci își răsese mustața.

— De ce, pentru ce ? l-am întrebat.

— Ca să arăt ca propriul meu servitor. Sînt propriul meu lacheu. Îmi deschid eu însumi ușa. Îmi lustruiesc eu însumi cizmele. Sun, dă-mă la cîrmă de ceva, și intru apoi eu însumi. Domnul runcește ? Țigări ! — După care mă trînit la tutunerie. De mîncat mai mănînc pe gratis la bătrîni.

...ile noastre doamna Sacher.
...ul, așa i se spunea în cercu-
...Lautgartner din Hietzing. Iar
...Steinhof, își încheie Cho-
jnicki.

— Nu.

— Complet nebun. Il vizitez în fiecare săptămână.
Crocodilul — asta era Sapielha, unchiul fraților Cho-
jnicki — a sechestrat moșiile. El e curatorul lui Xandl.
Eu n-am nici un drept să intervin. Această locuință
este ipotecată. Mai pot sta aici trei săptămâni. Și tu,
Trotta?

— Eu vreau să fac o ipotecă asupra casei. Știi,
m-am căsătorit. Trebuie să-mi întretin nevasta.

— Oh, oh, căsătorit! exclamă Chojnicki. Asta am
făcut și eu. Dar nevasta mea e în Polonia. S-o țină
Domnul acolo multă vreme și sănătoasă. M-am decis,
continuă contele, să las totul în voia Atotputernicu-
lui. El mi-a jucat festa, festa pieirii, și eu refuz să
trag ponoasele. A tăcut un timp, apoi a lovit cu pum-
nul în masă și a strigat: Toate sînt din vina voastră,
voi, voi — și căuta o expresie — voi, adunătură, îi
veni în cele din urmă cuvîntul, voi ați distrus statul
cu glumele voastre ușuratice de cafenea. Xandl al
meu a tot prezis-o. N-ați vrut să vedeți că acești do-
bitoci din Alpi și sudeții din Boemia, acești Nibe-
lungi cretinizați, au jignit și-au violat naționalitățile
imperiului pînă cînd acestea au început să urască și
să trădeze monarhia. Nu cehii noștri, nu sîrbii noștri,
nu polonezii noștri, nu rutenii noștri au trădat, ci
numai germanii noștri, națiunea majoritară.

— Dar familia mea e slovenă, am replicat.

— Iartă-mă, zise el încet. Numai că n-am germani pe aproape. Să vină un german sudet, a strigat deodată, și îl sugrum! Să mergem, să-l căutăm! Vino! Mergem la Josefium.

Dworak, Szechenyi, Hallersberg, Lichtenthal și Strohhofer ședeau acolo, cei mai mulți încă în uniformă. Cu toții făceau parte din vechea societate. Titlurile nobiliare erau interzise, dar ce conta?

— Cine nu mă cunoaște după prenume spunea Szechenyi, nu s-a bucurat de o bună educație!

Jucau neobosit șah.

— Unde e sudetul? strigă Chojnicki.

— Iată-mă, a răspuns sudetul

Era un chibiț, papa Kunz, vechi social-democrat, redactor la ziarul partidului și gata în orice clipă să demonstreze istoricește că austriecii sînt, de fapt, germani.

— Dovediți-o! strigă Szechenyi.

Tata Kunz comandă o șliboviță dublă și se apucă să dovedească. Nimeni nu-l asculta.

— Dumnezeu să-i pedepsească pe sudeți! strigă Chojnicki, care tocmai pierduse o partidă.

Sări în sus și se năpusti cu pumnii ridat și strînși asupra bătrînului papa Kunz. L-am cunoscut. Avea spume la gură, sîngele îi injecta ochii.

— Capete pătrate de marcomani! strigă el în urgie din urmă.

Era culmea furiei sale. Acum începea să se răsturnească.

M-am simțit bine, eram din nou acasă. Cu toții situație și rang și nume, casa mea, nătate, trecut, prezent, viitor. În fiecare an

...cînd ne culcam, blestema-
r ne ispitise la o serbare
...noi în invidia pe cei căzuți.
Se adunaseră și în primăvara viitoare vio-
rel...că din osemintele lor. Noi însă ne
încredințăm stărilor de sterili, cu coapsele paralizate,
genera...pe care-o refuzasem moartea.
Constatarea considei de recrutare era irevocabilă.
Suna : „Inapt pentru moarte“.

XXVII

NE OBIȘNUISSEM CU TOTUL cu neobișnuitul. Era o obișnuință grăbită. Oarecum fără ca s-o știm, ne zoream cu adaptarea noastră, fugeam de-a dreptul în urma unor fenomene pe care le uram și le disprețuiam. Am început chiar să ne iubim mizeria, cum iubești niște dușmani credincioși. Ne-am îngropat de-a dreptul în ea. Îi eram recunoscători, pentru că înghițea micile noastre necazuri personale, ea, sora lor mai mare, mizeria cea mare, față de care nu putea rezista, e adevărat nici o consolare, dar și nici una dintre grijile noastre zilnice. S-ar putea, după părerea mea, înțelege, și desigur chiar ierta, pînă și înfricoșătoarea indulgență a generațiilor de azi față de asupritorii lor și mai îngrozitori, dacă am ține seama de faptul că este în natura umană să prefere nenorocirea uriașă care consumă tot, suferinței mărunte. Nenorocirea înfricoșătoare înghite rapid nenorocirea mică, ghinionul adică. Iubeam deci în anii aceia mizeria groaznică.

Oh, nu că n-am fi fost în stare să salvăm din calea ei cîteva mici bucurii, să le cumpărăm de la ea, să le obținem prin lingusiri, prin luptă. Glumeam adesea și rîdeam adesea. Cheltuiam bani care abia dacă

nu mai puteau să lucreze, dar care însă abia dacă mai aveau vreo valoare. Se împrumutau de la alții și împrumutau altora. Și totuși făceam cadouri, rămâneam datori și plăteam datoriile altora. În chip asemănător vor trăi cîndva oamenii în ziua dinaintea Judecății-de-apoi, sorbind miere din florile otrăvite, lăudînd ca dătător de viață soarele pe cale de a se stinge, sărutînd ca pe o mamă a fecundității țărna care se usucă.

Primăvara se apropia, primăvara vieneză, care n-a putut fi niciodată știrbită de nici una dintre șansonetele lacrimogene. Nici una dintre melodiile devenite populare nu are în ea profunzimea unui strigăt de mierlă din Motivpark sau din Volksgarten. Nici un text de cîntec rimat nu e atît de succulent ca strigătul răgușit-grosolan și amabil al crainicului din fața unei dughene din Prater, în aprilie. Cine poate cînta aurul grijuliu al bobiteilor care zadarnic încearcă să se ascundă în verdele tînăr al tufișurilor vecine? Mirosul gingaș al socului se și apropia, o promisiune sărbătorească. În Pădurea Vineză se zărea albastrul viorelelor. Oamenii se împerecheau. În cafeneaua noastră obișnuită făceam glume, jucam șah și taroc. Pierdeam și câștigam bani fără valoare.

Pentru mama, primăvara însemna atît de mult, încît începînd de la 15 aprilie, se ducea de două ori pe lună în Prater, nu numai o dată, ca în timpul iernii. Nu mai existau decît puține birje. Caii murrau de bătrînețe. Mulți erau tăiați și consumați în chip de cîrnați. În renizele vechii armate se puteau vedea piesele birjelor sfărîmate. Birje cu roți de cauciuc, în care vor fi circulat odinioară cei din fami-

liile Tschirschky, Palavicini, Sternberg, Esterhazy, Dietrichstein, Trauttmannsdorff. Mama, prudentă cum era din fire și devenită și mai prudentă din cauza bătrîneții, „convenise“ cu una din puținele birje. Venea punctual, de două ori pe lună, la ora nouă dimineața. Uneori o însoțeam, mai ales în zilele când ploua. În vicisitudine — și o ploaie era pentru ea o vicisitudine — nu voia să fie singură. Nu vorbeam prea mult în penumbra liniștită și binefăcătoare, sub coșul ridicat al trăsurii.

— Domnule Xaver, îi spunea mama birjarului, povestiți-mi ceva.

Omul se întorcea spre noi, lăsa cîteva minute caii să meargă așa și povestea fel de fel. Fiul său era om cu studii, întors din război, comunist activ.

— Fiu-meu e de părere, povestea domnul Xaver, că s-a zis cu capitalismul. Nu-mi mai spune tată. Îmi spune : Să mergem, excelență ! Are un cap bun. Știe ce vrea. La caii mei nu se pricepe deloc.

Mama a întrebat dacă o consideră și pe ea o capitalistă.

— Firește, a spus domnul Xaver, toți cei care nu muncesc și totuși trăiesc sînt capitaliști.

— Și cerșetorii ? a întrebat mama.

— Aceștia nu muncesc, dar nici nu se duc la Prater cu birja, ca dumneavoastră, doamnă ! a replicat domnul Xaver.

Mama mi-a zis :

— Un iacobin !

Credea că vorbise în jargonul celor „avuți“ ! Dar domnul Xaver a înțeles. S-a întors și a spus :

— Iacobin e fiul meu, apoi a pornit din țier.

...tuda singur pentru cul-

...a pe zi ce trecea tot mai
...a în care făcusem ipoteca.
...doamna profesor, părul
...d-nu-crații, iacobinii, evreii, car-
...onii de hirtie, acțiunile de la bursă,
...tate acestea erau obiecte ale disprețului
și erau ei. Avocatul nostru, doctorul Kiniower, care
tu ese un prieten al tatălui meu, se numea pentru
...plificare: evreul. Servitoarea noastră era: iaco-
...na. Intendentul nostru era un *sans-culotte*, și doamna
Jolanth Szatmary se numea pur și simplu Kecskemet.
În viața noastră apăruse o nouă personalitate, un
anume Kurt von Stettenheim, venit direct din marca
Brandenburg și decis să răspîndească cu orice preț
arta decorativă în lume. Arăta ca unul dintre acei
bărbați care sînt azi numiți de rasă bună. Se înțe-
lege prin asta un amestec de maestru internațional
de tenis, iar pentru a-l situa din punct de vedere al
apartenenței, proprietar de moșie seniorială, cu un ușor
aer de ocean sau de societate de navigație. Asemenea
oameni vin din Țările Baltice, din Pomerania, din
cîmpia Lüneburg chiar. Noi am avut oarecum noroc.
Domnul von Stettenheim al nostru venea doar din
marca Brandenburg. Era înalt și vînjos, blond și pis-
truiat, avea pe frunte inevitabila urmă de lovitură
de sabie, semnul de recunoaștere al corporației stu-
dențești „Borussia”, iar monoclul îl purta cu atîta
aparentă inutilitate că-l puteai numi doar ceva de
la sine înțeles. Și eu folosesc cîteodată un monoclu,
de dragul comodității, sînt prea vanitos ca să port

ochelari. Există însă fețe din Pomerania, din Țările Baltice, din marca Brandenburg, la care monoculul face impresia că ar fi un al treilea ochi superfluu, nu un ajutor pentru ochiul natural, ci masca sa de sticlă. Când domnul von Stettenheim își fixa monoculul, arăta ca doamna profesor Jolanth Szatmary când își aprindea o țigară. Când domnul von Stettenheim vorbea sau, și mai mult, când se înflăcăra, tăietura lui Cain de pe frunte devenea roșie ca sângele ; și omul se înflăcăra inutil. Căci cuvintele cu care își exprima ardoarea se aflau într-o surprinzătoare contradicție cu aceasta, de pildă : „Ei, vă pot spune, am încremenit pur și simplu“, sau : „O spun mereu : să nu disperăm“, sau : „Fac pariu cu unu la zece și vă dau și mîna !“ Și altele asemănătoare. Se pare că ipoteca noastră nu-i ajunsese socrului meu, domnul von Stettenheim făgădui să participe cu o sumă importantă la Atelierul Elisabeth Trotta. De cîteva ori socrul meu ne-a făcut să ne întîlnim. Doar mă „luase“, în cele din urmă, în arta decorativă tocmai de dragul ipotecii. Trebuia deci să mă prezinte cel puțin celui de al treilea asociat al nostru.

— Cunosc un conte Trotta ! a exclamat domnul von Stettenheim, după ce de-abia schimbasem primele cuvinte.

— Vă înșelați, am spus, nu există decît membri ai familiei Trotta ridicați la rangul de baron ; dacă mai trăiesc.

— Firește, îmi amintesc, era baron, bătrînul colonel.

— Vă înșelați în continuare, am spus. Unchiul meu este prefect.

„...”, răspuns domnul von Stettenheim.

„...”, a făcut roșie ca sângele.

Domnul von Stettenheim i-a venit ideea să numească firma noastră „Atelierul Jolan”. Așa a și fost înscrisă în registru. Elisabeth desena cu zel ori de cîte ori veneam la Lirou. Desena lucruri de ncînteles, ca de pildă stele cu nouă colțuri pe pereții unui octaedru, sau o mîină cu zece degete, care urma să fie executată din agată și să se numească „Binecuvîntarea lui Krishnamurti”, sau un taur roșu pe fond negru, care se numea „Apis”, o corabie cu trei vîslași, numită „Salamis”, și un șarpe ca brătară, numit „Cleopatra”. Doamna profesor Jolanth Szatmary avea aceste idei, îi dicta aceste planuri. În rest domnea între noi doi sumbra politețe convențională, ascunzînd ura mocnită, bazată pe gelozia noastră a amîndurora. Elisabeth mă iubea, eram sigur de asta, de doamna profesor Jolanth o încerca teama, una dintre acele temeri pe care medicina modernă se străduia cu succes să le definească și fără succes să le explice. De cînd domnul von Stettenheim intrase ca al treilea asociat în „Atelierul Jolan”, socrul meu și doamna profesor mă priveau ca pe cineva care stingherește, ca pe o piedică în calca artei decorative, incapabil de orice activitate folositoare și nicidecum demn de a fi inițiat în planurile artistice și negustorești ale firmei noastre. Eu eram numai soțul Elisabetei.

Domnul von Stettenheim elabora prospecte în toate limbile pămîntului și le și trimitea în toate cele patru colțuri ale lumii. Și cu cît soseau mai puține răs-

punsuri, cu atît zelul lui era mai înflăcărat. Au venit perdelele noi, după două scaune galbene ca lămîia, un divan galben ca lămîia cu dungî negre ca de zebra, două lămpi cu abajururi cu şase feţe, din hîrtie japoneză, şi o hartă din pergament, pe care toate ţările şi oraşele erau prevăzute cu bolduri — toate — chiar şi acelea cu care firma noastră n-avea legături comerciale.

În serile în care mă duceam s-o iau pe Elisabeth, nu vorbeam nici despre von Stettenheim, nici despre doamna profesor Jolanth Szatmarv, nici despre arta decorativă. Era stabilit între noi. Trăiam nopţi de primăvară dulci şi nesăţioase. Nici o îndoială : Elisabeth mă iubea.

Aveam răbdare. Aşteptam. Aşteptam clipa în care îmi va spune de bună voie că vrea să se mute cu totul la mine. Locuinţa noastră de la parter aştepta. Mama nu mă întreba niciodată de intenţiile Elisabethei. Din cînd în cînd rostea cîte o propoziţiune, ca de pildă : „De îndată ce vă veţi fi mutat“ sau : „Cînd veţi locui la mine“ şi altele la fel.

La sfîrşitul verii, s-a văzut că „Atelierul Jolar al nostru nu aducea nici un venit. În afara de asta socrul meu nu avusese noroc cu „numerele sale combinaţii“. Speculase mărci prin intermediul domnului von Stettenheim. Cursul mărcii scăzu. Trebuia să iau o a doua ipotecă, mult mai mare, asupra casei noastre. Am vorbit cu mama, ea nici n-a vrut să audă de aşa ceva. Am spus asta socrului meu.

— Eşti incapabil, am ştiut-o întotdeauna, mi-a zis. Am să mă duc singur la ea.

... singur, ci cu domnul von Stettenheim, care se temea, ba avea chiar o încredere în omilor străini, m-a rugat să aştept aici acasă.

A doua zi, când era surprinzător, domnul von Stettenheim a venit la casa mamei. În timpul tratativelor, în timp ce mă așteptam să observ cum se apăsă un pic înaintea parcă pentru a auzi mai bine expresiile sale bogate şi inutile.

— Şarmant!, a spus mama. Şarmant! a repetat de câteva ori şi anume la frazele cele mai banale ale domnului von Stettenheim.

El, şi el, a ținut un discurs despre arta decorativă, în general, şi despre produsele Atelierelor Jolan A. G., în special. Şi buna mea mamă bătrână, care fără îndoială se pricepea acum la arta decorativă tot atât de puţin ca şi mai înainte, după discursul Elisabethei, repeta într-una :

— Acum înţeleg, acum înţeleg, acum înţeleg !

Domnul von Stettenheim a avut bunul-gust să spună :

— Oul lui Columb, stimată doamnă !

Şi ca un ecou, mama a repetat ascultătoare

— Oul lui Columb !

Am făcut şi o a doua ipotecă.

Kinower, avocatul nostru, s-a opus la început.

— Va previn, ne-a spus. O afacere lipsită de perspective. Socrul dumneavoastră, o ştiu, nu mai are bani deloc. Am luat informaţii. Acest domn von Stettenheim trăieşte din împrumuturile pe care le faceţi dumneavoastră. Susţine că are o participare asupra

maneajului din Tiergarten. Colegul meu din Berlin mi-a comunicat că nu e adevărat. Așa cum e adevărat că am fost un prieten al defunctului dumneavoastră tată, vă spun adevărul. Doamna profesor Jolanth Szatmary e tot atît de puțin profesor ca și mine. N-a frecventat niciodată vreuna din academii de la Viena sau Budapesta. Vă previn, domnule Trotta, vă previn.

„Evreul“ avea ochi mici, negri, lăcrimoși, îndărătul pince-nez-ului strîmb. O jumătate a mustății sale sure era sucită în sus, cealaltă atîrna trist în jos. Astfel se manifesta oarecum vizibil dezacordul firii sale. Era în stare să încheie brusc o cuvîntare mai lungă și sumbră, în care vorbise despre pieirea mea sigură, cu exclamația :

— Și totuși, lucrurile vor termina cu bine ! Dumnezeu e un părinte !

Această frază o repeta de altfel la orice problemă mai încîlcită. Acest descendent al lui Avram, moștenitorul unei binecuvîntări și al unui blestem, ușuratic ca austriac, melancolic ca evreu, sentimental, dar exact pînă la granița unde sentimentul poate începe să devină un pericol, olarvăzător, în ciuda pince-nez-ului său care se bălăbănea și-i stătea strîmb pe nas, îmi devenise cu timpul drag ca un frate. Adesea veneam la el la birou, fără vreun motiv piceș, fără nevoie. Pe masa lui de lucru erau fotografii celor doi fii. Cel mai mare căzuse. Cel mai mic studia medicina.

— Are în cap gărgăuni socialiști ! zicea doctor Kiniower. Și cu cît n-ar fi mai folosit

...otriva cancerului ! Mă tem că eu însumi am
...la rîdchi. De vieme ce fiul meu studiază me-
...trebui să se gîndească la bătrînul lui tată,
...salvarea lumii. Destul cu salvatorii ! Dar dum-
...veți să salvați doar arta decorativă !
Mama dumncavoastră a vrut să salveze patria. Și-a
plasat toată averea considerabilă în împrumuturi de
război. Măi rămîne doar o ridicolă asigurare pe viață.
Mama dumneavoastră își închipuie probabil că ajunge
pentru o bătrînețe liniștită. Două luni ar putea să
trăiască cu greu din ea. Nu aveți nici o profesie.
Probabil nici n-o să găsiți vreuna. Dar dacă nu veți
începe să cîștigați ceva, veți pieri. Vă sfătuiesc : aveți
o casă, faceți din ea o pensiune. Încercați s-o con-
vingeți pe mama dumncavoastră. Această ipotecă nu
e ultima pe care ați luat-o. Veți avea nevoie de a
treia și de a patra. Credeți-mă ! Dumnezeu e un
părinte !

Domnul von Stettenheim venea adesea la mama,
rareori anunțat dinainte. Mama mea îl primea întot-
deauna cu căldură, uncori chiar cu entuziasm. Cu
mîhnire și mirare priveam cum bătrîna femeie răs fă-
țată și severă accepta, aproba, prețuia cu veselă in-
dulgență glumele grosolane, întorsăturile de frază
ieftine, iritantele gesturi cu mîna. După ce-și întin-
dea brusc și înfricoșător cotul, domnul von Stetten-
heim avea obiceiul să-și ducă mîna stîngă în fața
ochilor, ca să se uite cît e ora la ceasul-brățară. Mi se
părea întotdeauna ca și cum ar fi împins, în stînga
lui, un vecin, din fericire absent. Cînd ridica ceașca
de cafea, obișnuia, ca o guvernantă, să-și întindă

degetul mic de la mîna dreaptă, exact acel deget pe care purta masivul său inel cu stemă, o stemă care arăta ca o insectă. Vorbea cu aceea voce guturală a anumitor prusaci ce părea mai degrabă să vină dintr-un horn decît din gîtlej și care golea de conținut și acele lucruri mai importante rostite uneori

Și totmai acest bărbat plăcea bătrînei și dragii mele mame. Îl considera „șarmant !”

XXVIII

MĂ AUCURIT ȘI PE MINE încetul cu încetul, fără să observ acest lucru de la început. Aveam nevoie de el, aveam pur și simplu nevoie de el de către mine. Domnul von Stettenheim era cel care stătea lângă mine dintr-o casă noastră și Elisabeth. Nu puteam sta la infinit între cele două femei, ba chiar între trei, dacă o mai puneam la socoteală și pe domnul profesor. De când domnul von Stettenheim câștigase surprinzătoarea simpatie a mamei mele, Elisabeth venea câteodată în casa noastră. Mama însă se oprea la faptul că nu dorea s-o vadă pe domnul profesor. De altfel Jolanth se îndepărta de Elisabeth. Și asta era în parte un merit al domnului von Stettenheim, și m-a cucerit și prin aceasta. M-am obișnuit cu ifosele sale neașteptate (mă speriau tot mai rar), cu felul său de a vorbi întotdeauna cu două-trei tonalități mai tare decât o cerea încăperea în care tocmai se afla. Fra de parcă nici n-ar fi știut că există încăperi mai mici și mai mari, o cameră, de pildă, și o hală de gară. În salonul mamei vorbea cu aceea voce cu câteva grade prea agitată cu care unii oameni simpli obișnuiesc să telefoneze. Pe stradă țipa pur și simplu. Și deoarece

folosea numai fraze lipsite de conținut, acestea sunau cu atât mai tare. Multă vreme m-am mirat de faptul că mama, căreia orice ton mai puternic, orice zgomot inutil, orice muzică de stradă și chiar concertele sub cerul liber îi provocau dureri fizice, suporta și găsea chiar șarmantă vocea domnului von Stettenheim. Abia după câteva luni am putut afla, printr-o întâmplare, cauza acestei indulgențe.

Într-o seară am venit acasă la o ora neobișnuită. Voiam s-o salut pe mama, am căutat-o. Slujnica mi-a spus că e în bibliotecă. Ușa bibliotecii noastre, care e vecină cu salonul, era deschisă, nu trebuia să ciocănesc. Era evident că batrâna femeie n-~~o~~ au-
zit cuvintele mele. Am crezut la început că adornuse leasupra cărții. Afară de asta, ședea cu spatele la mine, cu fața spre fereastră. M-am apropiat ru-
dornea, citea și întorcea chiar o pagină în clipa când m-am apropiat de ea.

— Bună seara, mamă ! am spus.

Nu s-a uitat la mine. Am atins-o. S-a speriat.

— Cum de vii acum ? a întrebat.

— Sînt doar în trecere, mamă, am vrut să caut adresa lui Stiasny.

— De mult n-a mai dat nici un semn de viață. Cred că a murit.

Doctorul Stiasny era un medic de la poliție, de vîrsta mea, mama trebuie să mă fi înțeles greșit.

— Mă refer la Stiasny, am zis.

— Firește, cred că a murit acum doi ani. Avea desigur cel puțin optzeci de ani !

— Așa, a murit ! am repetat eu și știam acum că mama era surdă.

...disciplinei sale, acelei discipline ne-
obșnuite, care nu ne-a mai fost impusă nouă, celor
...în copilărie, reușea, cu o forță enigma-
tică — și învingea infirmitatea în timpul orelor cînd
...aștepta, pe mine și pe alții. În orele lungi
în care aștepta, se pregatea pentru auzit. Lăsa însăși
și fără îndoială că vîrsta îi dăduse una dintre lovi-
turile ei. În curînd — m-am gîndit — va surzi de
tot, ca și pianul fără coarde. Dar poate că atunci
cînd, într-un moment de confuzie, pusese să fie
scosese coardele, fusese vie în ea o presimțire a apro-
piatei sale surzenii și o vagă teamă că în curînd nu
va mai putea percepe tonuri exacte ! Dintre toate lo-
viturile pe care le avea de împărțit bătrînețea,
aceasta trebuia să fie cea mai grea pentru mama, un
adevărat copil al muzicii. Acum îmi apărea aproape
suprapămîntean de mare, transportată într-un alt
secol, în vremea demult apusei noblețe eroice. Căci
e nobil și eroic totodată să ascunzi și să negi infir-
mitățile.

Din această pricină îl prețuia deci pe domnul von
Stettenheim. Îl înțelegea probabil cel mai bine și îi
era recunoscătoare. Banalitățile sale nu o obosau.
Mi-am luat rămas bun, voiam să mă duc în camera
mea, ca să iau adresa lui Stiasny.

— Pot să vin la ora opt, mamă ? am strigat, de
astă dată cu o voce mai puternică.

Fusese puțin prea tare.

— De cînd strigi așa ? a întrebat. Vino, avem
găluște cu cireșe, e drept din făină de secară.

Mă străduiam din răspuțeri să alung gîndul de a
deschide o pensiune. Mama, ca proprietară a unei
pensiuni ! Ce idee greu de înțeles, ba chiar absurdă !

Faptul că auzea greu îi sporea încă și mai mult demnitatea. Acum poate că nu mai auzea ciocănitul propriului ei baston, nici măcar propriii ei pași. Am înțeles de ce o trata cu atîta indulgență pe slujnica noastră, care blondă, trupeșă și greoaie, avea o înclinație pentru acțiuni zgometoase, o fată cuminte, mărginită, dintr-o suburbie. Mama mea cu chiriași în pensiune! Casa noastră cu nenumărate sonerii, care de pe acum îmi sunau cu atît mai strident în urechi, cu cît mama nu va fi în stare, firește, să perceapă întreaga lor obrăznicie. Trebuia, ca să zic așa, să aud pentru noi doi și să fiu jignit pentru noi doi. Dar ce altă soluție putea să existe? Doctorul Kniower avea dreptate. Artă decorativă înghițea o ipotecă după alta.

Mama nu se preocupa de asta. Eu aveam deci — cum s-ar zice — singur răspunderea. Eu — și o răspundere! Nu că aș fi fost laș! Nu, eram pur și simplu incapabil. Nu mă temeam de moarte, dar mă temeam de un birou, de un notar, de șeful unui oficiu poștal. Nu știam să socotesc, cu greu știam să adun. O înmulțire era, pentru mine, un chin. Da! eu și o răspundere!

Domnul von Stettenheim, în schimb, trăia fără griji. O pasăre greoaie. Avea înoldea... împrumuta niciodată, dimpotrivă îi făcea... prietenii mei. Nu-l agream, desigur... toții cînd apărea deodată la cafenea... aceasta, avea obiceiul să vină în fiecare... cu o altă femeie. Le dibuia de pe... soiurile: dansatoare, casierice, ci... Facea excursii, cumpăra costume, juca... în Prater. Într-o seară ieșea pe poarta...

ciad cu mă înapoiam. Părea să fie grăbit, îl aștepta trasura.

— Trebuie să plec, a spus și s-a aruncat în birjă.

Elisabeth se afla la mama. Era evident că venise împreună cu domnul von Stettenheim. Am simțit în locuința noastră ceva străin, era ca un miros neobișnuit, ieșit din comun. Aici trebuie să se fi întâmplat ceva neașteptat, în timp ce lipsisem. Femeile vorbeau una cu alta când am intrat în cameră, dar era acel soi de conversație silită care trăda imediat că era menită doar să mă inducă în eroare.

— L-am întâlnit pe domnul von Stettenheim în fața porții casei, am început.

— Da, a replicat Elisabeth, m-a însoțit pînă aici. A stat împreună cu noi un sfert de ceas.

— Are griji, bietul de el ! a spus mama.

— Are nevoie de bani ? am întrebat.

— Asta este ! a răspuns Elisabeth. A fost azi scandal la noi. Ca să ți-o spun imediat : Jolanth a cerut bani. A trebuit să i se dea. E pentru prima oară cînd cere bani. A înaintat divorțul. Stettenheim are nevoie urgentă de banii aceștia. — Tata zice că are plăți de făcut zilele astea. L-am însoțit pe Stettenheim aici.

— Mama i-a dat bani ?

— Da !

— Bani peșin ?

— Un cec !

— Pentru ce sumă ?

— Zece mii !

Conform spuselor „evreului“, știam că mama nu mai are decît cincizeci de mii de coroane tot mai lipsite de valoare, la Banca Ephrussi.

Am început — lucru pe care nu îndrăznisem niciodată pînă acum să-l fac — să merg în sus și în jos prin cameră în fața ochilor severi și speriați ai mamei. Pentru prima dată în viața mea am îndrăznit să ridic vocea în prezența ei. Aproape că am tipat. În orice caz am fost violent. Toată ciudă mea de mult acumulată împotriva lui Stettenheim, a Jolanthei, a socrului meu m-a copleșit, și de asemenea furia împotriva propriei mele coruptibilități. Și călăda împotriva mamei s-a amestecat cu gelozia pe Stettenheim. Pentru prima oară am îndrăznit să folosesc în fața mamei o expresie interzisă și încetămintă: *Cazino*.

— Porcul de prusac ! am spus.

M-am speriat eu însumi de asta. Mi-am promis și mai mult : am interzis mamei să mai semneze cecuri fără îngăduința mea. Am interzis, de asemenea, cu aceeași suflare, Elisabethei să-i mai aducă biete mele mamei vreo persoană care avea nevoie de bani.

— Vreo persoană pripășită, am spus textual.

Și fiindcă mă cunoșteam și știam prea bine că eram în stare doar de puține ori în viață să manifest voinea, repulsia, ba chiar părerea mea sinceră despre oameni și stări, m-am transpus copleșit într-o furie și mai mare. Am tipat :

— Și pe profesoară nu vreau s-o mai văd ! Iar despre arta decorativă, nu vreau să mai aud nimic ! Ca să punem totul în ordine, Elisabeth ! Te mănâncă la mine.

Mama m-a privit cu ochii ei mari, triști. Era evident că izbucnirea mea bruscă o speriasese tot atît de mult pe cît o bucura.

...tatăl lui era așa! i-a spus Elisabethei. Azi
nu și este posibil ca atunci să fi vorbit tatăl
meu din mină. Simțeam nevoia să părăsesc casa im-
ediat. Tatăl lui, a spus în continuare mama, era cî-
teodată ca o furtună. Spărgca atîtea farfurii! Atîtea
farfurii, cînd era supărat! Și a întins brațele ca să-i
sugereze Elisabethei imaginea cantității de farfurii
sparte de tatăl meu. La fiecare jumătate de an! zise
Era ca o boală, mai ales vara, cînd plecam la Ischl
și se făceau geamantanele. Nu putea să sufere asta.
Nici băiatul, a adăugat, deși nu mă supraveghease
niciodată într-o perioadă în care de obicei se făceau
geamantane.

Aș fi vrut s-o iau în brațe pe biata, bătrîna fe-
meie, care surzea pe-ncetul. Era bine așa. Nu mai
auzea zgomotele prezentului. Auzca pe cele ale tre-
cutului, farfuriile sparte de tatăl meu supărat, de
pildă. Începea, de asemenea, cum se întîmplă adesea
la oameni mai în vîrstă care surzesc, să-și piardă
memoria. Și era bine așa! Cît de milostivă este na-
tura! Infirmitățile pe care le dăruiește bătrîneții sînt
o binecuvîntare. Ne dăruiește uitare, surzenie și ochi
slabi, cînd îmbătrînim, și un pic de tulburare a
mîinii, scurt timp înaintea morții. Umbrele pe care
aceasta le trimite înaintea ei sînt răcoroase și bine-
făcătoare.

XXIX

SOCRUL MEU, CA MULȚI alții asemenea lui, speculase sperînd că francul francez va cădea într-o speculație falsă. Dintre „multele posibilități” nu-i mai rămăsese acum nici una. Nici „Atelierul Jolan” nu producea nimic, zadarnică fusese mobila galbenă ca lămîia, zadarnice schițele doamnei profesoare Jolanth Szatmary. Iar desenele de neînțeles ale socrului Elisabeth nu mai aveau nici o valoare.

Socrul meu, veșnic activ, își pierdu interesele pentru arta decorativă. S-a îndreptat deodată către literatură : jurnalistică începea să se spună pe atunci în Austria după modelul german. A participat la acțiunea numită „Montagszeitung”. A vrut să mă ia cu mine în această combinație. Oferea profesorului o bursă, cum se zice. Cîștiga cu asta. Dar noastră nu ne mai rămînea, după scăderea salariului, decît abia o treime și cînd s-au introdus impozitele noi, s-a văzut că din contul mamei de la L. Ephrussi abia dacă mai rămăsese cîțiva șilingi.

Primul care a dispărut din lume a fost domnul von Stettenheim. A șters-o de pe fața pămîntului o boală care el însuși o folosea ca o

...ta plăcere. N-ai scris nici măcar o scrisoare de
adio. A te răstiat doar... Intîlnire urgentă. Mă în-
tîlni la Stettenheim. Cel mai mult a rezistat doamna
sofetei Jolanth Szatmary. De săptămîni de zile fa-
mosul atelier cu mobila galbenă ca lamîna fusese
închiriat societății „Hak Gmbll”, care făcea negoț cu
covoare persane. De săptămîni de zile soțul meu era
pe cale de a-și vînde casa orașului Viena. Jurătate
din lărie se schimbaseră, dar doamna Jolanth Szat-
mary a rămas unde a fost. În Hotelul Regina. Era
decisa să nu renunțe la nici unul dintre obiceiurile,
tabieturile și moravurile ei. Mai făcea încă schițe.
Divorțul îi reușise, soțul ei îi plătea o pensie lunară.
Adesea vorbea despre intenția ei de a pleca la San
Francisco. O atrageau continentele străine, Europa
era, după părerea ei, „la pamînt”. Dar n-a plecat.
Dar n-a cedat. Uneori îmi apărea în coșmaruri. Da,
în coșmaruri îmi apărea ca un soi de femeie a iadului,
destinată să distrugă viața Elisabeth și a mea. De
ce mai rămînea încă? De ce mai făcea schițe? De
ce se ducea Elisabeth regulat, zi de zi, la ea? La
hotel, ca să-și ia de acolo schițe inutile, care nu vor
mai putea fi folosite niciodată?

— Am căzut ca într-o groapă! mi-a mărturisit
Elisabeth într-o zi. Te iubesc, a spus, Jolanth nu-mi
dă drumul, nu știu ce pune la cale.

— Sa vorbim cu mama! am spus. Ne-am dus
acasă la noi, în casa noastră.

Era tîrziu, dar mama mai era trează.

— Mamă, am spus, am adus-o aici pe Elisabeth

— Bine! a răspuns mama, să rămîină!

Pentru prima oară am dormit cu Elisabeth în ca-
mera mea, sub acoperișul nostru. Era ca și cum casa

părintească ar fi intensificat dragostea noastră, ar fi binecuvîntat-o. Voi păstra întotdeauna amintirea acestei nopți, o adevărată noapte de nuntă, singura noapte de nuntă a vieții mele.

— Vreau un copil de la tine, a spus Elisabeth pe jumătate adormită.

Am considerat aceasta ca o tăcere obișnuită. Dimineața însă, cînd s-a trezit, soția mea mi-a spus prima — m-a cuprins de gît și mi-a spus că un copil impersonal, aproape jignitor de impersonal.

— Sînt soția ta, vreau să am un copil de la tine, vreau să plec de la Jolanth, m-a spus, vreau să cresc un copil.

Din dimineața aceea Elisabeth a rămas în casa noastră. De la doamna profesor Jolanth s-a mai sosit o scurtă scrisoare de la New York, San Francisco, cum amenințase, ci la Budapesta, unde probabil era.

— Unde se află doamna profesor K...? m-a întrebat mama din cînd în cînd.

— La Budapesta, mamă!

— O să mai vină ea! a prezis mama.

Vorbele mamei aveau să se dovedească adevărate.

Locuiam acum cu toții într-o casă și o viață foarte bună. Mama mi-a făcut chiar plăcere să mă bușe răutățile. Nu mai vorbea desigur despre doctorul Kiniower, ca în tot anii, ci insista cu încăpăținare asupra idilului meu înțăm o pensiune. Făcea parte din adevăratul meu meniu practic incapabili să renunțe la viața noastră productivă, chiar cînd oamenii nu pot să traducă în faptă. Era un realist, dar un realist îndărătnic cum se zice că sînt vișii.

...unui proiect și trăia în convingerea că oamenii, indiferent de ce natură erau, sînt în aceeași măsură în stare să traducă în faptă proiectele. Era ca și cum un tîmplar ar fi executat mobilă practică, de pildă — fără să țină seama de dimensiunea caselor, de uși, de camere. Așa am înființat noi o pensiune. Cu zelul cu care, să spunem, un obsedat se străduiește să obțină recunoașterea patentului pentru o invenție a sa, doctorul Kiniower se străduia să ne obțină concesiunea.

— Aveți doar atîția prieteni ! mi-a spus Aveți de închiriat douăsprezece camere. Mama dumneavoastră rămîne cu două, dumneavoastră și soția cu patru camere. Aveți nevoie doar de încă o servitoare, un telefon, opt paturi și sonerii.

Și cît ai zice pește ne-a și adus servitoare, telefon, instalatori, paturi închiriate. Mai era problema găsirii chiriașilor Chojnicki, Stejskal, Halasz, Grünberger, Dworak, Szechenyi, Hallersberg, Lichtenthal, Strohhofer : erau cu toții așa-zicînd fără acoperiș. I-am adus la pensiunea noastră.

Singurul care a plătit chiria anticipat a fost baronul Hallersberg. Fiu al unui important fabricant de zahar din Moravia, cultiva luxul cu totul necunoscut în cercurile noastre al penibilității. Nu făcea împrumuturi, și nu împrumuta nimic. Impecabil periat și călcat, de o perfectă acuratețe, trăia printre noi, apropiat de noi, suportat de noi de dragul blîndeții sale, manierelor sale discrete și perfecte sale lipse de umor.

— Fabrica noastră trăiește timpuri grele, putea de exemplu să spună.

Și imediat după asta începea să socotească cu creionul pe hîrtie grijile tatălui sau. Aștepta și de la noi să ne arătăm îngrijorați și i-am făcut plăcerea.

— Trebuie să mă restrîng, obișnuia apoi să spună.

Fi bine, se restrîngea și în pensiunea noastră. Plătea prompt și totul anticipat. Îi era teamă de datorii, de socoteli. „Se adună“, obișnuia să spună și ne judeca pe toți cu dispreț pentru că lăsam să se „adune“. Totuși ne invidia totodată pentru acest dar de a lăsa să se „adune“. Cel mai bine dintre noi se pricepea la asta Chojnicki. Pe el îl și invidia Hallersberg cel mai mult.

Spre surprinderea mea, mama a fost încîntată de această „pensiune“ a noastră. O înveselea evidența faptului că mișunau prin camerele noastre instalatori, în salopete albastre, că auzea sunînd strident sone-riile și voci tari și vesele. I se părea pesemne că va începe o viață nouă, de la început, adică va lua viața de la capăt. Cu pași vioi, cu bastonul voios, mergea prin camere, prin cele trei etaje ale casei noastre, în sus și în jos. Vocea ei era tare și voioasă. N-o văzusem niciodată așa.

Serile adormea cîteodată în jîlt. Bastonul era la picioarele ei ca un cîine credincios. Dar „pensiunea mărșăluia“ — cum zicea Kinower.

XXX

DORMEAM ACUM ÎN CASA noastră, lângă soția mea. S-a arătat în curînd ca avea un pronunțat simț pentru așa-zisele treburi casnice. Era, ca multe femei de-a dreptul poscdată de o furie a ordinii și curățeniei. Înrudită cu această înclinație fatală era și gelozia ei. Atunci am aflat, pentru prima oară, de ce femeile își iubesc casele și locuințele mai mult decît bărbații. Ele, femeile, pregătesc deci mai întîi cuiburile pentru progenitură. Prind, cu perfidie inconștientă pe bărbat într-un păienjenis de nedesfăcut de mici obligații cotidiene din care nu va mai putea scăpa. Dormeam acum în casa noastră, lângă soția mea. Era casa mea. Era soția mea. Da ! patul devine o casă tăcută în mijlocul casei deschise, vizibile, și soția care ne așteaptă în el este iubită pur și simplu fiindcă e acolo și există. E acolo și există, la orice oră din noapte, oricînd te întorci acasă. Prin urmare o iubești, iubești ceea ce e sigur. Iubești în-deosebi ceea ce așteaptă, răbdarea.

Aveam acum zece aparate de telefon în casa noastră și cam o duzină de sonerii. O jumătate de duzină de bărbați în bluze albastre lucrau la conductele noastre de apă. Pentru toate instalațiile și pentru

transformarea casei banii mei avansa o
mower. Pentru mama ei nu mai era de ne-
evreul, pur și simplu. Avansase la ran-
cumsecade”.

Ioanna am primit o vizită neașteptată
meu Joseph Branco. A venit dintr-o dată, și
sise și prima oară, și ea și cum nimic nu s-ar fi în-
tîmplat între timp, ca și cum n-ai fi fost în
tr-un război mondial: ca și cum n-ai fi
ună cu mine și cu Manes Reisinger și
Baranovici și, mai tîrziu, în la ar
noastră nu s-ar fi castănat, așa cum
meu, negustorul de castane, ar
tirul sau, cu pălăria și coastața neagră,
strălucind aurii, ca soarele, ca în fi
cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Josep
venit aici pentru a-și vinde castanele
său era sănătos și viu! Mergea la
brownik. Sora avea o căsnicie fericită. Că
mod ciudat, nu cazuse în război. Aveu
băieți gemeni: și amîndoi se numeau
simplu așa — Branco.

Și cu Manes Reisinger ce s-a mai în-
întrebat.

— De astăzi, lucru greu a răspuns
Bianco. Așteapta jos, n-a vrut să urce cu mine.

Am fugit jos să-l aduc. Nu l-am
lat: avea barbă încărunțită, căl-
arna din cartile rușimentare d
rebat de ce n-a urcat imediat.

— De un an tot vreau să vin la
lornnule locotenent. Am fost în Po
grad. Am vrut să fiu iarăși birjuul M.

Da e lumea, ce e un orașel, ce e un om, ce e chiar un birjar în fața lui Dumnezeu? Dumnezeu a zăpăcit lumea, a distrus orașelul Zlotogrod. Acolo unde cîndva se aflau casele noastre cresc șofranul și părăluțele, iar soția mea e moartă și ea. A sfîșiat-o o grenadă, ca pe alți zlotogrodlieni. M-am întors deci la Viena. Aici cel puțin îl am pe fiul meu Efraim.

Intr-adevăr! Fiul sau Efraim! Îmi mai aminteam bine de copilul minune și cum Chojnicki îl ducese la Academia de muzică.

— Ce face acum? l-am întrebat pe Manes birjarul.

— Efraim al meu e un geniu, a răspuns bătăinul birjar. Nu mai cîntă! N-are nevoie de așa ceva, spune el. E comunist. Redactor la „Die rote Fahne”. Scrie articole minunate. Iată-le.

Ne-am dus în camera mea. Birjarul Manes Reisiger avea în buzunar toate articolele genialului său fiu Efraim, un teanc impunător. Mi-a cerut să i le citesc. Le-am citit unul după altul, cu voce tare. Elisabeth a ieșit din cameră, mai tîrziu s-au adunat la mine, ca de obicei în fiecare după-amiază, și chirișii noștri, prietenii mei.

— De fapt, n-am voie să stau la Viena, ne-a spus Manes Reisiger. Am un ordin de expulzare. Barba i s-a zburlit, fața îi strălucea. Fiul meu, Efraim, mi-a făcut rost de un pașaport fals. Iată-l. A arătat pașaportul său austriac fals, și-a trecut degetele prin barbă și a spus: Ilegal! și s-a uitat mîndru în jurul său. Fiul meu, Efraim, a început el din nou, n-are nevoie să mai cînte. O să ajungă ministru, cînd vine revoluția.

Era tot atât de convins de venirea revoluției mondiale, ca de faptul că, săptămînal, în calendar figurează o duminică însemnată cu roșu.

— Anul acesta castanele n-au dat recoltă bună, spuse vărul Joseph Branco. Și o grămadă sînt cu viermi. Vînd acum mai multe mere coapte decît castane.

— De fapt, cum ați reușit să scăpați? am întrebat eu.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, a răspuns birjarul Manes Reisiger. Am avut norocul să omorîm un caporal rus. Joseph Branco i-a pus picdică și i-a dat cu o piatră în cap. Apoi eu mi-am pus uniforma lui, am luat arma și l-am dus pe Joseph Branco pînă la Jmerinka. Și acolo era armata de ocupație Branco s-a înrolat imediat. A mai trebuit să și participe la lupte. Eu am rămas, îmbrăcat civil, la un evreu cumsecade. Branco avea adresa. Și cum s-a terminat războiul, a venit la mine.

— Strașnică armată, strigă Chojnicki, care tocmai intrase în cameră, ca în fiecare zi, ca să ia cafeaua cu mine. Și ce face fiul dumneavoastră, Efraim muzicianul?

— Nu mai are nevoie de muzică, răspunde Manes Reisiger, birjarul, face revoluția.

— S-au și petrecut cîteva, spuse Chojnicki. Să nu credeți că am ceva împotriva! Dar revoluțiile de azi au un defect: nu reușesc. Poate că a fost din bine ca fiul dumneavoastră Efraim să lienească la muzică!

— E nevoie acum de o viză specială pe teren militar în parte! spuse vărul Joseph Branco. Cînd eu n-am mai văzut așa ceva. În toți

putut vinde r... tot : în Boemia, în Moravia, Silezia, Galiția... Și a enumerat toate vechile, pierdu-... Și acum totul este interzis. Și pe... supăram se un pașaport. Cu fotografie.

... din buzunarul hainei pașaportul și-l ținu... la... din jur.

Acum... muncă de castane, spuse... de-a dreptul simbolică. Simbolică pentru vechea monarhie. El și-a vândut castanele peste tot, s-ar putea zice într-o jumătate din Europa. Peste tot, unde erau mâncate castane, vale, era Austria, guverna Franz Joseph. Acum nu mai exista castan... înă viză. O lume ! Nu-mi pasă de pensiunea voastră. Mă duc la Steinhof, la fratele meu !

Venea mama, bastonul ei tare se și auzea pe trepte. Considera de bun-gust să apara în fiecare după-amiază, la orele cinci fix, în camera noastră. Până acum nici unul dintre pensionarii noștri nu-i plătise ceva. O dată Chojnicki, a doua oară Szechenyi încercaseră timid să ceară să li se facă socotelile. Mama le răspunsese, cu acest prilej, că administratorul are în seamă socotelile. Dar nu era adevărat. De fapt, asta o privea pe Elisabeth. Ea lua banii de la unul și de la altul, cum se nimerea, și făcea față la cheltuielile noastre cum se nimerea. Soneriile sunau strident toată ziua. Aveam acum două fete în casă. Fugeau ca nevăstuicile, trei etaje în sus și în jos. În jur, în tot cartierul, aveam credit.

Mama se bucura de soneriile pe care le mai putea auzi, de zgomotul făcut de musafirii noștri și de creditul de care beneficia casa ei. Nu știa, biata bătrână, că nici nu mai era casa ei. Mai credea ca e a

ei încă, pentru că în camera noastră se lăsa limytea
cînd cobora dînsa, cu părul ei alb și bastonul negru.
Îl recunosc în ziua aceea pe Joseph Branco și l sal
lută și pe Manes Reisiger. În general, de cînd des
chisesem pensiunea, devenise sociabilă. Ar fi primit cu
plăcere și persoane cu desăvîrșire străine. Doar că
auzea tot mai greu și infirmitatea parca să-i distruga
încetul cu încetul intelectul, nu atît pentru că infir
mitatea o chinuia, ci pentru că se prefăcea că n-o
deranjează și pentru că o nega.

XXXI

ÎN APRILIE AL ANULUI următor Elisabeth a adus pe lume copilul. N-a născut la clinică. Mama a cerut, a pretins, a poruncit ca să rămână acasă.

Eu procreasem copilul, îl cerusem, îl revendicaseam, îl poruncisem. Elisabeth și-l dorise. O iubeam pe atunci pe Elisabeth și eram deci gelos. Nu puteam — așa îmi închipuiam pe atunci — s-o înlătur, s-o șterg pe doamna profesor Jolanth Szatmary din memoria Elisabethei decât procreînd un copil, mărturia evidentă a supremației mele. Doamna profesoară Jolanth Szatmary era uitată și dispărută. Dar și eu, vechiul Trotta, am fost pe jumătate uitat, pe jumătate dispărut.

Nu mai eram Trotta, eram tatăl fiului meu. La hotez l-am numit Franz Joseph Eugen.

Pot spune că m-am schimbat cu desăvârșire din ceasul în care s-a născut fiul meu. Chojnicki și toți prietenii care locuiau în pensiunea noastră m-au așteptat în camera mea, la parter, atît de agitați de parcă ei înșiși erau pe cale de a deveni tați. La ora patru dimineata s-a născut copilul. Mama mi-a anunțat acest lucru.

Era fiul meu, o ființă roșie ca sângele, urîta, cu capul mult prea mare și cu membre care aminteau de înotătoare. Această ființă țipa fără întrerupere. Am îndrăgit într-o clipă această ființă ieșită din coapsele mele, și nu mi-am putut stăpîni nici mîndria ieltină că aveam un fiu și nu o fiică. Da, mă aplecam ca să-i văd mai bine sexul minuscule, care arăta ca o virgulă roșie, neînsemnată. Nici o îndoială : era fiul meu. Nici o îndoială : eram tatăl lui

De cînd există lumea au existat milioane și miliarde de tați. Eu eram unul printre miliarde. Dar în clipa în care aveam voie să-mi iau fiul în brațe, trăiam un reflex îndepărtat al acelei fericiri neînțelese de mărețe care trebuie să-l fi stăpînit pe Creatorul lumii în ziua a șasea, cînd El și-a văzut totuși terminată creațiunea sa imperfectă. În timp ce țineam în brațe ființa minuscule, urîta și roșie ca sângele, care țipa, simțeam clar ce schimbare se petrece în mine. Oricît de mică, oricît de urîta, oricît de repetitivă era făptura din brațele mele : de la ea emană o forță de nespus. Era mai mult : era ca și cum în acest biet corpuleț moale s-ar fi acumulat toată forța mea, ca și cum m-aș ține în mîini pe mine însumi și ce era mai bun din mine.

Maternitatea femeilor e fără graniță. Mama mea l-a primit pe nepotul ei abia sosit de parca l-ar fi purtat ea însăși și a transplatat asupra Elisabethei restul capacității de dragoste care-i mai rămăsese. Abia acum, cînd căpătase un fiu de la mine, din coapsele mele, devenise fiica ei. În realitate, Elisabeth n-a fost niciodată mai mult decît mama nepotului ei.

— Așteptă! Așteptă! decît acest nepot
care nu are nici o calitate! A început să moară,
peste două zile nu mai puteam să trăiesc viața. Într-o
dimineață, la ora 10, a apărut în camera noastră de la
partea de sus dintr-unul din două servitoare ne-a anunțat
ca mama era răsturnată de cap. Nu erau dureri de cap :
mama fusese lovită de apoplexie. Îi era paralizată
partea dreaptă.

Așa a rămas ani de zile, noua tuturor o povară
iubirii și ocrotirii cu grijă. Mă bucuram totuși în fieca-
re zi cînd o mai găseam dimineța în viață. Era o
femeie bătrînă, cît de ușor putea să moară !

În fiecare zi îi era adus fiul meu, nepotul ei. Ea
bolborosca doar :

— Micuțule !

Îi era paralizată partea dreaptă.

XXXII

MAMA ERA PENTRU MINE o persoană ocrotită cu grijă. Toată viața ei fusese o înclinație pentru o meserie de vreun fel, dar în slîrșit două meserii : eram fiu și cîrnat. Odată de-a rîndul ședeam lîngă mama. A trebuit să jăm un infirmier, căci bătrîna era grea. În fiecare trebuia s-o transporti în camera, la masă. Să ședă acolo, era treabă anevoioasă. Uneori îmi cerea să mi-l duc scaunul rulant prin odăi. Voia să vadă. De cînd era bolnavă, i se părea că pierde și pierdea tot. Ochiul ei drept era pe jumătate. Cînd deschidea gura, era ca și cum o în puț, jumătatea din dreapta a buzelor o clena de înăuntru. De fapt, nu era în stare să pronunțe decît cuvinte scurte, mai ales substantive. Uneori se căuta să-și păzească cu grijă bagajul de cuvinte.

De îndată ce o părăseam pe mama, mă duceam în camera fiului meu Elisabeth, unde, în primele luni, se îndepărta de mine. El botezasem Franz Joseph Eugen, dar și Elisabeth îi spuneam : Gem. În timpul, să părăsească adesea.

... și mi s-a întrebam. Se ducea, ... am chiar bine, când rămâneam singur, fără ea, cu băiatul meu.

Geni! strigam, și fata lui rotundă și oacheșă strălucea.

Devenea tot mai gelos. Nu-mi ajungea deloc că-l concepusem, aș fi vrut să-l și fi purtat și născut. Mergea, iute ca o nevăstuică, în patru labe prin cameră. Era, iată, un om — și totuși încă animal și încă înger. Vedeam în fiecare zi, în fiecare oră chiar, cum se schimbă. Buclisoarele sale castanii deveniră mai dese, strălucirea ochilor săi mari, de un cenușiu-deschis, mai puternică, genele mai bogate și mai negre, mînuțele înseși își căpătară propria lor înfățișare, degetele mici deveniră suple și puternice. Buzele se mișcau tot mai cu zel și tot mai repede gîngurea limba lui mică, tot mai inteligibil. Am văzut ieșindu-i primii dințișori, am auzit primul rîs conștient al lui Geni, am fost de față cînd a început pentru prima oară să fugă către fereastră, către lumină, către soare, cu un elan subit, ca într-o iluminare bruscă, era mai degrabă o idee care-și exercita puterea, decît un act fiziologic. Dumnezeu însuși îi insuflase ideea că omul poate merge în două picioare. Și iată ca băiatul meu mergea în două picioare.

Multă vreme n-am știut unde petrece Elisabeth ore și uncori zile întregi. Vorbea adesea despre o prietenă, despre o croitoreasă, un club de bridge. Pensionarii noștri plăteau cu greu și rar, cu excepția lui Hallersberg. Cînd Chojnicki, printr-o întîmplare, primea bani din Polonia, plătea îndată chiria pentru trei, patru pensionari. Creditul nostru în cartier era

nelimitat. Eu nu mă pricepeam deloc la socoteală. Elisabeth pretindea că ține contabilitatea. Dar într-o zi, în absența ei, au venit măcelarul, bintarul, negustorul de cafea, creditorii care cerură de la mine bani. Eu aveam doar banii mei de buzunar. Elisabeth obișnuia, în fiecare zi, înainte de a pleca, să mi lase câteva monede. Uneori nu ne vedeam zile de-a rîndul. Mergeam cu prietenii mei la Caleneaua Winckel. Printre obligațiile lui Chojnicki era și cea de a citi ziarele, de a ține referate despre probleme politice. În fiecare duminică pleca la Steinhof să-l viziteze pe fratele său nebun. Vorbea cu el despre politică. Nu raporta :

— În viața particulară fratele meu e complet nebun. În ceea ce privește politica, nu există altul atît de deștept ca el. Azi, de pildă, mi-a spus : „Austria nu e un stat, nu e o patrie, nu e națiune. E o religie. Clericaliștii și dobitocii clericaliști, care sînt acum la putere, fac din noi o așa-zisă națiune : din noi, care sîntem o supranațiune, singura supranațiune, ce a existat în lume. Frate, mi-a spus Xandl și mi-a pus mîna pe umăr, noi sîntem polonezi, se zice. Am fost întotdeauna polonezi. Și de ce nu, oare ? Și sîntem austrieci : oare de ce nu ? Dar există o stupizenie specială a ideologilor. Social-democrații au trîmbitat : „Austria e o componentă a Republicii germane. Tot ei sînt, de fapt, și odioșii descoperitori ai așa-zisei naționalități. Dobitocii alpini-creștini îi urmează pe social-democrați.“ În munți sălășluiește prostia Josef Chojnicki”, i-am replicat eu. Și să crezi, continuă fratele lui Xandl, că un astfel de om e nebun ! Sînt convins că nu e. Fără pieirea monarhiei, nici n-ar fi înnebunit !

...erca. Noi tăceam după astfel
...noastră plutea o liniște apă-
toare, nu vedeam interiorul nostru, cobora de-
sus. Nu jecam patria noastră pierdută, ci o treceam,
ca să zic așa, sub tăcere. Uneori începeam să cîntăm
deodată, fără să fi vorbit între noi, vechi cîntece
militare. Eram de fată, viu și aievea. Dar în realitate
eram morți.

Într-o zi l-am însoțit pe Chojnicki la Steinhof,
pentru vizita săptămînală la fratele său. Chojnicki
nebunul se plimba prin curte, trăia în secția celor
izolați, deși nu manifesta nici o tendință spre vio-
lență. Nu și-a recunoscut fratele. Dar cînd mi-am
spus numele Trotta, a intrat imediat în temă.

— Trotta, a spus. Tatăl lui a fost aici cu o săptă-
mîină în urmă. Bătrînul prefect Trotta. Prietenul
meu, locotenentul Trotta, a căzut la Krasne-Busk. Vă
iubesc pe toți ! Pe toți, pe toți Trotta. Și m-a îmbră-
țișat. Reședința mea e la Steinhof, a continuat. De
cînd stau eu aici, a devenit capitala și orașul de
reședință al Austriei. Păstrez aici coroana. Am fost
împuternicit s-o fac. Unchiul meu Ledochowski obiș-
nuia să spună : „Acest mic Josef va deveni un om
mare“. Acum s-au adeverit spusele lui. A avut drep-
tate.

Chojnicki începu apoi să rostească lucruri neinte-
ligibile. Își ceru ciorapul. Împletea, de cînd era la
spitalul de nebuni, cu zel neobosit.

— Împletește monarhia, zicea din cînd în cînd.

Cînd am făcut încercarea de a-mi lua rămas bun
de la el, a spus :

— N-am onoarea să vă cunosc.

— Mă numesc Trotta, am zis.

— Trotta, a răspuns el, a fost croul de la Solferino. I-a salvat viața împăratului Franz Joseph. Acest Trotta e mort demult. Mi se pare că sînteți un escroc.

În aceeași zi am aflat și pricina pentru care soția mea lipsea atît de des și atît de mult de acasă, de ce lăsa singur copilul și pe biata mea mama paralizată. Anume, cînd am venit acasă am întîlnit acolo pe singurii doi oameni pe care-i uram cu adevărat, pe doamna profesor Jolanth Szatmary și pe domnul Kurt von Stettenheim.

A ieșit la iveală că erau de săptămîni de zile din nou la Viena. A ieșit la iveală că renunțaseră la arta decorativă. Se dăruiau acum în întregime filmului. Alexander Rabinowitsch — cunoscutul Rabinowitsch — „îl știți, nu-i așa?“ povestea domnul von Stettenheim, înființase o „firmă“ la Viena; iarăși o firmă! A ieșit la iveală că Elisabeth nu voia nici în ruptul capului să rămînă doar mamă; voia numai decît să devină actriță. Filmul o chema, simțea vocație pentru film.

Într-o zi a dispărut de altfel și mi-a lăsat următoarea scrisoare:

„Dragul meu bărbat, mama ta mă iubești. Simt în mine o vocație. Îi uram Jolanth și pe Stettenheim. Iartă-mă. Cl. puternică. Elisabeth.“

Scrisoarea am arătat-o mamei mele paralizate și citit-o de două ori. Apoi mi-a apucat copilul în brațe și stîngă încă sănătoasă și a zis:

— Băiete! B-b-băiete!

1) și compatimit în același timp.

..... te lăsa înțelegându-se că n-ar fi fost paralizată.

..... nu mai avea mame. Mama copilului era la Hollywood, actriță. Bunica fiului meu era o femeie paralizată.

A murit în februarie.

XXXIII

ÎN PRIMELE ZILE ALE lunii februarie a murit mama. A murit, cum a trăit : nobil și liniștit. Preotului, care venise să-i dea maslul, i-a spus :

— Grăbiți-vă, slinția-voastră ! Bona Dumnezeu n-are atîta timp cum își închipuie unii că are.

Preotul a procedat într-adevăr foarte rapid. Apoi mama a trimis după mine. Nu se mai bîlbîia. Vorbea curent, ca în timpurile de odinioară, ca și cum limba ei n-ar fi fost niciodată paralizată.

— Dacă ai s-o mai vezi vreodată pe Elisabeth, mi-a zis, dar cred că asta nu se va întîmpla, să-i spui că n-am putut s-o sufăr niciodată. Mă, dar nu pun pret pe acei oameni cucernici care numai cînd mor și devin generoși. Acum adu-mi-l pe fiul tău ca să-l mai văd o dată.

Am coborît, l-am adus pe fiul meu, l-am așezat în patul destul de greu, m-am bucurat de greutatea lui și l-am ridicat pe trepte, în sus. Mama l-a sărutat și mi l-a dat înapoi.

— Trimite-l departe, a spus, nu crească aici. Pleacă ! a zis din nou singură.

A murit încă o dată aceeași noapte, era noaptea revoluției¹. Se auzea împușcături prin orașul nocturn și Chojnicki ne-a povestit la cină că guvernul trage asupra muncitorilor.

— Acest Dollfuss, așa a spus Chojnicki, vrea săucidă proletariatul. Dumnezeu să mă ierte : nu-l pot suferi. E în firea lui să se îngroape pe sine însuși. Asta încă n-a văzut-o lumea !...

Cînd mama fu înmormîntată, la Cimitirul central, poarta a doua, tot se mai împușca în oraș. Toți prietenii mei, adică toți chiriașii, ne-au însoțit, pe mama și pe mine. Cădea grindină, exact ca în noaptea aceea cînd mă întorsesem acasă. Era aceeași ploaie rea, cu măzăriche.

Am îngropat-o pe mama la ora zece dimineața.

Cînd am ieșit pe poarta a doua a Cimitirului central, l-am zărit pe Manes Reisiger. Pășea în urma unui sicriu și, fără să-l întreb, m-am alăturat lui. Sicriul a fost dus la poarta a treia, la sectorul israelit.

Stăteam în fața gropii deschise. După ce rabinul a rostit rugăciunea, Manes Reisiger a înaintat și a spus :

— Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, fie numele Domnului binecuvîntat în vecii vecilor. Ministrul a vărsat sînge, și sîngele lui va fi și el vărsat. Va curge ca un fluviu sălbatic. Au încercat să-l oprească pe Manes Reisiger, dar el a continuat cu voce puter-

¹ În 1934, cancelarul Austriei Engelbert Dollfuss (1892—1934) a reprimat răscoala muncitorilor austrieci și a proclamat o constituție fascistă.

nu a . Cine omoară, a spus, va fi omorât. Dumnezeu e mare și drept.

Apoi s-a prăbușit. L-am dus la o parte, în timp ce talentatul său fiu Efraim a fost îngropat. Era un răz-vătit, împușcase și fusese omorât.

Joseph Bianco mai venea din cînd în cînd în casa noastră. Nu mai avea alte interese decît castanele sale. Erau putrede, anul acesta, viermănoase, și el, Joseph Bianco, nu mai putea vinde decît mere coapte.

Am vîndut casa. N-am rămas decît cu pensia.

Era, de parcă moartea mamei i-ar fi gonit pe toți prietenii mei din casa noastră. S-au mutat, unul după altul. Ne mai întâlneam numai la Cafeneaua Wimmerl.

Doar fiul meu mai trăia pentru mine. „Cine omoară, spusesese Manes Reisiger, va fi omorât.”

Nu mă mai sinchiseam de lume. Pe fiul meu l-am trimis la prietenul meu Laveraville, la Paris.

Am rămas singur, singur, singur.

M-am dus la cripta Habsburgilor

XXXIV

ȘI VINERI AM AȘTEPTAT cu dor scara iubită, singurele ceasuri în care mă simțeam acasă, de cînd nu mai aveam nici casă, nici cămin. Așteptam, ca de obicei, să mă ia sub ocrotirea ei scara, care era la noi, la Viena, mai binevoitoare decît liniștea nopții, după închiderea cafenelelor, de îndată ce felinarele deveneau triste, mate, din cauza luminatului inutil. Le era dor de dimineața care întîrzia și de propria lor stingere. Da, erau întotdeauna obosite, lămpi nedormite, voiau dimineața ca să poată dormi.

Ah, îmi aminteam adesea cum argintaseră nopțile tinereții mele, prietenoasele liice și fii ai cerului, soări și stele, venite de bună voie în jos ca să lumineze orașul Viena. Fustele fetelor care făceau tro-tuarul pe Kärntner Strasse mai ajungeau încă pînă la glezne. Cînd ploua, aceste dulci făpturi își suflecau rochiile și le vedeam botinele tulburătoare. Apoi intram la Sacher, să-l întîlnesc pe prietenul meu Sternberg. Ședea întotdeauna în lojă, mereu în aceeași, și era ultimul client. Veneam să-l iau. Ar fi trebuit să mergem de fapt împreună acasă, dar eram tineri și noaptea era și ea tînără (deși înaintată), și pros-

eduatele erau tinere, mai ales cele mai vustnice, și felinarele erau tinere...

Merpeam agadar oarecum prin propria noastră tinerețe și prin noaptea tinăra. Casele în care locuiam ne aparcau ca niște cavouri sau în cel mai bun caz ca niște aziluri. Polițiștii nocturni ne salutau, contele Sternberg le dădea țigări. Adesea patrulam cu serpenții pe caldarâmul gol și spălăcit, și uneori una dintre acele dulci lăpturi mergea cu noi și avea un pas cu totul altfel decât cel obișnuit de pe trotuar. Pe atunci felinarele erau mai rare și de asemenea mai modeste; dar pentru că erau tinere, luminau mai puternic și unde se legănau vesel în bătaia vântului...

Mai târziu, de când mă întorsesem din război nu numai îmbătrânit, ci chiar moșneag, nopțile viencze au căpătat riduri și s-au vestejit, asemenea unor femei în vârstă, întunecate, iar seara nu trecea în ele ca mai înainte: ei le evita, pălea și dispărea înaintea sosirii lor. Trebuia, s-ar putea spune, să apuci aceste serii, prăbite și aproape fricoase, înainte ca ele să dispară, și eu le apucam de preferință în parcuri, în Volksgarten sau în Prater și ultima și cea mai dulce rămășiță a lor într-o cafenea în care obișnuiau să se prelunga, gungas și încet, ca o mirasmă.

Și în această seară deci m-am dus la Cafeneaua Lindhamner și m-am prefăcut că nu sînt nici pe departe atît de arătat ca ceilalți căci ma consideram la multă vreme, de la întoarcerea mea din război, a unui care trăiește pe nedrept! Doar mă obișnuisem la multă vreme să privesc evenimentele, numite de iare „a foste”, cu privirea dreaptă a unuia care nu mai aparține acelei lumi! Eram, de multă vreme,

...nu mă mai nelămurat de la moarte! Și ea, ... putea în fiecare clipă să-mi întrerupă concediul. Ce mă mai interesau treburile acestei lumi?

Mă interesau totuși și îndeosebi în vinerea aceea lăra ca și cum s-ar fi pus problema dacă eu, un pensionar al vieții, îmi voi putea consuma pensia, ca până acum, într-o liniște amară: sau dacă îmi va fi luată și asta, aceasta biată liniște amara, s-ar putea spune: renunțarea, pe care mă obișnuisem s-o numesc „liniștea mea”. În asemenea măsură, încât adesea, în ultimii zece ani, când unul sau altul dintre prietenii mei venea să-mi spună că a sosit în sfârșit ceasul în care trebuia să mă îngrijesc de istoria țării, rosteam fraza, e drept, obișnuită: „Vreau liniștea mea!” — dar știam, de fapt, exact, că ar fi trebuit să spun: „Vreau renunțarea mea!” Draga mea renunțare! Și ea s-a dus acum! A urmat dorințelor mele neîmplinite...

Am luat deci loc la cafenea, și în timp ce prietenii mei mai discutau încă la masă despre problemele lor personale, eu, care printr-un destin pe atât de necrutător, pe cât era de milostiv, vedeam exclusă orice posibilitate a unui interes personal, am resimțit doar interesul general de care m-am sinchisit atât de puțin o viață întreagă și pe care m-am obișnuit o viață întreagă să-l evit...

Nu mai citisem ziarele de săptămîni de zile și vorbele prietenilor mei, care trăiau din ziare, ba care păreau chiar că se țin în viață prin știri și zvonuri, îmi treceau pe lângă urechi fără să-mi facă nici o impresie, ca valurile Dunării, când ședeam uneori pe Franz-Josephs-Kai sau pe Elisabeth-Promenade. Eram scos din circuit: scos din circuit eram. A fi scos din

circuit dintre cei vii însemna ceva asemănător cu a fi : extrateritorial. Eram o faptură extrateritorială printre cei vii.

Și agitația prietenilor mei, chiar și în această seară de vineri, mi se părea inutilă : pînă în clipa în care ușa calenei a fost brusc deschisă și în prag a apărut un bărbat tânăr, purtînd o îmbrăcăminte iudată. Și anume avea jambiere negre de piele, o cămașă albă și un soi de șapcă militară, care nu aducea aminte de o ploscă și o caricatură a vechilor noastre caschete austriece ; pe scurt, nu semăna deloc cu ceea ce obișnuia să acopere capul prusacilor. (Că prusacii nu poartă pe cap pălămuri ci numai helme acoperăminte.) Tîrînd departe de lumea și de rădăul pe care aceasta îl reprezenta pentru mine, nu eram deloc în măsură să disting noile șepci și uniforme, cu atît mai puțin să le recunosc. Puteau exista cămași albe, albastre, verzi și de alte soiuri ; pantaloni dați cu lac negru : cafeniu, verde, albastru, roșu și alții ; teni, piele și curele și cordoane și pumnale în tot soiul : eu în orice caz decisesem pentru mine de multă vreme, de la întoarcerea din război în țară, să le disting și să nu le recunosc. De aceea la apariția am fost, mai mult ca prietenii mei, surprins de apariția acestei făpturi care, pareea venita de la tărîmuri aflate la subsol, intrase totuși prin ușa de la suprafață. Cîteva clipe crezusem într-adevăr că mă așteptam la binecunoscută mie, de la subsol. Dar omul a ieșit afară, și că unul dintre oamenii care erau acolo a intrat ca să ne anunțe că erau ocupate. Dar omul a spus :

— Compatrioți ! Guvernul a instaurat un nou guvern popular

Am fost din războiul mondial, de
într-o patrie zbîrcită, nu mai
să cred într-un guvern, cu atât mai puțin
într-un „guvern popular”. Mai aparțin și azi — scurt
împ înainte probabil ultimului meu ceas am voie,
eu, un om, să spun adevărul — unei lumi evident
apuse, în care pareă de la sine înțeles ca un popor
să fie guvernat și că deci, dacă nu vrea să înceteze
să fie popor, nu poate să se guverneze pe sine însuși.
În urechile mele surde — am auzit adesea că erau
denumite „reacționare” — suna de parcă o femeie
iubită de mine mi-ar fi spus că nu-i sînt cîtuși de
puțin necesar, că poate dormi cu ea însăși, că trebuie
chiar să procedeze așa, și anume cu singurul scop
de a face un copil.

Îndeosebi din pricina asta m-a uimit spaima de
care au fost cuprinși toți prietenii mei la sosirea băr-
batului ciudat, încălțat cu cizme, și a știrii sale ciu-
date. Că toți împreună ocupam vreo trei mese. O
clăcă mai tîrziu am rămas, nu, m-am trezit singur.
M-am trezit într-adevăr singur și am avut un mo-
ment senzația că m-am căutat într-adevăr multă
vreme pe mine însumi și m-am găsit surprinzător de
singur. Și anume toți prietenii mei s-au ridicat de
pe locurile lor, și în loc să-mi spună întîi, așa cum
era de ani de zile obiceiul între noi : „Noapte bună !”,
au strigat :

— Tal, plate ! Deoarece însă oberțulul Franz nu
venea, au strigat proprietarului evreu al cafenelei,
Adolf Feldmann : Plătim mîine ! — și s-au dus fără
să se mai uite la mine.

Tot mai credeam că vor veni într-adevăr mîine să
plătească și că oberțulul Franz e pentru moment re-

ținut la bucătărie sau în altă parte și pur și simplu din pricina aceasta nu apare atât de prompt ca întotdeauna. După zece minute însă a ieșit dindărătul teighelei proprietarul cafenelei, Adolf Feldmann, în palton și cu pălărie tare pe cap, și mi-a spus :

— Domnule baron, ne luăm rămas bun pentru totdeauna. Dacă ne vom revedea vreodată undeva în lume, ne vom recunoaște. Mîine, precis că nu veți mai veni aici. Și anume din cauza noului guvern „popular” german. Vă duceți acum acasă, sau aveți intenția să rămîneți aici ?

— Rămîn aici, ca în fiecare noapte, am răspuns.

— Atunci, adio domnule baron ! Sting lămpile ! Aici sînt două lumînări !

Acestea fiind zise, a aprins două lumînări palide, și înainte de a-mi fi putut reveni de pe urma impresiei că mi-a aprins lumînări de mort, toate luminile din cafenea se stinseseră, și palid, cu o pălărie neagră, tare pe cap, un cioclu mai degrabă decît jovialul evreu Adolf Feldmann cu barbă argintie, el mi-a dat o zvastică grea de plumb și a spus :

— Pentru orice eventualitate, domnule baron ! Rămîneți liniștit la șnapsul dumneavoastră ! Trag oblonul. Și cînd vreți să plecați, îl puteți deschide pe dinăuntru. Drugul se află în dreapta, lîngă ușă.

— Aș vrea să plătesc, am spus.

— Pentru asta nu mai e timp azi ! a răspuns.

Și de îndată a dispărut, și am auzit în fața ușii lăsîndu-se în jos oblonul.

M-am trezit deci singur, la masă, în fața celor două lumînări. Erau lipite de imitația de marmură și-mi aduceau aminte de niște viermi albi, drepti,

aprinși. Mă așteptam din clipă în clipă să se îndoaie, cum se cuvine de fapt unor viermi.

Deoarece începea să-mi fie frică, am strigat :

— Franz, plata ! ca în orice seară.

Dar n-a venit oberțul Franz, ci cîinele de pază care se numea tot Franz și pe care de fapt nu-l putusem suferi niciodată. Era galben ca nisipul și avea ochi urduși și bot bălos. Nu iubesc animalele și încă mai puțin pe acei oameni care iubesc animalele. Am avut impresia o viață întreagă că oamenii care iubesc animalele sustrag o parte din dragostea cuvenită oamenilor, și impresia mea mi s-a părut deosebit de justificată, cînd am aflat din întîmplare că nemții din cel de al treilea Reich iubesc cîinii lup, cîinii ciobănești germani. „Biete! oi !” mi-am zis atunci.

Acum însă a venit la mine cîinele Franz. Deși eram dușmanul său, și-a frecat capul de genunchii mei și mi-a cerut parcă iertare. Și lumînările ardeau, lumînările de mort, lumînările mele de mort ! Și de la biserica Sfîntul Petru nu se auzeau bătăile clopotului. Și eu n-am niciodată ceas la mine, și nu știam cît e ceasul.

— Franz, plata ! am spus cîinelui, iar el s-a urcat pe genunchii mei.

Am apucat o bucătică de zahăr și i-am întins-o.

N-a luat-o. A scheunat doar. Și apoi mi-a lins mîna din care n-a vrut să primească darul.

Am stins o lumînare. Cealaltă am desprins-o de pe imitația de marmură, m-am dus la ușă și am împins în sus cu drugul oblonul pe dinăuntru.

De fapt voiam să scap de cîine și de dragostea sa.

Cînd am ieșit în stradă cu drugul în mînă, ca să trag iar oblonul, am văzut că animalul nu mă pără-

sisce. Mă urma. Nu putea rămîne. Era un cîine bătrîn. Slujise la Cafeneaua Lindenhamner cel puțin timp de zece ani. așa cum eu îl slujisem pe împăratul Franz Joseph ; și acum nu mai putea. Acum amîndoi nu mai puteam.

— Plata, Franz ! am spus cîinelui.

El mi-a răspuns cu un scheunat.

Dimineața se ridica cenușie asupra crucilor încîrligate cu totul străine. Adia un vînt ușor, care clătina felinarele bătrîne ce nu se stinseseră încă, în noaptea asta nu se stinseseră încă. Am mers pe străzi goale cu un cîine străin. Era hotărît să mă urmeze. Unde ? O știam tot atît de puțin ca și el.

Cripta Habsburgilor, unde se aflau împărații mei, îngropați în sicrie de piatră, este închisă. Călugărul capucin mi-a ieșit în întîmpinare și a întrebat :

— Ce doriți ?

— Vreau să vizitez sicriul împăratului meu Franz Joseph, am răspuns.

— Dumnezeu să vă binecuvînteze ! a spus călugărul, și a făcut semnul crucii deasupra mea.

— Doamne apără-l ! am strigat.

— Pst ! a spus fratele.

Unde să mă duc acum, eu, un Trotta ?...

Lec'or: SUZI HIRSCH
Tehnoredactor: AURICA IONESCU

Tiraj 16.160 Broșate. Coli tipar 6,25

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”
Comanda nr. 1/950.

